

תקופה סוערת ביותר היתה תקופתו של רבינו המחבר, רבן ומאורן של ישראל, רבינו שאול אמסטרדאמער זצ"ל. בעיות מטרידות ופרשיות מסעירות צפו ועלו בזה אחר זה מדי פעם בפעם, אולם גאוני הדור מנהיגי האומה השכילו ברוב חכמתם ורוחב בינתם וקדושתם המופלגה להשקיט הסערה ולהנהיג את הדור על מי מנוחות. לא כאן המקום להרחיב את הדיבור על פרשיות אלו שהתעוררו בתקופה ההיא*) ושרבינו כאחד מגאוני הדור המוכרים נטל חלק מכריע בחיסול הרבה מהם. כאן, נייחד את הדיבור על שתי פרשיות שטרם הועלו על הכתב בצורה מרוכזת, ושוב ניתן סקירה על תולדות רבינו.

א. הסערה סביב הגט־מקליווא

„הגט־מקליווא“ הפך לשם־דבר המסמל רעש סערה וסופה, שכן הויכוח העז שהתנהל סביבו היה חריף ופוער, הניע אמות ספי היהדות, והצית את כל הגולה למדורת אש לוהטת. שני ספרים מיוחדים נתחברו על גט זה, אחד בשם „אור ישראל“ והשני בשם „אור הישר“, אולם הקורא הצמא לדעת את פרטי הדברים לפי השתלשלותם, יתקשה להבין מהם את סדר המאורעות, לכן מהראוי לערוך מחדש את פרטי הענין, דבר דבור על אופניו.

והרי השתלשלות הענינים: —

ר' יצחק (איציק) ב"ר אליעזר נייבורג מעיר מנהיים, בא בקשר אירוסין עם עלמה אחת בשם לאה בת ר' יעקב (יאקב) גונצהויז מעיר בונא (כיום בון). זמן החתונה נקבע ליום ח' אלול תקכ"ו. בערב שבת שלפני החתונה, ג' אלול, הגיעה הכלה יחד עם הוריה וקרוביה מבונא למנהיים להחתונה. בין הקרובים שבאו עם הכלה היה תלמיד חכם מובהק אחד בשם רבי שמעון קופנהגן, מנכבדי קהלת בונא. כמובן הקבילו את האורחים במנהיים בסבר פנים יפות, ושמחו עמהם, וביחוד רבתה שמחת החתן לקראתם.

*) בספר „גדולת יהונתן“ ח"ב מציין שעל אף שאת עיקר המלחמה נגד רבינו ר"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל, ניהל דוד רבינו הגאון היעב"ץ זצ"ל, לא התערב רבינו כלל בדבר.

פרקי מבוא

למחרת בואם הבחינו הורי הכלה שפני החתן איננו כתמול, השמחה שאפפה את פניו חלפה לפתע, ואת מקומה תפס דכאון ועוצב. הדבר עורר בלבם דאגה, ופנו אליו שיסיח להם את צערו. החתן סיפר להם בגלוי לב, שמעיק עליו הדבר שאביו נתן לגיסו הרופא את הבית אשר הבטיח לתת לו אחר הנשואין, וכעת לא יהיה לו מקום מגורים אחר החתונה. החתן אף פנה אל מחותניו שינסו להשפיע על אביו שיקיים הבטחתו.

הורי הכלה מלאו אחרי בקשת החתן, ודברו על לב המחותר ר' אליעזר גייבורג. אחרי דין ודברים קפץ ר' אליעזר ונשבע שתוך ימים מספר יעזוב חתנו הרופא את הדירה וימסור אותה לזוג הצעיר.

ביום המוגבל, ח' אלול, התקיימה החתונה ברוב פאר והדר והכל התנהל כשורה. בשעת סעודת הנשואין פתח החתן בדרוש, אלא שכנהוג, לא נתנו לו לגמור את דרושו והפסיקוהו בשירה באמצע דבריו. בליל שבת שאחר החתונה, שקראוהו בימים ההם, „שענק-וויין“ נערכה סעודה וברכו ה„שבע ברכות“ בבית אבי החתן. דעתו של החתן היתה מבודחה עליו. וכאשר גיסו הרופא יעץ לו להמנע מאכילת מאכל מסויים מטעמים רפואיים התלוצץ ממנו החתן, ואף רמוז לאיש היושב ממולו, מאחורי גבו של גיסו, שדוקא ממין מאכל זה יושיט לו.

בשבת בבוקר התאספו קרובי המשפחה לבית החתן על מנת ללוותו לבית הכנסת, כנהוג בשבת שלאחר החתונה, אולם החתן בושש לצאת מחדרו. לאחר צפיה ממושכת מעוררת דאגה, דפקו בדלת. משלא נענו נכנסו לפנים, ולהפתעתם ולתדהמתם, החדר היה ריק מאדם — החתן נעלם!

חיש מהר התפשטה הידיעה בכל רחבי העיר, שהחתן נעלם. אנשי המקום החלו מיד, ביום השבת, בחיפושים מקיפים. כל הבתים והחצרות בעיר נסקרו. פרשים, אינם יהודים, דהרו על סוסיהם אל מחוץ לעיר, תפשוהו ביערות הסמוכות, על הגבעות, בין נקיקי הסלעים והמערות, אולם הכל ללא תוצאות.

היום פנה, חושך החל לכסות את פני הארץ, והחתן-דגן טרם נמצא. בחשכת הליל נפסקו החפושים. בני המשפחה המדוכאים הסתגרו בבית. קדרות רוחם החשיכה עליהם את עולמם שבעתיים מאפלולית הלילה. בינתיים הבחינו שיתד עם החתן נעלם גם חלק נכבד מכסף הגדן שלו.

ה הסערה סביב הגט מקצווא

עם נצוצי האור הראשונים בבקרו של יום ראשון, נתחדשו החיפושים. אחר יגיעה רבה, נמצא החתן, באחד הכפרים הסמוכים, בשם פרנהיים, כשהוא מתחבא בבית כפרי אחד.

מיד עם הוודע הבשורה שהחתן נמצא סוף סוף, מיהרו קרוביו וידידיו לביתו של הכפרי, כולם שמחו עם המציאה, רק החתן, הבעל-שמחה בעצמו, שכב שם במטה כשכלימה מכסה את פניו, בוש להרים עיניו ולהסתכל בפני קרוביו אחר מעשה מביש כזה שעשה, לברוח כגנב מהבית ובעצם יום השבת עם כסף ביד ואל מחוץ לתחום, ונוסף לזה בשבת הראשונה שאחר החתונה. הוריו וקרוביו שאלוהו והפצירו בו שיגלה להם סיבת בריחתו המוזרה, אבל החתן סירב בתוקף לגלות דבר והסתפק בתשובה סתמית שנפל עליו פתאום פחד ואימת מוות כאן, ולכן הוא מוכרח להסתלק מהמקום. תחילה אף לא רצה לחזור לביתו, אולם אחר הפצרת בני משפחתו נעתר למבוקשתם וחזר.

מתוך דבריו המוזרים של החתן שנפלה עליו כאן איזה פחד, בלי גלות על מה ולמה מפחד, ומעצם מעשה הבריחה בזמן בלתי מחושב, בשבת ומיד אחר החתונה, הסיקו תושבי מונהיים שעברה עליו רוח עושים המבעתהו, וחשבוהו לבלתי שפוי בדעתו.

הן הורי החתן והן הורי הכלה היו שרויים בדאגה ממה שהתרחש, והחליטו ביניהם לגסות ולהחליף לזמן מסוים את מקום מגוריו של החתן, אולי ע"י זה יחזור לאיתנו וירגע.

עוד טרם כלות שבעת ימי המשתה, ביום השלישי, י"ד אלול, עזבו הורי הכלה יחד עם הזוג את מנהיים ושמנו את פניהם לבונא, ובערב שבת הגיעה שם כל הכבודה. בשבת כיבדו את החתן לעלות לתורה, הוא ברך ונדר כהוגן והתנהג בצורה מכובדת, מבלי שתוכר בו אי שביעות רצון כל שהיא. אולם מיד עם צאת השבת, קרא אליו את ר' שמעון קופנהגן, שהיה מקרובי הכלה, ותלמיד חכם שבעיר. נכנס עמו לחדר מיוחד וגילה לו את כל מסתרי לבבו. הוא סיפר לו שאשתו הצעירה איננה נושאת חן בעיניו, והוסיף שיש לו גם סיבה מיוחדת אשר בגללה מוכרח הוא לעזוב מיד מדינות אלה, אם ימשיך להשאר כאן הוא בסכנה גדולה עד מאד. ובכן פנה אל ר' שמעון, בבקשה שיעזרהו בעצתו הנכונה איך ומה לעשות, כי לבו עליו דוי להשאיר מאחוריו אשה צעירה עגונה עולמית.

ר' שמעון הזדעזע מדבריו אלה של איציק גייבורג. וניסה לשכנע אותו להימנע מתכניתו, אולם לשוא.

פרקי מבוא

עוד באותו ערב התקשר ר' שמעון עם אבי האשה ר' יעקב גונצנהויז ומסר לו את דברי חתנם. למחרת דבר ר' שמעון שוב עם החתן, והוסיף מאמצים להשפיע עליו לעזוב את מחשבותיו הנלוזות ולחיות בשלום עם אשתו. אולם החתן בשלו, ואף הזהיר ברורות שאם לא יסכימו שאשתו תקבל ממנו גט, יעזבנה לנפשה ויסע למקום שבדעתו לנסוע, מבלי שיגרשנה.

ר' שמעון התקשר שוב עם הורי האשה והעמיד אותם על הסכנה הרצינית הנשקפת לעתיד בתם הצעירה. משהשתכנעו ההורים מחומרת המצב, הסכימו בעל כרחם להסכים לסידור הגט.

מאחר ובכונא לא היה אז רב ואב"ד שיסדר להם את הגט, ומכיון שפני איציק המגרש היתה מיועדת לנסוע לאנגליה, הוחלט ביניהם לנסוע לעיר הקרובה ביותר, השוכנת בדרך לאנגליה.

עוד באותו יום הפליגה המשפחה לעיר „קליווא“, אשר בגבול גרמניה והולנד, בה שימש הג"ר ישראל ליפשיץ זצ"ל כרב ואב"ד א). בדרך סיפר איציק לאחד המלוים את הסיבה אשר בגללה עליו לעזוב את המדינה. ביום השלישי, כ"א אלול, הגיעו איציק נייבורג ואשתו לאה, אחיה ובן דודה ור' שמעון קופנהגן לקליווא. מיד בהגיעם העירה, נכנסו לבית הרב, אולם הרב לא היה אז בביתו.

כאשר הגיע הרב ספרו לו את מטרת בואם, והוסיפו שהנשואים התקיימו לפני פחות משבועיים. אלא שדבר אחד העלימו מהרב. הם לא ספרו את המעשה שעשה איציק בשבת שאחרי החתונה, שברח אל מחוץ לתחום עם כסף הנדוניא ושאחר כך אמר בעצמו כי איזה פחד תקף אותו.

כשלוש שעות דבר עמהם הרב. אחר כך קרא את איציק לחדר מיוחד, וביקש ממנו לגלות לו בסוד את הטעם הנכון והאמיתי שבגללו מגרש הוא את אשתו שזה עתה נשאה. הרב עצמו מספר על שיחה זו שהיה לו עם איציק בחדר המיוחד. והרי פרטי השיחה:

„האם מצאת בה ערות דבר?“

— „חס ושלום“, ענה איציק, והמשיך, „אלא שבלתי אפשר לי להשאר אצלה, כי סכנה גדולה נשקפה לי כאן אם אשאר, ולכן ההכרח מאלצני להרחיק נדוד מעבר לים. ובעודי באפריז חופתי נצטערתי על כך, לעגן

א) הוא היה זקנו של הגר"י ליפשיץ זצ"ל בעל „תפארת ישראל“ על משניות.

הסערה סביב הגט מקליווא

ז

עניה זו הרכה בשנים" ב). באותו מעמד הפציר איציק בהרב להחיש את סידור הגט. כי אצה לו הדרך מפני הסכנה האורבת לו כאן.

הרב מקליווא השתכנע שיש לסדר את הגט מיד כדי שהאשה לא תשאר עגונה. משהחליט שיש לסדר הגט ניגש להענין בוריוות, תחילה דאג שהצדדים יגיעו לידי פשרה ביניהם בקשר להמתנות וכו', תוך זמן קצר הגיעו שני הצדדים להסכם כדלהלן: המגרש יחזיר לאשתו את כל הנדוניה, וישלם לה את כתובתה. הוצאות הנסיעה מבונא לקליווא של כל המתלויים, וכן הוצאות סידור הגט, הכל יהיה על חשבוננו. ומאידך על האשה להחזיר את כל המתנות והסבלונות שקבלה ממנו או מהוריו, חוץ מטבעת הקדושין. לאחר סידור הסכם זה צוה לכתוב את הגט.

בעת כתיבת הגט נגש הרב שוב לאיציק המגרש הצעיר, קראו לפנת החדר ואמר לו: „בני צר לי עליך, יען צעיר אתה לימים, ומצאת חן בעיני, שרואה אני אותך מלומד ומושלם במעלות, ולמה הנך רוצה להרחיק נדוד מעבר לים, וגם לא תזכור צער אביך ואמך שתלך מאתם בלי ידיעתם”.

אמנם המגרש עמד בשלו והשיב: „אהובי הרב, ומה אני יכול לעשות, אם אני בא לביתי למנהיים, הריני בן-מות”.

על שאלת הרב: „למה?” השיב קצרות: „מספיק אם אומר לכם שאם הנני בא לשם בן-מות אני”.

והרב מספר: הלכתי מאתו ושאלתי את אחד מאנשי בונא מהבאים עמו, והוא בר סמכא, לפתור לי את אשר אמר ר' איציק, ואמר לי הסיבה, שבאמת לפי דעתי הוא סכנת מות, לא לעצמו בלבד אלא גם לזולתו” (ג).

משנגמרו כל ההכנות, סידר הרב את הגט, ואיציק נייבורג גירש את אשתו כדת וכדין. אחר הגרושין מסר הרב לצדדים תעודה, המאשרת את פרטי ההסכם הנזכר בעניני ממונות, וכן אישור שאיציק גירש את אשתו כדת וכדין. תעודה זו נקראת בשם „מעשה בית דין”. אחר הגירושין נפרדו שני הצדדים. האשה שנתגרשה זה עתה תוך שבועיים לנשואיה,

---

(ב) אור ישראל סי' א'.

(ג) שם. גם הרב מקליווא עצמו עדיין לא רצה לגלות הדבר אף כשהדפיס ספרו, מהחשש שמא פירסומו עלול להזיק להכלל, אולם בכל זאת, בריתחת הויכוח, הוא מגלה לנו טפת, ובתוך דבריו הוא כותב: „יתכן שעדיין לא נודע אז [בשבת ראשונה אחרי החתונה כשברח] העובדא בישא דעבר, או שמא שתודי שחד אבי המגרש להנטעת המשרתת”...

נסעה חזרה לבונא עם הוריה, ואילו המגרש הרחיק נדוד ללונדון, שם עסק במסחר, ובמשך הזמן נעשה לבן ביתו של הג"ר משולם זלמן, בנו של היעב"ץ, שהיה בעת ההיא אב"ד בבית הכנסת המבורג שבלונדון.

במנהיים לא ידעו הורי החתן דבר מכל מה שסידר בנם, והם ציפו כל הזמן לידיעה משמחת מבנם שנסע מאתם בגמר שבעת ימי המשתה. כאשר ראו שלא קבלו שום אות חיים ממנו, שלחו שליח מיוחד לבונא לדרוש בשלומו ולהחזיר להם דרישת שלום חיה ממנו. אולם עד כמה נדהמו ההורים כאשר השליח חזר וסיפר להם שבנם כבר לא נמצא בבונא, ושגירש את אשתו והפליג למרחקים. בתחילה לא רצו להאמין למשמע אזניהם, אולם השליח הראה להם שחור על גבי לבן העתק מתעודת ה"מעשה בית דין" שהוציא הרב מקליווא.

זעם ההורים במנהיים ניתך כעת, לא כלפי בנם, אלא כלפי הורי האשה. הם חשדו בהם שתכננו מראש את כל הדבר כדי להפטר מבנם שנטרפה דעתו עליו בשבת הראשונה לאחר החתונה. וכל הצעתם של הורי הכלה, שחתנם יסע עמהם לבונא, לא היתה אלא תרמית וטכסיס, לבודדו מהוריו, כדי שיוכלו לפתותו ולאצו לגרש את אשתו. דברי השליח שסיפר שבנם הוא שתבע את הגט, ואף איים עליהם שאם לא יקבלו הגט מידו לאלתר יעזוב את אשתו עגונה עולמית, לא נתקבל על לב הורי החתן כלל.

אבי איציק המגרש, ר' אליעזר נייבורג, פנה אל רב העיר הג"ר טעבל העס, שהיה אז אב"ד במנהיים, ומסר לידו את ה"מעשה בית דין" של הרב מקליווא, ושאל את פי הרב אם קיימת אפשרות לבטל את הגט, מאחר ובנם לא היה שפוי בדעתו בעת שנתנו. עד כאן הוא צד העובדתי של הפרשה, מכאן נעבור לצד השני, המאבק ההלכתי שהתפתח לזכות ודין סוער בין גדולי הדור שבתקופה ההיא.

הרב ממנהיים פוסל את הגט

אחרי עיון ב"המעשה בית דין" הגיע הרב ממנהיים למסקנה, שאכן גט זה פסול הוא מפני שהמגרש לא היה שפוי בדעתו בעת הגירוש, וממילא אסורה אשת המגרש להנשא לאחר, כדין אשת איש גמורה. משהגיע הרב למסקנה זו, כינס את בית דינו ובצירוף חכמי מנהיים ערך מכתב אל בית הדין הגדול של קהלת פרנקפורט דמיין, שנחשב אז לאחד מבתי הדין המפורסמים והמוכרים ביותר, אשר בראשו עמד אז

כאב"ד הגאון האדיר רבי אברהם אבוש, בעל „ברכת אברהם". במכתבם הם מפרטים באורך נימוקים רבים שבגללם יש לפסול את הגט, ואף גוגעים ברמז בכבודו של הרב מקליווא שסידר את הגט.

לאחר סיפור מפורט ממעשה הבריחה של המגרש בשבת הראשונה שלאחר נשואיו, הם כותבים „ועתה כל מי שנוגע יראת אלקים בלב, יתפלא מאד, היתכן להתיר אשת איש לעלמא על ידי גט זה... כי מה שאמר לפני האב"ד [מקליווא] שהוכרח להרחיק נדוד, הוא מעשה שטות שלו מחמת פחד ומרה שחורה... ומה גם אין לסמוך שבזמן קצר כזה חזר לבריאותו ולדעת צלולה, אלא בכלל שוטים יחשב".

ובכן, קוראים הם אל רבני פרנקפורט: „ומעתה, הרי ישראל, עליכם המצוה והתורה, עושו גושו חושו להפריש מאיסורא... ואם כשר הדבר בעיניכם, יצוו להכריז בבית הכנסת דשם ששום אדם לא ישא אשה זו עד שישוב האיש לביתו... ואם יתברר שדעתו צלולה אז יחזור ויגרש, ותשתרי לעלמא, ובאשר שעכשיו הוא יומא דשוקא, יתפרסם הדבר ביותר". על מכתב זה חתם הג"ר טבעל העס, ועוד תשעה מחכמי מנהיים.

הרב מפרנקפורט ובית דינו מתערבים

האב"ד של פרנקפורט ובית דינו קבלו את דעתו של הג"ר טעבל העס בנדון, ופסקו ג"כ שהגט שניתן בקליווא פסול הוא, ושהאשה המגורשת אשת איש גמורה היא. אמנם לא קבלו את הצעתו שיכריזו מיד בבית הכנסת שהגט פסול, אלא שלחו מכתב חריף למסדר הגט הג"ר ישראל ליפשיץ, אב"ד דקליווא, בו הודיעו את דעתם שהגט פסול הוא. המכתב מתחיל במליצה שקופה: „הפותח לדופקי פתחו בתשובה, ומרבה משובה, הוא יפתח לו שערי תשובה".

בגוף המכתב הם תמהים „תמיה גדולה על מעלתו שנתפתה לדברי הבאי שיש לו [להמגרש] טעם כמוס שצריך להרחיק נדוד, והלא זהו שטותו המפורסם לרבים, שמחמת חסרון דעת ודמיון מרה שחורה שמתגברת עליו מדבר כדברים האלה, ובשאר מילי גם כן אינו מיושב בדעתו, ואיך עלה על דעת מעלתו להזדקק למשרי אשת איש לעלמא ע"י גט כהאי גוונא, ולמי שיודע בטיב גטין וקדושין ודאי אסור להזדקק להיות לו עסק בגירושין כאלו" (ד).

פרקי מבוא

הם אמנם לומדים סניגוריה על הרב מקליווא שסידר את הגט מפני שלא ידע כלל על בריחת המגרש בשבת הראשון שלאחר החתונה, ולכן האמין לו שיש לו סיבה ממה לפחד. אמנם להלכה הם דורשים מהרב במפגיע „שמוטל על מעלתו לעגן את אשת ר' איציק נייבורג תיכף ומיד בלי שום שהיה, ולהטיל עליה גזירה דרבנן בצירוף קוב"ה ושכינתיה, שלא לסמוך עצמה על גט פטורין הנ"ל". נוסף לזה הם מבקשים גם ש„תיכף עם ראות הכתב הלז, להכריז הדבר בפומבי בבית הכנסת דשמה".

למכתבם צירפו חכמי פרנקפורט העתק המכתב שקבלו מהרב ממנהיים. על מכתב זה חתם האב"ד ואחריו ששת הדיינים של שתי בתי הדין שהיו אז בפרנקפורט.

הרב מקליווא מכשיר את הגט בתוקף

שלשה ימים לאחר שהגיע מכתב רבני פרנקפורט להרב מקליווא, ענה להם הרב מכתב ארוך ומפורט ד*) „בו הוא כותב כי מכתבם הגיע אליו „ביום שמחת תורה, וערבה שמחתי, אשר לי ראוי לשמוח בה, כי באהבתה אשגה תמיד". במכתבו הוא מתאר בדיוק את התנהגותו של המגרש במשך שהותו בקליווא ומדגיש שהיה שפוי בהחלט בדעתו. הוא אמנם מציין שאנשי בונא שבאו עם המגרש, לא סיפרו לו מכל אותו המאורע שהיה עם החתן בשבת הראשונה שאחר החתונה, אך הוא מדגיש, כי אין זה משנה דבר, שהרי בשעה שהיה בקליווא היה בריא ודעתו צלולה עליו. והוא כותב: „אם ראיתי בר' יצחק המגרש, תוך זמן [שהיה בקליווא] אפילו שטות קטן, או הבנתי בו שמץ מנהו, יבואו עלי ח"ו כל האלות שבתורת־כהנים ובמשנה תורה". וכאן הוא מאריך בבירור הלכתי ארוך שהגט כשר, וסותר את כל דברי הרב ממנהיים שפסל את הגט, ועל נימוקו „שאין ראוי לסמוך שבזמן קצר כזה חזר לבריא אותו", הוא משיב: „אבל שכח מה שנאמר, ה'ה' תקצר".

בראשית מכתבו קובל הרב מקליווא קשות על הרב ממנהיים, שפנה מיד אל הבית דין שבפרנקפורט, הוא טוען שהיה לו לפנות תחילה אליו באופן ישיר לברר אתו שורש הדברים, ורק אם תשובתו לא היתה משכנעת אותו, אז היה יכול להציע את דברי שניהם לפני גדולי

ד*) שם סי' ה'.

הסערה סביב הגט מקליווא

יא

הדור. אבל לא להוציא פסק דין שהגט הוא פסול, בטרם ישמע דברי מסדר הגט, ולפנות בלי ידיעתו אל רבני פרנקפורט, ולנסות לשכנע אותם שיכריזו על פיסול הגט לפני ששמעו את הצד השני.

כן הוא מתאונן גם על רבני פרנקפורט על „שנכנסו דברי הרב ממנהיים באזניהם טרם שמעוני, וכתבו אלי: הלא למשמע אוזן דאבה נפשינו, וגם פתחו, הוא יפתח לו שערי תשובה, ושאר דברי קנטור, שכתבו מעלתם כאילו ח"ו אינני יודע בטיב גיטין וקדושין, ותהלה לא-ל יתברך חברתי חיבור גדול על שלחן ערוך אבן העזר, ויש לי הסכמות מגאוני ארץ, וגם מהגאון האמיתי מו"ה משה ראפף זצוק"ל, זולת שארי חיבורים שחברתי".

על מכתב זה, בו עומד הרב מקליווא בתוקף על דעתו שהגט הוא כשר, לא ענו לו חכמי פרנקפורט כלל.

הרב ממנהיים מומשיך במאמציו לפסול הגט

כאשר ראה הרב ממנהיים שבפרנקפורט לא הכריזו על ביטול הגט בימי השוק שהתקיים שם, פנה בחול המועד סוכות במכתב ה) להג"ר נפתלי הירש קצנעלנבויגן אב"ד פפאלץ הסמוכה לקליווא, ומפרט לו באורך את פרטי הדבר, ומודיע לו כיצד הגיע למסקנה שהגט היא פסול.

במכתב הרב ממנהיים מסופר „וכבר כתבתי הדברים קצת בקיצור להגאב"ד דפרנקפורט ובית דינו, וחשבתי שבעוד אנשי היריד שם יוכרו בבית הכנסת שם שימנעו כולא עלמא לישא אשה זו ע"י גט כזה. וערב יו"ט השיבו לי דבר בשם הגאב"ד שהוסכם ממנו ובית דינו שגט כזה לא יועיל ולא יתיר, וכן כתבו להרב מקליווא".

כאן מנמק הרב ממנהיים את הסיבות אשר הניעו אותו לערוך את מכתבו כעת, „כי אני חושש שתוך הזמן אולי המסדר יעשה סגורין לדבריו אצל קצת רבנים, ואולי ח"ו יתפתו אחריו ע"י שיגלה טפח ויכסה טפחיים, ועי"ז ח"ו יהיה חילול ה' ויהיה בזיון גדול לתורה ולומדיה, כאשר נעשה זה לערך ששים שנים בענין אחד שלקח שניה אחת, וקצת רבנים הסכימו להתיר והיה חילול ה' גדול בעוה"ר, ומאז נתמעט מאד

ה) שם סי' ז'.

כבוד התורה. ולהיות שער כת"ר קרובה אל החילול כמוגני, על שנינו מוטל הדבר ביותר, ומה גם שמעט היכרות או שייכות יש לי עם הרבנים, אמנם לכת"ר יש לו סיוע שיש בו ממש מהרבנים הקרובים אליו, ה"ה גיסו הגאב"ד דפיורדא, ואחיו הגאב"ד האגנוי, ואל יחמול על חץ, כי זהו לדעתי מלחמת מצוה וחובה".

הרבנים הראשונים המתייצבים לימין מסדר הגט

משקבל הרב מפפאלץ את מכתב הרב ממנהיים, פנה מיד במכתב אל הרב מקליווא (ו) ובקשו לבאר לו את פרטי הדברים. אולם עוד לפני שקבל את תשובת הרב מקליווא ערך תשובה אל הרב ממנהיים, בו מודיעו שגם על סמך מכתבו שקיבל ממנו, עוד טרם שמע דברי הרב ממנהיים, הוא מסיק שאין לפסול גט זה. (ז)

הרב מפפאלץ מילא גם את מבוקשו של הרב ממנהיים והעביר את מכתב הערעור שלו לאחיו הג"ר אליעזר קצנעלנבויגן אב"ד האגנוי וכן את תשובתו שהשיב להרב ממנהיים שאין לפסול את הגט. הרב מהאגנוי הגיע גם הוא למסקנה דומה לזו של אחיו, ומסיים (ח) את תשובתו, "ובכן לדעתי לא נכון להרעיש ולהוציא לעז על הגט", וכאן הוא שואל, "ובמה יחדונוני? הלא אבי המגרש הוא מיודעי ומכירי, ואת אבי המתגרשת לא ידענא ליה, והרב מו"ה טעבלי, אוהבי נאמני הוא, אך כוונתי לשם שמים על הדין והאמת והשלום".

כן העביר הרב מפפאלץ את ערעורו של הרב ממנהיים על הגט גם לגיסו הגאון ר' יוסף שטיינהארט בעל "זכרון יוסף" אב"ד פיורדא, בצירוף העתק תשובתו הוא ותשובת אחיו שהעלו כי הגט כשר היא. הג"ר יוסף שטיינהארט העלה אף הוא כי הגט כשר וסיים את מכתבו (ט) "והמערער מהיום והלאה על סידור גט זה, עתיד ליתן את הדין מפני חילול ה' וחילול תורתו הקדושה שלא תעשה ח"ו כשתי תורות בפני ההמון, מלבד חילול כבוד הרב המסדר".

(ו) שם סי' ח'.

(ז) שם.

(ח) שם סי' י'.

(ט) שם סי' י"א.

חכמי פרנקפורט מזמינים לפניהם לבירור משפחת המתגרשת
מאידיך, קבלו כאמור, חכמי פרנקפורט את דעתו של הרב ממנהיים שהגט פסול הוא, ולא השתכנעו מתשובתו של הרב מקליווא, ואף לא השיבו לו שיש להם תשובות לסתור את דבריו, אלא נגשו לבצע את פסק דינם.

ביום ה' חשון תקכ"ז פנו חכמי פרנקפורט במכתב לבון, בו נאמר כי נתברר ממכתבו של הרב מקליווא שהאנשים שנתלוו עם המתגרשת לקליווא לשם סידור הגט העלימו מהרב המסדר כל המעשה שעשה המגרש בשבת הראשונה שאחר החתונה, ולכן האמין להם המסדר שיש לו להמגרש באמת איזה סוד כמוס שעבורו מוכרת הוא לעזוב את המקום, „אמנם אנן דאית לן ידיעה מגופא דעובדא, ניכר מתוך תשובת הרב המסדר, שבשעת נתינת הגט עדיין הוא באותה חזקה דמעיקרא, דלאו בר הכי הוא לחושבו בכלל בני דעת שיכולים ליתן גט פטורים, ולכן האשה עדיין בחזקת איסור עומדת. ומפני גודל חומר אשת איש שלא יכשלו בה בני אדם, מצאנו עצמינו מחויב בדבר לכתוב לכם, באשר שאתם יושבים ראשונה קרוב אל מקום החילול, מקום מושב [המתגרשת] מוטל עליכם לפרסם ברבים שם, שאשה זאת אסורא עדיין להנשא לגבר אחר, עד שכל אותן האנשים שהלכו ביחד עמו ועם האשה לקליווא יבואו ויעמדו לפנינו כאן למשפט“.

מכתב זה היו מכוון בעיקרו נגד ר' שמעון קופנהגן, שהיה הרב הבלתי מוכתר של העיר בונא, שרצו להזמין שיעמוד לפני רבני פרנקפורט למשפט, אלא שלא רצו להזכיר שמו במפורש.

מבונא לא השיבו דבר לפרנקפורט על מכתבם, אלא העבירו העתק המכתב להרב מקליווא. יחד עם זאת הודיע ר' שמעון שאין בדעתו לנסוע לפרנקפורט הואיל וכתבו לו שיעמוד לפניהם למשפט, כאילו מצאו עול במעשהו שיש להעמידו לדין.

הרב מקליווא ערך מיד מכתב אישי (י) אל הרב מפרנקפורט, שבו הוא קובל מרה על שמתערבים בדבר לפסול הגט בתוקף גם אחר שכבר הודיע לו שאף אם גניח שהמגרש לא היה שפוי בדעתו במנהיים, מכל מקום, הרי הוא מעיד שבקליווא היה בר שכל „ותהלה לקל יתברך יש לי

הרגשה היטב להבחין בין מלאי שכל לחסרי דעת, ובאמת מה שכתבתי שלא ידעתי מהמאורע דמנהיים, לא כתבתי זאת לדיוקא, כי העבודה, שאפילו ידעתי ג"כ סדרתי".

אחר שמברר שוב שמבחינת ההלכה הגט כשר הוא, הוא מתאר את הסבל הרב שמסיב לו הדבר בקהילתו, ומה גם שהוא לא רגיל בכאלה, והוא כותב „תהלה לקל, מעולם נתגדלתי בשם טוב, ויראת אלקים מנעורי ועד זקנה ועד שיבה, ומעלתכם הרמה עשאוני כמטרה לחץ, ואילו ידעתם החילול ה' הגדול שבין עמי הארץ ודאי הייתם מתונים בדבר מאד, ומסרתם אותי לידי חרש שוטה וקטן לעת זקנותי להמית אותי ואת אנשי ביתי", והוא מסיים במליצה „והנה אין קש"ב לאדון זה, הוא ניהו מר רבא, אבל יש קצ"ף לאדון אחר, ומאן ניהו, אב, אבינו שבשמים, לו נגלה כי אני צדיק בדיני".

בסוף המכתב צירף הרב מקליווא גביית עדות מכעשרה אנשים שמעידים באופן ברור שראו שהמגרש היה שפוי בדעתו לגמרי, בעת שהיה בקליווא כשסדרו את הגט. גם על מכתב זה לא קבל הרב מקליווא מענה.

רבי שמעון נוסע לפרנקפורט

על אף שר' שמעון קופנהגן סירב תחילה לנסוע לפרנקפורט ולהתייצב שם לפני הבית דין, בכל זאת כאשר קיבל הדבר פירסום רב שהבית דין של פרנקפורט פסלו את הגט שסידר הרב מקליווא והרעש סביבות הגט התחיל להתפשט, הפעילו עליו לחץ שיאות לנסוע לפרנקפורט ויבהיר להם שאכן היה המגרש שפוי בדעתו בשעה שנתן את הגט, בתקוה שעי"ז ישקוט הרעש, וגם העגונה תותר מכבלי עיגונה. ר' שמעון נעתר להפצרת ידידיו, ובחנוכה תקכ"ז נסע לפרנקפורט יחד עם כמה אנשים מבון שהיו נוכחים בשעת הגירושין בקליווא.

שלושה שבועות תמימות שהתה כל הפמליא מבונא בפרנקפורט מדי יום ביומו נערכו חקירות ודרישות. אחר כך נאמר להם כי הם יכולים לנסוע הביתה, וכשיגיעו לביתם יקבלו תשובה ברורה והחלטית, כי על אתר אין הבית דין יכול לתת החלטה ברורה בענין. משחזרו לבונא שלחו חכמי פרנקפורט מכתב המיועד לפרנסי

הקהל שבבונא יא). במכתב נאמר „נודקנו יחד ה"ה אדמו"ר הגאב"ד גר"ו בצירוף שני בתי הדין בדרישות וחקירות הרבה, לחקור ולדרוש לאנשי קהלתכם הבאים משם לכאן, בטבעו ומהותו של המגרש, וממש לילה כיום האיר לנו, שלא נחנו ולא שקטנו עד שנגמר הדבר מה שהוצרכנו לפי שעה בדרישות וחקירות מאנשי קהלתכם, שהיה מוכרח להיות מפה לאוזן ולא מפי כתבם, אך באשר שלפי קונטרס הטענות והפרוטיקול הנכתב לפנינו באריכות, מצאנו שמן הצורך לדרוש ולתור ולחקור עוד ממקומות אחרים, בכן לא באנו עדיין לנחות, לעיין בעומקא דדינא, ועדיין האשה בחזקת ספק מגורשת עומדת, כל זמן שלא יצא מתחת ידה כתב היתר מאתנו, ה"ה אדמו"ר הגאב"ד גר"ו בצירוף שני בתי דין, שהגט שניתן לה הוא גט כשר".

על מכתב זה שנשלח ביום כ' טבת תקכ"ז חתמו שני דיינים בשם הגאב"ד ושני בתי הדין.

הרב מקליווא פונה אל גדולי הדור

כאשר ראה הרב מקליווא שרבני פרנקפורט אינם משיבים כלל על מכתביו, ומאידך אין הם פוסקים מלערער על הגט, ערך מכתב אל גדולי הדור, בו הציע את פרטי הדברים ואת השתלשלות הענינים, וכן בירר בתשובה ארוכה את צדקו, שהגט שסידר הוא כשר וניתן כדת וכדין. במכתבו הוא פונה אל גדולי הדור שיעיינו בדבר ויחוו את דעתם.

בין הראשונים שהרב מקליווא פנה אליהם היה רבינו. ששימש כרבה של אמשטרדם ומצודתו היתה פרוסה למרחוק. רבינו השיב להרב מקליווא שעל סמך טענותיו גרידא, בלי לשמוע את הצד הנגדי, אינו יכול לענות לו ולהתערב בדבר.

על אף שרבינו ענה להרב מקליווא שאינו יכול להתערב בדבר, חתר רבינו בדרך משלו לעמוד על שורש הדבר, ופנה אל בן דודו, הוא הג"ר זלמן בן היעב"ץ, שהיה אז אב"ד בבית הכנסת המבורג בלונדון, שיושיב בית דין שיבררו מה טיבו של המגרש שנמצא שם, ולהשיב לו על סמך גביית עדות, תשובה בהקדם מה דעתם עליו.

יא) שם סי' ט"ז.

הג"ר זלמן מילא מיד אחרי דברי רבינו, והושיב שני דיינים יחד עמו, ושלח לרבינו מסקנתם.

בית הדין מפרנקפורט פונה אל רבינו

משנודע לרבני פרנקפורט שרבינו קיבל מלונדון פסק דין חתם על מהותו של המגרש, פנו בר"ח שבט תקכ"ז במכתב ארוך אל רבינו, בו הם מפרטים את כל השתלשלות ענין הגט, מתחילתו ועד סופו, ואף מפרטים שהאנשים מבונא שהיו עם המגרש בקליווא באו לפרנקפורט להעיד בארוכה, והם מציינים, „וכאשר ראינו ושמענו התשובות על החקירות שחקרנו לאנשי בונא, היינו מודים ומשבחים קדם מלכא עילאה, אשר הנחנו בדרך אמת ובמעגלי צדק, שהיינו עומדים על דעתנו, והוצרכנו אנשי בונא לבוא משם לכאן להיות דרישות וחקירות מפה לאוזן ולא מפי כתבם, מאחר וראינו שגביית העדות, זון מה שנשלח לנו ממנהיים, הן מה שנגבה כאן בבית דיננו מאנשי קהלתנו, הם מכהישים את דברי התשובות אנשי בונא הנ"ל שנכתבו לנו בפרוטוקול, ואנחנו העמדנו עדים נגד אנשי בונא פנים אל פנים, והמה העיזו פניהם בעזות מצח לכפור בעדותן“.

והם מוסיפים, „גם לולא זאת, אפשר שהיו יכולים להטעות שאר רבנים וגדולי הדור, אבל כעת אי אפשר להטעות אותם עוד, באשר ששאר הרבנים וחכמי הדור לא יוכלו לדבר בזה דבר גדול או קטן, באשר שהם לא ידעו החקירות והדרישות מהפרוטוקול והתשובות המונחות לפנינו באריכות“.

בסוף הם פונים לרבינו, „ועתה באנו לשחר את פני רפ"מ גר"ו באשר שנתוודע שרפ"מ גר"ו כתב לאב"ד דבית הכנסת המבורג שבלונדון, מוהר"ר זלמן גר"ו אודות עניינא דגיטא הנ"ל, ונתוודע לנו ג"כ שהרב אב"ד מוהר"ר זלמן הנ"ל אסף אליו שני הדיינים להיות בבית דין יחד לשמוע דבורו ומילולא בפיו של המגרש כעת, והאב"ד הנ"ל שלח לרפ"מ הכל בכתב, בכך באשר שכבר כתבנו ששום בית דין לא יוכל לדבר ולדון בזה העסק הן דבר גדול או קטן, באשר שהחקירות ותשובותיהן של אנשי בונא עם גביות עדות המכחישים הכל מונח לפנינו באריכות גדול, בכך ישלח לנו רפ"מ גר"ו מה שנשלח אליו מה"ב אב"ד מוהר"ר זלמן, מה היה דבורו ומלולו בפיו של המגרש, כדי להתבונן בו עם

הפרטיקול של אנשי בוגא המונח לפנינו באריכות, ואח"כ בסייעתא דשמיא לדון דין אמת לאמיתו. הגם שכתבנו זה לערך שלשה שבועות לאב"ד לונדון מוהר"ר טעבלי שיף נר"ו אשר היה חד מדייני קהלתנו, לדרוש ולחקור את המגרש, וגם קבלנו תשובה מאתו, בכל זאת טובים השנים מן האחד, ובכן שחרנו עוד הפעם לרפ"מ נר"ו לשלוח לנו מה שנשלח לו מהרב אב"ד מוהר"ר זלמן נר"ו.

המכתב מסיים, "כ"ד הכותב והחותם בפקודת הגאב"ד נר"ו בצירוף שני בתי דינים", ועל החתום בא אחד הדיינים בשם, "הק' זנוויל".

תשובת רבינו לפרנקפורט

ביום ג' ו' שבט יב) תקכ"ז, השיב רבינו בזה הלשון: "ביום אתמול בא לידי על הבי דאר כתב אשר נכתב ונחתם בשם הגאב"ד נר"ו וב"ד הצדק", ורבינו מדגיש, "ואעפ"י שאין בו אלא חותם אחד... הוכשר לפני, ועם היותי טרוד מאד בטרדות שונות, פניתי לבי לעיין בו מפני כבודם כי רב הוא. והנה קראתי את המגילה הכתובה בלעז על הגט שסידר הרב מקליווא, ובאמת כבר נודע לי ענין זה מפי כתבו של הרב, אכן משכתי ידי כדרכי מאז, לאפוקי נפשי מפלוגתא, כל זמן שאין בו צורך גדול. אמנם האמת חפצתי לדעת מה טיבו של איש זה, וכתבתי ללונדון לבן דודי הרב המובהק מוהר"ר זלמן נר"ו והושיב בית דין על כך, והשיבני כמו שהשיב הרב מוהר"ר טעבלי שיף נר"ו למעלתכם הרמה, ממש לדבר אחד נתכוונו, שהבעל הוא שפוי ופקח, אבל הוא מערער על הגט, באמרו שלא היה בר דעת בעת נתינת הגט, רק באמצע הדרך נהפך לאיש אחר, והרי הוא פקח ככל האדם".

רבינו מוסיף: "ובודאי דברי הבעל לא מעלין ולא מורידין, דאי אתי ומערער לא משגחינן ביה, אמנם לא ארחיב הדיבור בענין זה, יען לפי הדברים הכתובים בשם מעלתם הרמה, נגעלו שערי תשובה בדין זה לפני כל חכמי הדור, זולת לפני הוד מעלתם הרמה. אבל הוא גופא קשיא לי טובא, למה סגרו השער לבלי תת יוצא ובא בדברי

(יב) שם סי' י"ח. התאריך שם אמנם י' שבט, אולם המעיין בתאריכי הכתבים יווכח כי היה זה ביום ו' שבט.

תורה, [ואם] מפני אריכות הדברים בעדות שגבו, הלא ביד בעלי הריב לשלם שכר העתקה לסופרים ולשלחם על פני חוצות, וכאשר נהגו מימי קדם, וכל ספרי שאלות ותשובות מלאים מדברים כיוצא באלו".

ורבינו ממשיך להקשות, „ועוד פליאה דעת ממני, מה צורך לדרוש לפנים ולאחור, דאפילו תימא שהיה שוטה קודם לזה, אם היה פקח בשעת הגט, הא תניא עתים חלים ועתים שוטה, כשהוא חלים הרי הוא פקח לכל דבריו, ולפום מאי דקים ליה להרב המסדר שהבעל פקח היה כאחד העם בכל דבר, היטב חרה לי על המערער".

את מכתבו מסיים רבינו: „ולכן אבקש ממעלת תפארת גדולתם תשובה נכונה מבוארת על כל אלה, כי אם הרב המסדר יקרא לגדולי הדור ויענוהו, ויקרא גם אותי לא אעצור במילין כפי אשר יורוני מהשמים".

בתשובה למכתבו השיבו רבני פרנקפורט לרבינו במכתב המנוסח בצורה חריפה. במכתבם מיום י"א שבט הם משיבים לשאלת רבינו למה לא יפרסמו הפרוטוקולים לשלחם לפני גדולי ישראל בדברים דלהלן: „מי יכריחנו לכך לכתוב שאלות ותשובות בדין זה, תהלה לקל גם שב גם ישיש בנו, לא נופלים אנחנו, האדמו"ר הגאב"ד נר"ו בצירוף שני בתי הדין, משאר חכמי דורינו, ותהלה לקל אנחנו יושבים ועסוקים ביחד במשא ומתן בדין, ונוחים אנחנו זה לזה בהלכה, ואין אנו צריכים לשלח דברינו על פני חוצות, רק כאשר כבר עלה בהסכמתנו לפי הפרוטוקול וגביות עדות אשר מונח לפנינו, שאשת המגרש היא בחזקת ספק מגורשת, כה יהיה וכה יקום, כל זמן שלא יצא מתחת ידה כתב היתר מאתנו, ואין אנו צריכים להגיד טעם הדברים אשר עלו בהסכמתנו לשום אחד מחכמי הדור, הלא מאז קהלתנו כלילת יופי משוש לכל הארץ ומשם תצא תורה".

ועל מה שכתב להם רבינו שאם הרב המסדר יקרא לגדולי הדור לא אוכל לעצור במלים, הם מביאים את פליאתם על דברים כאלו, וכותבים „הלא כבר כתבנו אליו ששום אדם לא יכול לדון בזה אחרי שאין בידם הפרוטוקולים וגביות עדויות, וחס וחלילה שתצא תקלה מתחת ידו לעשות קטגוריא בתלמידי חכמים... ורפ"מ רוצה לתקוע עצמו בדבר הלכה אשר אנחנו המה מבפנים והוא מבחוץ, ומאז שאנחנו היינו מבינים מתוך כתב המסדר שעדיין בעת נתינת הגט היה עומד

בשגעון שלו, לא נחנו ולא שקטנו עד שחפץ ה' בידינו הצליח, והיינו כופים לאנשי בונא שיבואו לכאן, והכרנו אז בדבורם מפה לאוזן כל מחשבות עמל שלהם, וא"כ איזה איפוא לרפ"מ להכניס עצמו בזה שלא כדין".

על מכתב זה ג"כ חתם ר' זנוויל דיין בשם הגאב"ד ושני בתי דינים. רבינו לא ענה אז דבר לרבני פרנקפורט על מכתבם התקיף. כאשר ראו רבני פרנקפורט שרבינו לא שלח להם את גוף גביית העדות מלונדון, פנו באופן ישיר אל הג"ר זלמן ללונדון. הג"ר זלמן מספר במכתבו אל אביו היעב"ץ מה שהשיב לחכמי פרנקפורט, ותגובתם על תשובתו. במכתבו לאביו הוא כותב (ג), שחכמי פרנקפורט, נתקנאו ביותר על שצויתי להדיין הרבני מו"ה ליברמן לכתוב להם תשובה שאי אפשר לשלוח להם גוף הגב"ע מחמת טעם הכמוס, כי אם העתקה, וחרה להם הדבר עד כדי כך שצוו לאבי המגרש ממנהיים שיכריח את בנו שימסור את עצמו ברשות אחר, תחת אשר מתחילה כתב אלי אבי המגרש כמה אגרות בבכי ותחנונים שאשים עיני על הנער המגרש, והכנסתיו לביתי, ובראותם שלא השיגו מבוקשם ממני לעשות כמעשיהם, שנו ושלשו מכתבי עמל, עד שנמשך מזה שאחד הסית לזה המגרש לגנוב כל הכתבים שכתבו לי אודות המגרש וברח".

גדולי הדור מתייצבים לימין הרב מקליווא

בינתיים החלו להגיע להרב מקליווא תשובות מגדולי הדור המחזיקים בימין צדקו. ביניהם מכתב יד) שערך הגאון היעב"ץ בר"ח אדר להרב מקליווא. במכתבו הוא מבאר באריכות שאין כל הוכחה שהמגרש היה אי פעם בלתי שפוי בדעתו, דשמא באמת היה לו ממה לפחד ולכן ברח בשבת הראשון, ואף אי נימא שפתדו היה פחד שוא, לא נעשה עוד בזה כשוטה, וכיון שבשעת הגירושין היה בר דעת, אף אם היה בו פחד שוא גטו גט. ואחר שהאריך להלכה ולמעשה שהאשה מגורשת כדת וכדין, סיים היעב"ץ את מכתבו להרב מקליווא שעל אף שהדין אתו, „אף על פי כן לא יצא לריב מהר, ובודאי היא

יג) שם סי' ל"ד.

יד) שם סי' כ"ד ו, „אור ישראל" סי' ב'.

שגגה שיצאה מלפני השליטים ובשביל כך לא נסתר מעשה רב, מה שעשה מעכ"ת עשוי בלי ספק, ודבר הגט אין להשיב, על כן בטוח אני שיתן מקום לעצתי ויתן מקום לשלום, אף אם נגעו בכבודו שלא כדין, יעבור על מדותיו וימצא חן בעיני אלקים ואדם".

ביום י"א אדר תקכ"ז הודיע הרב מקליווא לרבינו על הכתבים שקבל מגדולי הדור, ורבינו השיבו טו) בדברים קצרים, "שמחה לי במענה פי חכם חן, וביותר על מכתב דודי הרב הגאון גר"ו הנותן עוז ותעצומות לרום כ"ת, אקוה שכל גדולי הדור יקומו בעזרת ישראל על דרך אמת וצדק".

הגאון ר' יצחק הלוי איש הורביץ אב"ד אה"ו פנה גם כן אל חכמי פרנקפורט ומודיע להם כי הרב מקליווא פנה אליו בבקשה שיבוא לעזרתו, והוא כותב להם ברורות, "והגם שידעתי שעמם ספר מלחמות בנוי כמגדלים, אעפ"כ מעמם תהיה הסליחה שהדין עם הרב להכשיר הגט", ולאחר שהוא עובר לבאר בארוכה עפ"י ההלכה הוא מסיים את מכתבו, "בקשתי שימחלו עכ"פ להשיבני דבר, שלא יתרבו מחלוקות בישראל, וחילול ה' גדול בפני ההמון".

גם הג"ר יוסף שטיינהרט מפירדא פנה במכתב טז) לחכמי פרנקפורט הוא כותב שזה כארבעה חדשים נודע לו כבר על ענין הגט, ואחר העיון העליתי דגט זה כשר הוא על פי טעמי ונימוקי עמי, עם סתירת ראיית הגאון אב"ד מנהיים להחזיקו לשוטה גמור".

ואחר שהוא מבאר גימוקו על פי ההלכה, הוא מוסיף: "ועל כן תמהתי על הרב [ממנהיים] מי התיר לו לגבות עדות על המגרש אחר סידור הגט, לעורר ספקות וספק ספקות לפסול הגט, ואעפ"י שהיה הדבר קשה בעיני החרשתי, ושמתי יד לפי, כי אמרתי מה לי להכניס עצמי בסלע המחלוקת ולהתעבר על ריב לא לי, וכה דרכי כל ימי, והייתי שפל בעיני להיות נכנע לכל אחד מן האנשים אשר להם הריב כדי לעשות שלום בין החכמים, וכאשר עשיתי תהלה לקל יתברך אשתקד שלום בין הגאון אב"ד פראג [הנודע ביהודה] ובין מחותנו

טו) אור ישראל סי' י"ז.

טז) אור הישר סי' י"ב.

הגאב"ד המבורג נ"י שהיו מחולקים גם כן יז) בענין גט אחד שסידר רב אחד במדינת פולין, והדברים עתיקים, אמנם ביום ג' העבר שוב קבלתי שני מכתבים הבאים כאחד משני רבנים גדולי הדור ועוד בהם שלישי מן הגאון אב"ד קליווא ושלשתם הודיעו כי גם מעכ"ת מסכימים עם הגאב"ד ממנהיים, וגם כתבו הרבנים הנ"ל שהגאון אב"ד נ"י לא רצה לחתום את עצמו לולי שדחקוהו ואלצוהו לכך, ואמרתי שבלי ספק התברר בפניהם עפ"י גביית עדות דבר ברור על מהות המגרש, על כן באתי לכבודם הרמה, למען אדע להשיב חורפם דבר ע"י תשובתם הרמה אלי, ויודיעוני במחילת כבודם הרמה אמיתיות הדבר והיותו על מרכז האמת".

הברזת חכמי פרנקפורט

כדי לתת משנה תוקף לדעתם שהגט פסול הוא, צוו חכמי פרנקפורט להכריז בבתי הכנסיות שבפרנקפורט שהאשה היא בחזקת ספק מגורשת. ביום כ"א אדר כתב רבינו מכתב יח) קצר להרב מקליווא, בו מודיעו שקבל מכתב מר' שמעון קופנהגן, ובתוכו העתק מכרוז שהכריזו מחדש בכל בתי כנסיות, וצריך ישוב גדול ועצה עמוקה, לעשות בענין שלא ירבו מחלוקות בישראל ח"ו, עכ"פ לא נוכל לגול אבן עד אשר יאספו כל העדרים גאוני הזמן ויסכימו כולם פה אחד כנגדם".

בינתיים עשו חכמי פרנקפורט מאמצים גדולים להחזיר את המגרש לביתו, שעל ידי זה יתברר שאין כל סכנה בביתו ויוכח לכל, שמה שאמר מתחלה שסכנה אורבת לו בביתו היה דמיון שוא של שגעון. ועוד כוונה אחרת היתה בדבר שהאיצו בהבעל שיחזור למולדתו כי על ידי זה יתבטל הטענה של המתירים שיש להתחשב בדבר שהאשה תתעגן אם יפסל הגט, דמאחר שהבעל חזר יכול לגרשה שנית. מאידך

יז) ראה ב,גודע ביהודה" קמא מסי' ע"ה ואילך, תשובות הגאונים אודות מחלוקת זו בין הנודע ביהודה והג"ר יצחק מהמבורג משנת תקכ"ו. וראה גם בספר „מטעמי יצחק“, להגאון ר"י מהמבורג, בסי' י"ז. יח) אור ישראל סי' י"ט.

עשו קרובי האשה מאמצים שהמגרש לא יבוא, כי אם יהיה כאן ויחייבו את האשה שצריכה להתגרש שנית, יסחוט מהם המגרש כסף רב עבור נתינת הגט.

המגרש חוזר לביתו

בראשונה הצליחו קרובי המגורשת למנוע בעדו שלא יבוא. אמנם חכמי פרנקפורט לא שקטו וגזרו בחרם על בעל המגרש לחזור מיד מלונדון, וכן כתבו להרב ממנהיים, מקום שם נתגדל המגרש, שיגזור גם הוא בחרם שיחזור. לחץ זה נשא פרי. המגרש עזב את לונדון, וביום י"ט אדר ב' תקכ"ו הגיע למנהיים. (ט)

ביום כ"ב אדר ב' שלחו חכמי פרנקפורט מכתב כ') לאבי המגורשת כי המגרש כבר חזר לביתו למנהיים, ולכן הם רוצים לגמור את הדבר: „ומצאנו את עצמנו מחוייבים בדבר להודיע מקודם הדברים כהיותן אליו, ועליו מוטל להודיע זאת לבתו ספק מגורשת, איך שנמצינו לפי הדין והיושר להזמין קודם גמר הדין את בתו שתבוא לכאן לפני העדה למשפט לטעון מה שבלבה נגד המגרש, ואז החיש קל מהר בעזרת השם יצא משפטה לאורה, וידיעה נאמנה ליהוי לו, באשר — כאשר לא נקוה — שח"ו אם בתו תעבור על פקודתנו ולא תתרחצה לבוא לפנינו, שאל יעלה על דעתה שבשביל זה אנחנו נהיה מעוכבים מלהזדקק לגמור הדין, אך אנחנו מוכנים לעשות, כפי מה שמוטל עלינו, להזמין את המגרש לבד, ולפסוק אח"כ כפי דין תורתנו הקדושה אשר יורינו מן השמים, וכפי הפרוטוקול אשר מונח לפנינו באריכות גדול, ובודאי כפי אשר נפסק מאתנו כה יהיה וכה יקום וכל עדת ישראל יעשו אותו“.

אבי המגורשת שקיבל מכתב זה החליט שבתו לא תיענה להזמנה, שכן אם תסע לשם תתן את הסכמתה לרבני פרנקפורט לדון ולפסוק בענינה, ואז לא יוכלו כבר שאר הרבנים להתערב בדבר.

(ט) מטה לוי דף ס"ג, ושמץ דבר גם בפסק דין ש"באור הישר" דף נ"ח ע"ב.
(כ) אור הישר סי' מ"ט.

אבי המגורשת פונה אל גדולי הדור

במקום ליסע לפרנקפורט ערך אבי המגורשת מכתב כא) תחנונים קורע לבבות אל גדולי הדור, וצירף את ההזמנה שקבל מפרנקפורט עבור בתו. — במכתבו נאמר :

„ההכרח לא יגונה, להודיע צערי ויגוני ומכאבי לרבים בתורה, ואשפוך שיחי במר רוחי, אזעוק במר, אל ההורים, ואבכה על פסולי בתי העלובה והעזובה רוח קראה ה', היא האשה אשר הוכיח ה' בתוכחות, וכבר נשמע בין החיים את כל התלאות אשר מצאתנו וכל תולדותי וקורותי וגלגולי סיבתם, בדרך הארוכה מארץ מדתה".

והוא שואל : „מי שמע כזאת או מי ראה כאלה שחכמי עיר ומדינה אחרת יבטלו מעשה רב מובהק וגאון מפורסם טרם שמוע דבריו, וגם עלי עבר כוס התרעלה, תחת ידם המכשלה שחכמי פרנקפורט גזרו עלי מה שגזרו, אף דלא כייפנא להו, והאחרון הכביד שלא נחו ולא שקטו והריצו אגרותיהם ללונדון וגזרו בגזירות עירין פתגמין שיבוא המגרש לפרנקפורט למשפט, ודרכם צלחה, ותיכף בבואו למנהיים כתב המערער הראשון, הוא הרב דמנהיים לפרנקפורט להרב והדיינים, שבא המגרש שלם בגופו ובדעתו ושהוא בטוב רואי ובמדע יותר מקדם".

ולאחר שהוא מצטט ממכתבם שמודיעים לו שישפטוהו בהעדרו ונגד רצונו, בכותבם „שיפסקו הדין עפ"י הפרוטוקולים, ובודאי כפי אשר נפסק מאתנו כה יהיה וכה יקום", הוא זועק במרירות : הדור, אתם ראו ! נהגו בי ובבתי תחי' מנהג הפקר ונעלו לפנינו שער העזרה. מה לי ולהם ולפרוטוקולים שלהם, איני סר למשמעתם, ואני ובתי תחי' לא קבלנום עלינו לדיינים, ומעולם לא נקבלם לדין ופסילי לן לדינא, ואנא דינא בעינא משארי גאוני וגדולי הדור, לבי לבי לחוקקי ישראל דלעינו בדינא דבתי, ולהציל את הכבשה מהאריות השואגים לטרף, ועלי ועל בתי לקיים מה שיגזרו עלינו גאוני הזמן".

והוא מסיים : „נא יכמרו רחמיהם עלי ועל בתי להתלץ חושים, לאשר לא ישמעו לקול מלחשים, ומי שאמר לעולמו די יאמר לצרותינו די". עם קבלת קריאתו הנרגשת של אבי המגורשת פנה רבינו במכתב אל

(כא) אור הישר סי' כ"א.

חכמי פרנקפורט, בו הוא כותב אליהם דברים כדרבנות, במכתבו הוא כותב: „הנה מאז באה האגרת השניה הכתובה והחתומה בשם תפארת הוד מעלתכם הרמה, ושם נאמר ונשנה כמה פעמים שהכריחו והזיקו לאנשי בונא לשלוח העדים ואת האנשים שהלכו עם המגרש, והמה יבואו ויעמדו לפני בית דין רבה דמעלתכם הרמה. מתוך הדברים הללו הבנתי שאנשי בונא מיכף כייפי להו מצד חוק הרבנות, וסרים למשמעתם, אמרתי אם כן איפוא מה אועיל כי אפגע ואוסיף להקשות עוד ולשאול את פי חכמתם, אחרי רואי שלא באו לפרש אלא לסתום, ומי ישיבם במקום שידם ורשותם מגעת למשול ממשול רב כרצונם, לכן ידי למו פי שמתני, והשיבותי אחור ימיני ממצוא חפץ ודבר דבר בנדון זה.“

„אך עתה מקרוב, — ממשיך רבינו במכתבו — בא אלי צעקת אבי המגורשת במרר יתן קולו על צרת בתו, והוא שואל ומבקש מחכמי הדור כולם יתנו לב לעיין בדבר ולהוציא כאור משפטו, להיתר או לאיסור, על פי אשר יורו גדולי המורים כן יקום כדת של תורה, שאמרה אחרי רבים להטות, כי מעולם לא נכנסו אנשי בונא בעול הרבנות דפרנקפורט דמיין להיות להם יד יתירא בקהילתם יותר משאר גדולי הקהילות, לכן הוא מוכן לקבל עליו ועל בתו דברי המרובים ולא דברי היחידים, וגם אותי קרא ואעפ"י שאיני כדאי, מכל מקום לא אוכל להתעלם מן הדבר הגדול הזה שהוא תמוה לרבים. ואמרתי עוד הפעם אלכה לי אל הגדולים ואשאלה מכם מענה לשון מה ראו על ככה לפשוט ידים למקום שאינה מגעת ולגזור גזירות בארץ לא להם, וכי בירושלים יתביתו שכתוב בה וקמת ועלית. ואף גם זאת דשוינהו רבנן למלתייהו כהלכה בלי טעמא, ולאחרים חוקה, וכי כך היא דרכה של תורה שכבשוה רבנן קמאי ובתראי. ואפילו אם היה הדבר תחת ממשלתם ורשותם, היה להם לימלך ברבנים אחרים, דלאו מילתא זוטרתא היא להוציא לעז על גיטין, על אחת כמה וכמה במקום זה דלאו ברשותיהו קאי דליבטלו גיטא“.

„ולא עוד, — כותב רבינו — אלא שראיתי בהעתק מכרוז השני שהוכרו בבית הכנסת, וגם העתק פסק דין בשם מעלת כבוד תורתכם, דמן הדין אפילו ריח הגט אין בו, והנך מילי מרפסן איגרי, אטו מי לא איכא רבינו שמחה ורבינו אביגדור דסבירא להו הנך דוקא [המפורשים במסכת חגיגה, ה': ת"ר איזהו שוטה, היוצא יחידי בלילה, והלן בבית

הקברות, והמאבד את כסותו. וסברי הגאונים הנ"ל דדוקא אם עבד אחד משלשה אלו נחשב לשוטה, אבל לא במילי דשטותא אחרינא], ומהרי"ק הביא את דעתם כמבואר בבית יוסף, כג) ועוד הרבה טענות וסברות ברורות דעל כל פנים לא הוי הגט בטיל".

„ואי משום דברי הבעל שאומר עכשיו [לאחר שכבר גירש, שבשעת נתינת הגט לא היה שפוי בדעתו] לא אאמין על גדולי ישראל כמותם שיעמדו אפילו כמלוא קוצה של יו"ד על דבריו של זה".

ורבינו מסיים: „ואתם מורי ורבותי, אל תשיבוני ריקם עוד בדברים סתומים, ותודיעני על מה גזרתם וחרצתם המשפט הקשה על האשה הזאת, וכתבו לי איזה טעם מפורש כיאות, למען דעת על מה הוטבעו אדני ההוראה הזאת, ואם יש לבנות או לסתור, לטעת או לעקור, ויתברר האמת לאמיתו, כי לא תפארתם להתחזק ולעמוד על דעתם כי אם לקבל האמת. ואם נראה הדברים מכוונים, נודה ולא נבוש, ומכלל הן כו'. רוב גדולי ישראל כתבו כבר ומאחר שכבר נפתח הדבר בגדולים גם אני הקטן נעשה סניף להם, ואיני יכול לפרוק העול מעל צווארי" כד).

ה„שאגת אריה" פוסק שהגט כשר

ביום ב' ניסן הצטרף לדעת המתירים גם בעל ה„שאגת אריה" שהוציא פסק דין מוחלט שהאשה מגורשת. תשובתו מתחילה במלים דלהלן: „ראיתי ההרים רועשים, ואחר הרעש אש המחלוקת ההולך וגדל במחנה העברים מלכי רבנן, אלו עם אלו מדיינים, הללו אוסרים והללו מתירים". ואחר פירוט עצם השאלה, הוא כותב: „זה ימים גם אנכי נקראתי לחוות דעתי העמק שאלה, אבל באלה לא חפצתי וידי בצלחת טמנתי כדרכי מעודי בלי להכניס ראשי בסלע המחלוקת להגדיל המדורה, כי אם לתווך שלום בין חכמי דרא, אמנם עתה בראותי כי תוחלתי נכזבה והשלהבת עולה מאליה ואין מכבה וקטגוריא בין תלמידי חכמים מתגברת, וכל אחד על ריב לא לו מתעבר, אמרתי עת לעשות לה' לשים עין עיוני בדברי האוסרים והמתירים, ולא אחוס על כבוד איש והדר גאונן, ואם כי יהיה מכורתי בריתי, ואהבת עולם אותו אהבתי,

כג) טור אעה"ז סוף סי' קכ"א ד"ה סימני.

כד) אור הישר סי' כ"ז.

אבל מה אעשה אבי שבשמים גזר עלי שלא אשא פנים אף אם גבהו כארזים וחסון כאלונים, ומעתה אבוא לדין כהלכה".

כדרכו מברר ה"ש, שאגת אריה" את ההלכה ביסודיות, ואגב בירורו מפרק הרים וטוחנן זו בזו בסברא. וכל צד ספק שיש לעוררו בגרושין אלה, הוא בודק הדק היטב.

בסוף תשובתו הוא כותב שפנה אל חכמי פרנקפורט לבאר לו את יסוד איסורם, והשיבו לו בכרוז שהדפיסו, "ותוכן עניינו, שמהם לבד תצא תורה, בלי הסכמת חכם דזוטר מינייהו ואף דקשיש מינייהו, והמקרא צווח שאל אביך ויגדך, ומאד תמה אקרא, אין עלה על דעתם הרחבה והצלולה כזאת, כאילו אין בחכמי הדור לרפאות שבר על נקלה, ח"ו לא פסקה טובה מישראל ואל יחסר המזג מחכמי ישראל, כאשר הובטח לנו בתורת יקותיאל, כי לא תשכח מפי זרעו, ובעוד אני חי לא אתן בת יעקב למשיסה וגאון ישראל לבוזים, וגם המה לא חשדו שיעמדו על דעתם, כי אם לנטות אחרי רבים מחכמי הזמן" (כה). והוא מסיים את פסקו שהאשה מגורשת בתנאי שיסכימו לפסק זה עוד שלשה רבנים ממדינות אשכנז.

כאשר נודע להגאון בעל ה"נודע ביהודה" כי המגרש חזר לביתו, כתב ביום ט' ניסן להרב מקליווא מכתב, אשר בו פותח, "והנה אל יחדני שמחמת עצלות אחרתי או מחמת פסידת מעות בי דאר, כי לא נחתי ולא שקטתי בזה הענין, וכבר כתבתי לאמשטרדם ופיורדא ופעמיים לפרנקפורט". ובסוף מכתבו הוא כותב, "והנה עתה שחזר המגרש לביתו, אהובי ידידי, אולי באמת יוכל הדבר להתפשר לקירוב או לריחוק בטוב, ואם יראה מעלתו הרמה שהדבר יכול לבוא לידי פשר, אלא שהבעל יתן עיניו בממון רב, יודיעני ואכתוב לפרנקפורט שיוהירו לצד הבעל" (כה)*.

רבני פרנקפורט מוציאים פסק דין החלטי שהגט פסול על אף עמדתן של גדולי הדור שהגט הוא כשר, עמדו חכמי פרנקפורט איתן בדעתם ולא זזו מפסק דינם. בראש חודש ניסן הופיע המגרש

(כה) אור הישר.

(כה)* אור הישר.

לפני בית הדין בפרנקפורט, ומאחר והמתגרשת לא באה, שמעו עדותו לבד שלא בפניה.

ביום ח' ניסן כבר הוציאו רבני פרנקפורט פסק דין החלטי שהגט אינו גט כלל. בפס"ד זה הם מגוללים את כל פרטי הפרשה, שהבעל ברח בשבת הראשון, ושאנשי בון עמדו לפניהם למשפט. והם כותבים: „והנה באמת גם קודם שבא המגרש למדינתנו, כבר הוחזק לנו אחר העיון בפרוטוקול וגביות עדות המונח לפנינו — הן מה שנשלח לנו מהרב ממנהיים, והן מהרב המסדר מקליווא, והן מה שנגבה כאן בבית דין — שכל האמתלאות שנתנו אנשי בונא, שהיו מחזיקים אותו בחזקת פיקח ולא היה כלל בחזקת שוטה ומשוגע, הכל שוא ושקר, ומערמות ותחבולות של אנשי בונא, רק אנחנו היינו ממתנינים ומחשים עד שיבוא המגרש לגבולנו, כדי שיהיה נראה לעין כל, גם להמון העם למגדלם ועד קטנם, שהכל מחמת שטות ושגעון עשה המגרש כל המעשים“.

והם מסכמים: „ומצאנו שאותו גט בטל הוא ואינו גט, והאי איתחא עדיין היא אשת איש ואסורה להנשא לגבר אחר, ומעתה כל אשר בשם ישראל יכונה, יזהר בנפשו לישא אותה אשה ח"ו, ומי שיעבור על דברינו וישא אותה ח"ו, בניהם אשר יולידו הם ממזרים גמורים, ועליהם נאמר לא יבוא בקהל ה'. והנה לפי דינא דאורייתא האשה הנ"ל כשרה לכהונה אחר שנתארמלה, אך אחר שהקול של גרושין כבר יצא לעלמא, ולמיחש מיהא בעי דלמא אתי למימר ולמשרי גרושה לכהן, בשביל זה מצאנו אנחנו בית דין הח"מ לפסול האשה לכהונה, והיינו אם תתארמל תהא אסורה לכהן" (כו).

רבינו מוציא פסק דין מנומק להכשיר הגט

כשמונה חדשים אחרי התחלת הסערה, ביום ח' תמוז תקכ"ז, הוציא רבינו פסק דינו המנומק (כו) *, בראש דבריו הוא כותב: „ואני אעפ"י שאיני כדאי, לא אוכל להתעלם מלעיין בדברים הללו מפני שהם של תורה, וללמוד אני צריך, ומצוה נמי איכא משום תקנת עגונה דחשו לה רבנן טובא“.

(כו) שם בדף נ"ח ע"ב, מובא פסק הדין במלואו.

(כו) * שם סי' כ"ט.

לאחר שרבינו מבאר את טעמי ההיתר, הוא מסכם: „נקטינן מכל הני מילי מעלייתא דאמרון, דאפילו אי הוי קים לן דלא הוה ליה [להגדרש] שום חשש סכנה אפילו הכי אין כאן מקום לפסול הגט, כ"ש הכא דאיכא ספיקא טובא, חדא שמא באמת הוה ליה שום חשש סכנה ונסתלק אח"כ, ועוד אפשר דמעיקרא לא הוה בהאי גברא שום שטות רק האשה לא מצאה-חן בעיניו ונתן עיניו לגרשה, וכדי שתתמצה בגרושין עשה כל המעשים הללו, שהרי אחר הגרושין לא נשמע ממנו שום שטות, עכ"פ סברא הוא לאיצטרופי לשאר ספיקות ולהחליש כח המערער שיצא על הגט, ומה שאומר הבעל עכשיו לא מעלה ולא מוריד".

רבינו מוסיף שהפרוטוקולים שנמצאים בבית גנוזיהם של רבני פרנקפורט אינם מעלין ואינם מורידין.

בסוף דבריו כותב רבינו: „ויש לתמוה מה ראה הגאון [מפרנקפורט] ובית דינו על כך לפרוש מצודות למקום שאין ידם מגעת, וכתבתי להגאון ובית דינו ככל החזיון הזה, אך תשובתם הרמה נשארה מעל, ואפילו מפני הכבוד לא השיבוני. בכל זאת אין בלבי עליהם כלל, כי כבודי מחול ועדיין חביבותיהו גבאי, אבל האמת אהוב יותר מהכל ואין משוא פנים בתורה, לכן הנני והנני עם הגאונים גדולי הדור אשר קדמוני להתיר האשה הזאת".

ה„גודע ביהודה" יוצא בתקיפות נגד האופרים

בפסק דין חריף ביותר כזו) נגד רבני פרנקפורט יצא הגאון רבי יחזקאל סגל לנדא בעל „גודע ביהודה". הוא כותב: „צללו אזני, לקול השמועה, זעקת האשה העלובה שנתגרשה מבעלה, ומסדר הגט הוא חכם בישראל הרב המאוה"ג המפורסם לשבת, זקן ויושב בישיבה מנעוריו ועד עתה מוהר"ר ישראל אב"ד ור"מ קליף והמדינה בצירוף בית דינו. ועתה אריה שאג מי לא יירא, שעלה הארי מסבכו עם בדי גורותיו, הוא כבוד הרב הגאון המפורסם בתורה וחסידות מו"ה אברהם אב"ד ור"מ פרנקפורט עיר ואם בישראל, ומימינו ומשמאלו שני בתי דינים המפורסמים, והם הכריזו שהיא אשת איש גמורה לכל הדברים, רק בסוף דבריהם כתבו שלחומרא בעלמא, הואיל ויצא עליה קול גירושין לא תינשא לכהן. והרב המסדר צועק שכל דבריהם של חכמי פרנקפורט

(כז) שם סי' ל'.

דמיין הוא רק לקנאה ולשנאה ושהוא מעיד שהגט הנ"ל אין בו שום דופי, וחכמי פרנקפורט מיאנו להשיב שום טעם וראיה, ומלפניהם לבד המשפט יצא, ושארין רשות לשום חכם מישראל לדבר דבר בעסק הזה. שומו שמים על זה, ומעולם לא שמענו מאבותינו וזקנינו כזה. ואדרבה מעולם כל חכמי ישראל היו מריצים תשובותיהם זה לזה, והגדולים היו נשמעים לקטנים, ומיום הוסד ארץ לא נעשה בזיון לכל חכמי הדור כאשר בזמנינו ובדורינו מאת דייני פרנקפורט בכרוז הנ"ל, שגזרו אומר על כל חכמי הדור שלא ידברו דבר בזה, וכאילו כולם תלמידיהם ונחשבים למורה הלכה בפני רבו".

וכבר כתבתי פעמיים לפרנקפורט להגאון ובית דינו, — ממשיך הגאון להתריס במכתבו — ובכל פעם השיבו בדרך אחר שכך הוא הדין ואינם מגידים לא טעם ולא ראיה, רק שלחו לי נוסח הכרוז וכתבו „ודי לחכימא ברמיזא“, וניכר מדבריהם בתשובה הנ"ל, שעכ"פ מהכרוז אקח ואדע שורש המעשה אשר נעשה. ובראותי שלא מצאתי נחת בדבריהם, אמרתי אחדול מלדבר עמהם כלום, כי יען אינני מכיר ערכם של הבית דין דשם ולא שמעתי שמעם, ואולי קטנם עבה ממתני, ואיני כדאי לפלפל עמהם, והוא חוץ מכבודם לדבר בי, ואמרתי אלכה לי אל הגדול שבהם מרא דאתרא הגאב"ד, שבילדותי איקלע לאתרי והיה אצלי, והוא מכיר ערכי ואני מכיר ערכו, ואם כי הוא רב הערך ואני מך מערכו, עם כל זה כדאי אני לפלפל ולישא עמו בדבר הלכה".

בדבריו הוא מזכיר מאורע משכבר הימים: „וזכור ימות עולם, מה שאירע בדורו של הסמ"ע, שהוא סידר בווינא גט של מרת בת-שבע, ומהר"ם מלובלין היה קרוב של המגרש, ורצה לבטל הגט, מטעם שלא גירש אלא מפני אימות מוות, וכיון שעמד מחליו נתבטל הגט, ועל ידו החזיק מהר"ם יפה, בעל הלבושים, ואעפ"כ גאספו כל חכמי הדור ההוא, ובראשם מהרש"א, ונתנו חרם חמור על המוציא לעז, ונשאת ליחוס ארץ, [ראה בתשובת מהר"ם מלובלין מסימן קכ"ב עד סימן קכ"ז]. סוף דבר, מסיק ה, „גודע ביהודה“, להלכה ולמעשה „ומעתה לא יחוש שום אדם על עצמו, והרוצה לישא את הגרושה לאה בת ר' יעקב מבון אחרי שיגיע הזמן. המבואר. להלן, יזכה במקחו כי אין עליו שום חשש איסור, ואפילו חסיד שבחסידים יוכל לישא אותה וכבר התירוה הגאונים הרב הגאון ממיץ והגאון מאמשטרדם, וכפי הנשמע גם כבוד

מהו' אבד"ק אה"ו ז"ל התיר אותה. ומעתה אם יסכימו אתנו עוד שלשה רבנים מפורסמים מראשי קהלות, הנני על משמרתי להתיר האשה הנ"ל ושלל לחוש כלל לכרוזים שהכריזו בק"ק פרנקפורט דמיין, והיה להם אשר להם, אם הם מעלימים טעמם לא נשגיח בהם ואין לנו עסק בנסתרות, והנגלות לנו ולבנינו לעשות עפ"י התורה, והשי"ת יצילנו משגיאות".

בסוף המכתב מוסיף ה"גודע ביהודה" דברים דלהלן: „הפסק הנ"ל הכינותי בשלהי אייר העבר, בצאתי את העיר, אחרי גמרי למודי, הלכה ותוספת, כדרכי בכל שנה לצאת לאחת ערי השדות לעסוק שם ברפואות, ואז הכינותי פסק הנ"ל, ובבואי לכאן גתייעצתי עם בית דיני, הרבנים המובהקים, המאורות הגדולים, ויצוני לכתוב עוד לפרנקפורט, וגם הם כתבו לשמה, והשיבו שלא כהוגן, ואמתלא בפיהם [של דייני פרנקפורט] שהמה אנוסים מקציני פרנסי קהלם שלא יגלו טעמם, וגם קציני ופרנסי פרנקפורט כתבו לכאן לקציני קהילתנו לנעול דלת ההוראה בזה — — — ובאמת אוי לאותה בושח וכלימה שבעלי בתים יכניסו ראשיהם בדיני תורה, וראויים הם קציני פרנקפורט לנזיפה, אבל עכ"פ יש קצת זכות על הרב הגאון נ"י, אשר עד עתה לא מצאתי מקום סגוריא על הנהגתו בזה ההוראה".

חכמי פרנקפורט מכריזים שאינם חוזרים מפסקם

כנראה, שבעקבות פסק דינם של גדולי הדור, התפשטו שמועות שחכמי פרנקפורט עומדים לחזור מפסקם שהגט פסול הוא, כתגובה על שמועות אלו הריצו כרוז שני לאנשי בונא שיפרסמוהו בבית הכנסת שלהם, (כו) בכרוז נאמר:

„לקול השמועה אשר שמענו ותרגו בטנינו האי קלא דגפיק מאינשי דלא מעלי, שאנחנו נתננו דעתנו לחזור מפסק דין להיות רוצים בקיומו של גט... אנחנו אינם זזים מפסק דיננו אפילו זיו כלשהו, כי כל מה שפסקנו שם הוא על פי דת ודין תורתנו הקדושה בלי פקפוק, ומוטל עליכם להודיע להמגורשת שלא תשגיח עצמה בדברים בטלים".

בכרוז נאמר עוד: „נשמע בקהלתנו שהמסית ר' שמעון קופנהגן

(כו) שם סי' נ'.

מתפאר ומשתבח בעיר שמה, שיש לו חבילות כתבים מחכמים וגאונים אשר כתבו להיתרא, ומבקש שמעלתכם הרמה המה יפרסמו אותם שם בחדר הקהל. האמנם שיסוד דברים הללו ששאר גאונים וחכמי הדור יפסקו להתיר האשה הנ"ל אחר גמר הדין לאיסורא מאתנו, מרפסן איגרא, ואין להאמינם לגמרי, והם בעינינו רק דברים בדויים וכזבים, כי כבר ידוע שאי אפשר לשום אחד מחכמי זמנינו לדבר בעסק ההוא באשר שאין להם הפרוטוקולים וגביות העדות המונח לפנינו. אבל למיחש מיהו בעי, פן ח"ו יצליח מעשי ידי עוברי עבירה, כעובדא דירבעם, ויתן מקום למשוך לב חכמי וגאוני זמנינו, ולהטעות אותם בדברי פיתויים. בכך מצאנו עצמינו מחוייבים בדבר זה לכתוב למעלתכם הרמה, שאף אם יבואו כתבים מאיזה גאונים מחכמי הדור להיתרא, שאין לסמוך על שום אחד מהמתירים אותה".

כאשר הגיע כרוז האחרון מחכמי פרנקפורט לידי הגאון בעל „שאגת אריה" הריץ מיד (בר"ח אלול תקכ"ז), שני מכתבים בנדון, אחד אל רבינו ואחד אל הגאון בעל „גודע ביהודה". (כח)

במכתבו אל רבינו כותב ה„שאגת אריה", „הנה כבר נודע בשערים המצוינים בהלכה, דברי ריבות אשר נתגלגלו בענין הגט — — — ורופ"מ היא מכת המתירים כמוני, עתה באתי בשביל דבר שנתחדש, ולזרזו להיות מן הזורזים והשרידים אשר ה' קורא, אחרי שבא אלי מכתב מבונא שחכמי ודייני פרנקפורט ובראשם הגאון מרא דאתרא הפריזו על המדה שמדדו מאז — — — ועתה הוסיפו לגזור אומר על הקצינים ופרנסים דבון שיחושו לנפשם לקיים פסק דין שלהם, ואם כי איזה מחכמי הזמן באים מכח דהיתרא אין להשגיח עליהם, והרבו לאיים על יושבי בון ולהטיל דופי בחכמי הזמן. לזאת אמרתי להודיע לרופ"מ לגלות בשמי לעין כל, לבל יעלה על דעת שום אדם, אחרי שפתחתי בהצלה תחילה, טרם נפסק פסק הדין מחכמי ק"ק פרנקפורט, פן ואולי אחרי רואי שהמה התליטו הדבר לאיסור משוינא נפשי הדרגא, לא תהיה כזאת בישראל, כי אם במקומי אני עומד וככחי אז כן כחי עתה להתירה, ע"פ הסכמות חכמי הדור הנזכרים בתשובתי. ועל מעלתכם הדבר מצוה וחובה, לעורר את יתר חכמי הדור, הסרים למשמעתו, וביחוד אחיו

(כח) שם סי' ל"ה—ל"ו.

הגאון גר"ו, אשר אהבת עולם אהבתיו, וגם אנכי אעשה כן להיות כל חכמי ישראל בשפה אחת בכדי שיגמור הדבר בקרב הימים אי"ה, וה' צבאות יסיר תחרות וקנאה מלב חכמי ישראל, להיות כולם אגודה אחת, בשובה ונחת"

במכתבו השני אל ה"נודע ביהודה" מסביר ה"ש, שאגת אריה" עד כמה היסס ועד כמה השתדל להימנע מלהתערב בדבר זה, אלא שראה את עצמו מחויב בדבר, כי במקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב. הוא מביא את תמצית הכרוז האחרון שממנו משתמע כאילו "מפיהם לבד תצא תורה והלכה ברורה, וזולתם מדברים סרה, ורבות כהנה לבזות כל נפש יקרה, מתופסי התורה וחכמי דרא. אי לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו, ושמים על זאת ישומו, ארים בכח קולי קרא בגרון אל אחשון אל חכמי וגאוני הזמן, עד מתי אתם מחשים כו', ועל רופ"מ הדבר מוטל ביותר להאריך ולהרחיב הדיבור אל חכמי הזמן הקרובים אליו והסרים למשמעתו, ואעשה כן גם אני להרים מכשול כזה מדרך עמנו, ובשמים סהדי, כל הנוגע לכבודי מחול, רק קנאת ה' צבאות תעשה זאת, ותורתו הקדושה ולומדיה, שלא ינהגו בהם מנהג הפקר, ואיש כל הישר בעיניו יעשה, לבלתי שמוע אל רוב גאוני הזמן, אשר זהו יסוד תורתנו, ויתד שהכל תלוי בו".

ביום י' אלול תקכ"ז נתן הג"ר יוסף שטיינהארט פסק דין ארוך (כט) בו גם הוא מספר כמה התחנן לפני חכמי פרנקפורט שיפרשו טעמם למה ועל מה הם מסתכמים בביטול הגט, ושלא היה מתערב עוד בדבר לולא שראה "כמה וכמה תשובות בענין הזה באות רבנים וכמה גאונים, ובפרט מהגאון אב"ד מיץ והגאון אב"ד פראג והגאון אב"ד אמשטרדם, וחזיתי כי כביר מצאה ידם בחכמתם ותבונתם, בחריפותם ובקיאותם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא", לכן מחזה גם הוא את דעתו להיתר.

אחד מהגאונים הישישיים בדור יוצא בדברים חוצצים נגד פוסלי הגט

ביום כ"ח תשרי תקכ"ח הצטרף גם הגאון הישישי, רבי יהושע העשל לבוב אב"ד שוואבך אל ההיתר אחרי שהביא את תמצית הענין שרבני

(כט) שם סי' ל"א.

פרנקפורט אסרו ומסדר הגט צוות שיפה סידר ועשה, ועליו ישאגו הרועים, רועי ישראל גאוני זמננו, וראשונה יצא הגאון המפורסם מר"ה ליב בעל המחבר שאגת אריה אב"ד ור"מ מיץ, ואחריו הגאון המפורסם מוהר"ר יחזקאל סגל גר"ו אב"ד ור"מ פראג, ואחריהם ש"ב הגאון המפורסם מוהר"ר שאול אב"ד ור"מ דקהל אמשטרדם, וכל אחד משלושה גדולים תפס במדת ענוה יתירה, לפתוח בשלום, לכתוב לחכמי פרנקפורט שיודיעו טעמם, אבל חכמי פרנקפורט לא הטו אוזן ולא רצו לגלות טעמם. והנה אחרי רואי שהגדולים גאוני זמנינו הנ"ל שקטנם עבה ממתני כבר פתחו בשלום בקריאה ולשון של חיבה ובענוה יתירה, במכתבם שכתבו לחכמי פרנקפורט, ומיאנו להשיב ראייה לדבריהם, אינו מהראוי שאכתוב גם אני אליהם שיודיעוני את דרכיהם, דכשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר כו'".

וכאן עובר הרב הישיש לעמק ההלכה, אם מחוייבים חכמי פרנקפורט לגלות ברבים טעמם למה פסלו את הגט, בתחילת דבריו הוא כותב: „ולכאוי צריך לחפש טעם על סירובם של חכמי פרנקפורט, במה שעולה על רוחם, שאין צריך ליתן ולישא עם שאר חכמי ישראל, מאחר דגמרא ערוכה היא (סוף פרק זה בורר) דאם אמר כתבו וחתמו ותנו לי מאיזה טעם דנחוני, כותבים ונותנים, וצריך לומר שחכמי פרנקפורט תמכו יסודם על מה שכתב הבית יוסף (והובא ברמ"א חו"מ סי' י"ד ס"ד) שאין צריכים לכתוב מאיזה טעם דנו, אלא בית דין קטן לבית דין גדול, אבל בית דין גדול שדנו אין צריכים לכתוב, ובאשר שעלה על רעיונם של חכמי פרנקפורט שהם המה בית הדין הגדול וכולא עלמא לגבי ידיהו כבית דין קטן חשוב, משום הכי אין צריכים לכתוב טעמם, ולא לשלוח הפרוטוקולים לשום אדם, וגם אין רשות לדבר בנדון לשום חכם מחכמי ישראל, דלדעתם של חכמי פרנקפורט כולם הם קטנים נגדם לדבר דבר בזה העסק, רק הם לבד, משום שבית דין הגדול כופין ודנין את בעלי הדין על כרחם. אם על זה בנו יסודם, יסוד נופל הוא".

ואחר שהאריך בבירור ההלכה הוא מסיק ש, כדי לצאת ידי שמים ולהיות נקיים מה' ומישראל, מחוייבים הם, לא לבד ליתן העתק הפרוטוקול מהגביית עדות, ומכל מה שבנו יסוד פסק שלהם, אלא גם שמחוייבים לכתוב טעמיהם למה דנו כך, וכל זה אף אי יהבינו להו התואר והמעלה הגדולה שלקחו לנפשם לעשות כמו שעושין בית דין גדול,

ולהשוות כל חכמי דורנו כבית דין הקטן כנגדם. אבל באמת המעיין בדברי המחברים הראשונים, אפילו בימיהם של הראשונים שהיו טובים מאלה, יראה שאין לשום גדול או לשום בית דין אותו תואר ומעלה, אם לא כאשר נתקבלו מרוב חכמי ישראל כמו שנתקבלו נשיאי ישראל אחר האמוראים ורבנן סבוראי, אם כן מאין באו חכמי פרנקפורט ליקח עטרה לעצמם".

בסוף דבריו כותב הגאון „והנה ידענא גם ידענא, שיביטו אחרי ויאמרו מי אתה שמפטפט נגדינו שקטנינו עבה ממתנך, ואפילו יתוש ובקי בת יומא קדמך, ואף אני אשיב להם, אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן, והריני כבן שבעים וחמש שנים וישבתי תהלה לקל יתברך שמו על כסא הרבנות זה קרוב לארבעים וחמש שנים. ולפני זה הייתי מהדיינים דק"ק מיץ לערך תשעה שנים, ותהלה לקל יתברך שמו הגדול, ששאלות ותשובות שלי מתבדרין בעלמא, שנשאתי עם הרבנים הקודמים דפרנקפורט ומיץ והמבורג ברלין אייזנשטאט ומדינת קלוגיא ומנהיים, שכולם בארץ החיים המה, ואצל כולם אדברה נגד מלכים ולא אבוש ולא אכלם, כי ה' יודע ועד שלא עשיתי משום הנאת ממון ולא משום פניה אחרת בעולם, רק קנאת ה' צבאות תעשה זאת, שלא יהיו בנות ישראל צרורות חיות כבולות בכבלי העיגון מחמת עקשות והתרוממות, אשר לא כן עשו האמוראים, ואמרו: דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי, כי מודים דרבנן היינו שבחיהו.

ואין ספק אצלי שכל מי שיש לו לב להבין ועינים לראות ודעת להשכיל יודה ויאמר שאין לפקפק על גט זה כלל בשום פקפוק בעולם, אך השאור שבעיסה מעכב, עולה ויורד ומקטרג לעשות קטגוריא להסית ולהדיח, כדי להקטין כבודם של הגאונים המפורסמים בדורינו, להשליך גזרם, גזר התורה בראש כל חוצות, וזאת נחמתנו שהיא עקבתא דמשיחא שחכמת סופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו והאמת תהיה נעדרת, שבעוונותנו כולהו איתנייהו בעסק זה"ל).

פערר בעקבות כרוז חדש מחכמי פרנקפורט

ביום כ"א אלול תקכ"ז, הדפיסו שנית חכמי פרנקפורט כרוז חריף

(ל) שם סי' ל"ב.

נגד המתירים הגט, בכרוז הם טוענים שחכמי הדור הוטעו על ידי ר' שמעון קופנהגן שהולידם שולל בחלקלקות לשונו, ולאמיתו של דבר הגט הוא פסול. כרוז זה עורר סערה רבה בין חכמי הדור, שיצאו חוצץ נגד חכמי פרנקפורט.

בחרירות יתירה יצא הגאון בעל „נודע ביהודה“, במענה למכתבו של ר' שמעון קופנהגן, שהעביר אליו את הכרוז, הוא כותב:

„קבלתי מכתבו, ועל דבר כרוזי פרנקפורט, באמת הוא עזות גדול, ולפי הנראה המה עוברים בזדון ובשאט נפש על גזירת רבינו תם, מחמת קנאתם לכבודם, והנה בצום גדליה דרשתי ברבים, ופרסמתי היתר האשה בבית הכנסת, בסוף הדרוש כאשר התחלתי להוכיח על מדות רעות, בהגיעי להמשנה „הקנאה והתאוה וכו'“ התחלתי בזה הלשון: מדות הללו שכיחי, ואני מבקש ומתפלל אל ה' שיצילינו ממדות הללו, ולא יביאני לידי גסיון, כי הנסיון בזה קשה מאד, — — — ואני אומר על מעשה שאירע בזמנינו באשה אחת, ושמה לאה בת ר' יאקב גינצהויז מבון, שנתגרשה מבעלה בקליף בבית דינו של הרב הה"ג אב"ד דשם, כדת משה וישראל, וחכמי פרנקפורט פסלו הגט, ורוב חכמי ישראל התיירו להנשא, וגם אני מן המתירים, והנני נשבע לרבים, ככה נזכה להיות השנה הזאת מותרים מן הגלות המר, כשם שהאשה הזאת מותרת לכל אדם מישראל חוץ מכהנים וקרובים, ועם כל זה חכמי פרנקפורט הכריזו עליה איסור. וכמה מן האחריות יש להוציא לעז על גט כשר, והנה חס וחלילה לא היתה כוונתם להוציא לעז, אלא מתחילה נכשלו בהוראה, ואף להגדולים הקדמונים, שהיו גדולי ישראל, אירע לפעמים שגגת הוראה, ועכשיו אמנם מחמת כבודם וקנאתם מחזיקים בזרוע בדעתם, ועל זה אני בוכה, שאני יודע שהאנשים הללו גדולי ישראל המה, ונכשלו בזה, ועכ"פ זאת מוטל עלי לפרסם, שכל הכרוזים שלהם בעסק האי איתתא, אין בהם ממש, ושום אדם לא יחוש בזה לדבריהם. עד כאן דברי הדרוש שהיו באותו פעם יותר מאלף נפשות מישראל בבית הכנסת“ (לא).

כמו כן יצא ה„נודע ביהודה“ במכתב חריף לב, שבו מגיב על פרטי

(לא) שם סי' ל"ח. וכן ראה ב„דרושי הצל"ח“ זה הדרוש.

(לב) שם סי' מ"ו.

הכרוז ולאחר שחוזר בקצרה, במכתבו, על השתלשלות הענינים שגדולי הזמן פנו לחכמי פרנקפורט שיגלו להם טעם פיסול הגט, הוא כותב: „והם ביזו כל גאוני הדור, כאילו כולם כאפס ותוהו המה נחשבים, ואין מורה לצדקה בכל חכמי הדור זולתם” והוא ממשיך „ועתה הדפיסו דף אחד לפרסם האיסור, וכתבו שלא לשמוע לשאר חכמי הדור המתירים, כי מוה”ר שמעון קופנהגן הוא אשר הסית בשקריו לחכמי הדור, ואני אומר לא ידעתי מה אדון בזה, שהרב הגאון החסיד אב”ד דק”ק הנ”ל ובית דינו אשר מיום החל העסק הזה המה מבזים לכל חכמי הדור, ואין לך בזיון גדול ממה שעשו עתה באחרונה להדפיס בפירסום שחכמי הדור התירו אשת איש עפ”י הסתת איש ועפ”י דברי שקר, כאילו אין שום יראת אלקים נגד עיני חכמי הדור, עד שיתירו אשת איש לעלמא ולא עמדו על העיקר ויתפתו בדברי שקר”.

ואחר שהוא מבאר עד כמה ביררו אמיתת הדבר לפני שהוציאו פסק דינם להתיר הוא כותב „ונהפוך הוא שהרב החסיד ובית דינו חכמי פרנקפורט נתפתו לדבר שקר של משפחת המגרש עפ”י תקיפת קציני פרנקפורט”.

וכאן מגלה ה”נודע ביהודה” דבר חדש, וכותב „ופוק חזו כאשר הרבתי אני ובית דיני, לכתוב דברי תוכחה באהבה רבה להרב החסיד ובית דינו הנ”ל על מה הם מעלימים טעמים, סוף תשובתם האחרונה היתה שקציני קהלתם מעכבים עליהם שלא יפללו בזה עם שאר חכמי הדור, וא”כ מדבריהם בעצמם אתה למד שהמה אנוסים בדבר זה, ולא עוד אלא שקציני פרנקפורט כתבו לקציני קהילתנו שימחו ביד הבית דין הגדול שבכאן שלא יחתמו על ההיתר של האשה הנ”ל באשר שחכמיהם עפ”י הקיסר הם דנים, והנה בזה גראה בעליל שבזדון הם באים, כי גם אדוננו החסיד הקיסר האדיר אין רצונו בזה, לאסור המותר, ואף-על-פי-כן שוב יראים הבית דין הגדול לבוא על החתום”.

ובסיום מכתבו הוא מסיק: „לכן שמעו אלי אנשי לבב, הלכה וגם למעשה האשה מרת לאה הנ”ל תנשא לכל מי שתרצה, ואשר יעבור מהיום והלאה להוציא לעז על הגט הנ”ל, אם כגובה ארזים גבהו יפול הנופל ברשתו של ר”ת שגזר על כל המוציא לעז על הגט, ואם חסון הוא כאלונים, החסון יהיה לנעורת, ארור הוא, הכרת יכרת, ולא ישאר לו שם ושארית, ורבעו בו כל אלות הברית, והשומע לדברינו

יתברך בברכות שמורות וערוכות, והעושה שלום במרומיו יעשה שלום בפמליא של מטה בין חכמיו".

ראוי לציין שבאופן ישיר לא התערבו פרנסי ומנהיגי הקהל בפרנקפורט בכל הפרשה וכן לא באה מצידם שום תגובה על פסקי־הדין החריפים של גדולי הדור נגד רבני פרנקפורט. פרט ליוצא מהכלל אחד המיוחד שבדור, שעל דבריו הלוהטים לא יכלו לעבור בשתיקה, הוא הגאון בעל „נודע ביהודה". בכרוז שהוציאו מנהיגי פרנקפורט אחר אסיפה מיוחדת שכונסה לשם כך, מפורט בארוכה עד כמה פגע הגאון בכבודם של חכמי פרנקפורט, ולאחר שמתרעמים ביותר על דבריו הם מסיימים „ובכן שלא יהא חטא בנו ולחוש — — — לדשמעין לולותא דצורבא מרבנן — — — עשינו רק דבר קטן לצאת ידי שמים, וקבלנו על עצמנו שלא יהיה הרב מפראג, לא הוא ולא בניו ובני בניו וכן חתניו לוקחי בנותיו או בנות בנותיו — כי עד כאן רחמי האב על הבן — שלא יותן להם שום התמנות בקהילתינו, יהיה מי שיהיה אפילו להיות ריש גרירתא. גם כשיעבור עלינו שום אחד מהם בקהילתינו — שלא ליתן להם שום כבוד לדרוש ברבים, וגם כי יבוא למראה עינינו כתב אשר יכתוב עליו הרב מפראג ביחידות, בלי צירוף לחתימתו, שאין לשום אדם מקהילתינו להשגיח עליו כלל וכלל". [ראה הכרוז במלואו בספר „אהל אברהם" אות נ"ב דף י"ט].

גם רבינו יצא בתגובה נגד הכרוז של רבני פרנקפורט שהכריזו שהוולד שיוולד מאשה זאת בלי גט חדש מבעלה יהיה ממזר. בתגובתו מיום י"ד חשוון תקכ"ח כותב רבינו :

„כבר מילתי אמורה ופרשתי שיחתי דאתתא דא שריא לעלמא בלי שום גמגום ופסקוק וכדעת רוב גאוני הזמן, ולא כהגאון מפרנקפורט ובית דינו שרצו לאוסרה בלי טעם, וחשבו שאין כל בריה יכולה לכוון הלכה זו אפס מאותם, מפני שהפרוטוקול טמון בתוך אהלם ואינם רוצים לגלות לשום אדם, אבל כבר בררנו שאין אנו צריכים לכל זה, ועוד עמדי דברים רבים כהנה שנתחדשו לי בס"ד, ועתיד אני לשלחם על פני חיצות משום יגדיל תורה ויאדיר, אמנם עתה באתי בקצרה, לפי שראיתי כרוז אחד שהוכרז בפרנקפורט ביום כ"א אלול תקכ"ז, ונקבע בדפוס והפליגו בגודל האיסור כדי לאיים על המון העם ולהפחידם שיפרשו מחשש ממזרות ח"ו, ותהיה האשה הזאת נטולה מן היהודים. חלילה,

עצתם לא תקום ולא תהיה. לכן אני מודיע לכל רואה כל זה, שלא יחוש ולא יפתח מהמון הפלגת דברי הכרוז הנ"ל, כי דבר פשוט הוא שהאשה הזאת מותרת לכל אדם".

ורבינו מכריז בריש גלי, "ואם יודמן לפניה מי שהגון לה בכל מקום אשר דברי מגיע ואוכל בעצמי לסדר הקדושין, לא אמנע, כי אין כאן שום בית מיחוש. ומני שום טעם לאבי המגורשת להדפיס הדברים האלה בעט ברזל חרות על הלוחות ויחלקם ביעקב ויפיצם בישראל. מובטחני שכל גדולי הדור גם הם יתנו עדיהם בקצרה, למען יעמדו יחדיו דברי המתירין על ספר חוקה למשמרת לאות וכו', והשומע לדברינו ינצל מעונש חרם ר"ת ותבוא עליו ברכת כל טוב".

כן כתב מחדש גם ה"ש, שאגת אריה" (לד) פסק דין קצר, שהאשה מותרת, והוא מסיים: "ומעתה באתי להזהיר שהחי יתן אל לבו לבל להרהר, ומכ"ש לדבר דבר להוציא לעז על גט זה, והמפקפק יחוש לעצמו לבל היות בו כלל הפורצים גדר, כי יפול הנופל מעצמו במצודת וחרם ר"ת וסייעתו, וכל השומע לדברי חכמים, יבלה שנותיו בנעימים". פסק דין זה נכתב בר"ת כסלו תקכ"ח.

ביום י' טבת תקכ"ח. חתמו עשרה חכמי בראדי (לה) ובראשם הגאון ר' חיים צאנזער [הראשון] ועוד, על פסק הלכה, שאם אנשי פרנקפורט לא יגלו נימוקם, "אין לחוש לקול המערערים, ואיתתא דא מותרת לכל אדם, וחלילה לשום איש לחזק שום קול ערעור על הגט, ויחוש לעצמם לחרם ר"ת ולגזרתנו, פן יהיו נכוים בגחלתן של תלמידי חכמים, דמרתח להו אורייתא".

בסוף מכתבם, אחרי חתימותיהם, הוסיפו עשרת חכמי בראד את הדברים דלהלן:

"מה שכתבנו לעיל שהאשה הנ"ל מותרת להינשא, היינו באם יצא מפי כבוד גאוני אשכנז, היינו הרב הגאון המפורסם מוה"ר יחזקאל אב"ד ור"מ פראג והגאון המפורסם מוה"ר שאול אב"ד ור"מ דק"ק אמשטרדם, אם התירו, גם אנחנו מסכימים לדבריהם. כן צירף הג"ר שלמה בעל "מרכבת המשנה" את דעתו שהגט כשר בלי פקפוק.

(לד) שם סי' מ"ה.

(לה) שם סי' נ"א.

פסק דינם של הרבנים המתירים נשרף בפרנקפורט

כאשר הגיע פסק ההלכה מחכמי פולין לפרנקפורט, הוציאו כרוז חריף נגד רבני פולין תחת הכותרת „כרוז למען דעת כל עמי הארץ“ וביום ראשון ג' אדר תקכ"ח לעת תפלת המנחה התאספו בבית הכנסת ישן וחדש ושרפו הפסק־דין מרבני פולין. הדבר עורר שוב סערת רוח בין גדולי הדור והיו כאלו שהציעו לאחוז בצעדים גמרצים וחריפים ביותר נגד בזיון חמור כזה לחכמי התורה.

כמעט כל גדולי הדור שבתקופה וסביבה ההיא לקחו חלק במערכה זו, ועד כמה שידוע לנו התייצבו כולם לצידו של מסדר הגט הגאון אב"ד מקליווא. כן מסופר שגם הג"ר פנחס הלוי הורוביץ זצ"ל בעל „הפלאה“ התייצב לימינו של הרב מקליווא, אלא שמן השמים הסיבו שלא יגלה את דעתו ברבים.

והרי העובדא כפי שהיא מסופרת בספר „אוהל אברהם“ (לה): בהיות הפלאה בעיר הקטנה יאמפלי, ואז היה הרעש הגדול מן המעשה של הגט מקליווא הידוע, וכתבו גם אל הפלאה ששייב על זה תשובתו הרמתה, וערך הפלאה גם כן בגודל בקיאותו וחריפותו תשובה ארוכה לימין מסדר הגט הגאון מו"ה ישראל אב"ד קליווא ונגד הגאון רבי אביש ובית דינו בפרנקפורט, ויהי כאשר לקח את הכלי עם החול לפזר על התשובה לנגבה מלחלוחית הדיו [כפי שהיה נהוג בימים ההם, שעל כל שלחן־כתיבה היו מונחים שתי צלוחיות שוות, אחת עם דיו שהיו טובלים בה העט והשני עם חול ששפכוהו על הנייר אחר גמר הכתיבה שתספוג לתוכה לחות הדיו]. והנה במקום ליקח בידו הכלי עם החול נתחלף לו בלי מתכוין עם הכלי של הדיו ושפך הדיו על פני כל התשובה, ויצטער על זה הגאון הפלאה, ורצה לחזור ולכתוב מחדש כל התשובה. אמנם הגאון רבי מרדכי זאב זצ"ל, אבי הגאון בעל „ישועות יעקב“ שהיה אב"ד. ביאמפלי בעת ההיא שהיה שם בשעת מעשה, אמר להפלאה, כיון שנודמן למעכ"ת כך, למה לו להטריח בטירחא יתירה, ולכתוב מחדש התשובה, די לו להרב מקליווא כל שאר תשובות מגדולי הדור, ושמע הפלאה ז"ל בקולו ולא כתב שוב בנדון.

(לה) דף י"ח, ב' בהערה. וראה עוד שם דף כ"ד אות ע"ד נוסח שונה במקצת.

והנה אחר כך כאשר נסתלק הגאון רבי אביש אב"ד פרנקפורט, הסכימו ביניהם פרנסי הקהילה שמי שהתייצב נגד רבני פרנקפורט בענין הגט מקליווא לא יתקבל לרב בעיר, ולכך בחרו בהגאון הפלאה זצ"ל מאחר והוא לא היה בין המשיבים שכתבו להכשיר הגט.

סוף דבר

בספר בית הלוי סי' י"ט מביא כרוז שהוכרו בפרנקפורט בזה הלשון: „ורב ברכות עם שובע שמחות יחולי על ראש האשה לאה [המתגרשת] אם תקיים דברי הפסק בית דין כאשר קבלה על נפשה — — — שאף אם כל הרבנים שבעולם יתירו לה להנשא לאחר לא תנשא בלי היתר מהגאון אב"ד ושני בתי הדינים דפרנקפורט, ומכל שכן אם תקיים מצות השבת — — — ותחזור לבעל נעוריה ר' איציק גייבורג, יקוים בה ובבעלה מקרא מלא, יתן ה' האשה הבאה אל תוך ביתך כרחל וכלאה". כרוז זה כבר נזכר בספר „אור הישר" (לו), ור' שמעון קופנהגן מכחישו בתוקף וכותב שמעולם לא קבלה על עצמה האשה דבר כזה. בדיוק מה שאירע בסופה של הסערה לא ידוע לנו, אמנם בעל „מטה לוי" מספר מפני השמועה שבסופו של דבר עלה בידי אנשי מעשה לעשות שלום בין המגרש והמתגרשת, וכדי שלא לפגוע בכבוד שום צד, לא בהרבנים שפסלו את הגט ולא ברבנים שהכשירוהו סדרו להם קדושין מחדש והמגרש-המקדש אמר לשון קדושין מיוחדת במינה „הרי את עוד מקודשת לי" (ז).

אם כי בעקבות הסערה הנוראה וכל מה שהתלווה אליה נפגמה בשעתה במדת מה כבוד התורה, הרי מאידך הביאה להרחבת ולהעשרת מקצוע אחד בתורה, תשובותיהם המפורטות של גאוני הדור לבירור ההלכה שנכתבו בעקבות הסערה משמשים עד היום יסודות הלכתיים בעניני נשואין וגירושין, ומתפרשים על ידיהם סוגיות רבות בש"ס ופוסקים, וכך יוצא שגם פרשה זו הביאה בסופה של דבר להגדלת התורה ולהאדירה.

(לו) דף ס"ב טור ד'.

(לז) אישור נוסף לכך חוץ משמיעתו של בעל „מטה לוי" לא נמצא בידינו, ואדרבה, והרבה יש להסתפק בדבר.

ה פ י ו ם

בראשיתה של שנת תקכ"ט, בעיצומם של ימי הסערה שהתחוללו סביבות הגט מקליווא, ביום י"א תשרי, נפטר הגאון רבי אביש אב"ד פרנקפורט, עם פטירת הגאון זצ"ל שהיה הצייר המרכזי שעליו תלו שלטי הגבורים, שני בתי הדינים של פרנקופרט, את כלי זיינם בפיסול הגט, ומסכותו העצומה שאבו העוז לעמוד על דעתם גם אחר פסק דינם ההחלטי וחד משמעתי של מרבית גדולי הדור שהכשירוהו, נסתים, כאילו מאליו, כל הוויכוח. כאות הוקרה ויראת הכבוד לרבה הדגול, החליטו פרנסי הקהילה בפרנקפורט שעל כסא הרבנות בעירם לא ישב שום רב, אף אם כגובה ארזים גבהו, אשר יצא נגד דעת רבם והכשיר את הגט שנתן הרב מקליווא.

המחבר

המחבר

ב. המאבק מביב הדפסת הש"ס א

ראשיתה של מערכה זו, היתה סכסוך מסחרי בעניני ממונות בין מדפיסי אמסטרדם לבין מדפיסי זולצבך.

בשנת תקט"ו, התחיל ר' משולם זלמן, המדפיס מזולצבך (גרמניה) להדפיס בבית דפוסו את הש"ס בהוצאה עממית. מדפיסי אמסטרדם, האחים ר' יוסף ור' יעקב בני ר' שלמה פרופס כ"ץ, שעמדו אז כבר באמצע הדפסת הש"ס, במהדורה מהודרת משלהם, ראו בזה השגת גבול, וחששו שרבים מהמגויים שגרשמו כרוכשי הש"ס היקר שלהם, יפנו מעתה אל הש"ס הזול שעומד להידפס בזולצבך.

בשעתו, כשהתחילו מדפיסי אמסטרדם להדפיס הש"ס שלהם, הסכימו עמהם למעלה משבעים מגדולי הדור ופרנסי הקהילות על ההדפסה, והנהירו באיסור חמור על שאר המדפיסים שלא להדפיס את הש"ס משך עשרים שנה מיום התחלת ההדפסה באמסטרדם. מעבר לשער הכרך הראשון של ש"ס אמסטרדם, שהופיע עוד בשנת תקי"ב, הדפיסו קונטרס מיוחד, ועליו חתומים כשלושים מגדולי הדור הנזכרים.

בראש המסכימים עמד הג"ר אריה ליב זצ"ל, אבי רבינו, שהיה אז רבה של אמסטרדם, המשבח את האחים פרופס „הבקיאים במלאכת הדפוס כנודע ומפורסם, שקבלו על עצמם להדפיס את הש"ס בכל מיני הידור, „אשריכם ואשרי חלקכם, וגמולכם בראשכם בזה ובבא“, ולאחר פירוט היופי וההדור שבש"ס זה, הוא מסיים: „לכן אמרתי להסכים עם חברי הגאונים הרבנים דמדינת אשכנז פולין וליטא, וכבוד נאמני ארבע ארצות וחכמי וגאוני מדינת וואלין וגליל קראקא, להטיל גודא רבא על כל איש זר אשר יקרב אל המלאכה הזאת להדפיס הש"ס משך שבעה ועשרים שנה מהיום“. אחרי הסכמה זאת נדפסו שאר הסכמות גאוני הדור.

א) מרבית החומר לפרשה זו שאבנו מספר „פתח עינים“ שהוציאו לאור מדפיסי אמסטרדם בשנת תקכ"ד. ספר זה הוא נדיר ביותר. על שער הספר רשום כדלהלן: „פתח עינים, היא מאירת עינים, עיני עדת ישראל, איך שר' זלמן מדפיס מזולצבך הטעה את החכמים, אחרי ששלחו האלופים קצינים, בצירוף הגאון הגדול אב"ד גר"ו דקהלתנו, כתבים ממש לכל הגולה, איך מעל המדפיס מזולצבך וסייעתו בחרמות הגאונים, אך לשוא עמל, כמו שביאר אדמ"ו הגאון אב"ד ופרנסים דקהלתנו. — תקכ"ד — אמסטרדם“.

רבינו שהיה אז רבה של דובנא חתם בין רבני וואלין, גם הוא מציין בהסכמתו „את יופי הדפוס שאין כמותו בכל העולם“, את שורת המסכימים מסיימים חכמי ליורנו שבאיטליה בחתימתו של הג"ר אברהם בהג"ר יוסף אירגאס זצ"ל (*).

הסכמות אלו ניתנו בשנת תק"י—י"ב, ומאז עד שנת תקט"ו הספיקו האחים פרופס להדפיס שלש עשרה מסכתות.

בראשית הקיץ תקט"ו, כשנודע להאחים פרופס שהמדפיס מזולצבך הדפיס כבר מסכת אחת מהש"ס שלו, לא היה להם למי לפנות בעירם, כי רבם הגדול נפטר באותו פרק, ורבינו, ממלא מקומו, טרם הגיע. לכן נאלצו לפנות לועד ארבע ארצות. בקובלנה ששלחו האחים פרופס לועד הם מספרים על ההיסוסים והלבטים הרבים שהיו להם לפני שנכנסו להשקעה העצומה של הדפסת הש"ס, אולם גדולי הדור המריצו והפצירו בהם שלמצוה רבה יחשב להם לדורות עולם, ואחרי שהם מפרטים ההשקעות הרבות שהשקיעו בהכנות ההדפסה משך יותר משנתיים עד הופעת הכרך הראשון, הם קובלים על הנוק העצום שעומד להגרם להם ע"י הדפסת הש"ס בזולצבך. למכתבם צירפו העתק מהסכמות הרבנים שאסרו לזולתם את ההדפסה למשך עשרים שנה ויותר.

רבני ועד ארבע הארצות נענו למדפיסי אמסטרדם, ויצאו בכרוז חריף נגד המדפיס מזולצבך. בכרוז המתחיל במלים „היושר והצדק ברחובות יתנו קולם“. הם מוקיעים את אלה „אשר החליק אליהם בעיניהם להיות מלעיגים על דברי חכמים, כל השומע תצלנה שתי אזניו, שאיזה מדפיסים בק"ק זולצבאך החליק להם הדבר לעבור על דברי חכמי הדור לדפוס ג"כ את הש"ס — לזאת באנו לשפוך חמת תנינים — באיסור קולל, ואיסור מוסיף על האיסורים הקדמונים הגאונים אשר שטחו יריעת החרמות בחרב פיפיות על פורצי גדר — ומי שידפיס מהש"ס במשך זמן חרמות הקדמונים, יהיו כספרים המטמאין את הידים, שחלילה לעיין בם, וידונו בשריפה, והעובר באחת מהנה יענש ממרומים“. על כרוז זה חתמו שנים עשר חברי הועד, מהם רבנים מפורסמים, ביום כ"ח מנ"א תקט"ו בועד קדש פה ק"ק קאסנאטין.

(*) ראה אודותיו בהקדמתי לספר „שומר אמונים“ להגר"י אירגאס, דף כ"ג—כ"ד (ירושלים, תשכ"ה).

ביום ח' אלול תקט"ו יצא הועד בכרוז שני, בו הוא מחדש את האיסור ביתר עוז ומוסיפים עוד: „ותוקף גזרתנו הוא גם על אנשי ק"ק הנ"ל [זולצבך], להדפם ולרדפם לאנשי מרי [המדפיס ועוזריו] עד חובה, והספרים אשר כבר נדפסו מהש"ס הנ"ל טעונים גניזה, וכל המחזיקים ידי האנשים הדופסים הש"ס בדפוס זולצבך יוחרם כמותם, ויכוו בגחלי הרותמים".

כנראה שפרנסי זולצבך לא שעו אל אזהרות הועד, ולא רק שלא רדפו את ר' זלמן המדפיס, אלא אף חזקו אותו. כן התיצבו לימינו פרנסי קהלת פיורדא, שם היה גר חתנו של ר' זלמן, ר' איציק ב"ר ליב מדפיס, שהיה עוזר על יד חותנו בהדפסת הש"ס.

יותר משנה הרעישו מדפיסי אמסטרדם נגד ר' זלמן, והפיצו בכל גבול ישראל את כתבי החרמות עליהם. כנראה שרבינו לא רצה להתערב בדבר גם אחר שכבר היה באמסטרדם, רק בי"א חשון תקט"ו אנו מוצאים אותו חתום לראשונה, וגם אז רק צירף את חתימתו למכתב שערכו פרנסי אמסטרדם אל הג"ר דוד שטריון, רבה של פיורדא, ואל פרנסי הקהילה שם, שכפי הנשמע התיצבו לצד המדפיס מזולצבך. במכתב זה מתארים פרנסי אמסטרדם את השתלשלות העניין באורך, ואיך שזמן רב לפני שהתחילו האחים פרופס בהדפסה, „חלו פניהם חכמי הדור הן פולניה והן אשכנז ואיטליה וכל הארצות להדפיס את הש"ס מחדש דוקא פה בדפוס אמסטרדם", ושוב הם מספרים על השקעתם הגדולה של האחים „שהריקו מעליהם הזהב העשוי למלאכה, סך עצום ורב לאלפי רבבה, למען הרבות די העבודה — מהודר בכל מיני יופי והגהה מדויקת כדרכם תמיד". — ואחר שהם מציינים שגדולי ישראל אסרו בחרם שלא להשיג גבולם תוך זמן קבוע, הם שואלים, „ומי הוא זה ואיזהו איש מזרע ישראל שלא ישמע לקול שופר תיועה בחרם", והם עצמם עונים „אדם אחד מאלף מצאנו אשר קם למטה רשע — והנה מציב לו יד להדפיס במתכונת הש"ס הנ"ל".

וכאן מגיעים הפרנסים לעיקר דבריהם: „המדפיס מזולצבך כתב כאילו ח"ו יד השרים והסגנים, בקהילתכם קדש, במעל הזה", ולכן הם פונים אליהם: „תנו כבוד לתורה ולומדיה — וחזקו ואמצו לעזרת ה' בגבורים להסיר המכשלה הזאת ולמימתי להאי גברא — למען ישוב מאולתו אשר חשב לשלוח יד בהאנשים השלמים האלה [האחים פרופס]

ולהפסידם סך עצום אשר לא יכולים שאת". וברמז שקוף הם מוסיפים, "ובדאי לא יהיה רוח חכמים נוחה גם משאר ספרי זולצבך", ומסיימים, "אמנם ידענו כי עם רוח מעלתכם דבר המשפט להצדיק הצדיק". למכתב צירף רבינו חתימתו: "הק' שאול בהגאון אריה ליב הכ"מ חפ"ק אמשטרדם יע"א.", ואחריו מילאו עוד שבע חותמים.

פרנסי פיורדא לא נרתעו, כנראה ממכתב עמיתיהם באמשטרדם, ובתשובתם מיום י"ד כסלו תקט"ז הם מתרעמים על שחשדו בהם שהם מסייעים ל"איסור מדפיס — לא כן במקומנו — להיות מעורר מדנים — רק אדרבה כל מחמדנו להשקיט הריב ולהשבית מדיינים", ולפי תומם הם מספרים שכאשר התאסף הועד שלהם כנהוג מדי פעם בפעם, בא לפניהם, "התורני ר' זלמן מדפיס מעיר זולצבך — וצוות לשמוע בקולו שהוא רוצה לשמוע דברי חכמים — ובכן מסרנו הדבר לחכמים, ה"ה אדמ"ו הגאון אב"ד [הג"ר דוד שטרוין] נר"ו בצירוף בי דינא רבא דקהלתנו — ולאחר שהתאספו יחדיו אלופי בי דינא רבא הנ"ל, המה ראו כן תמהו על הרעש הגדול הזה על המדפיס, ובהתועדות הקהל באסיפה שניה השיבו אותנו דבר, שאין למחות לר' זלמן מדפיס להדפיס הש"ס שלו כמו עד הנה, עד שיעמדו שני הצדדים למשפט, לדון זה מול זה — וכן נכתב אצלינו בפנקס הקהל, ונמסר מאתנו לר' זלמן מדפיס העתק מהפרוטוקול הלז".

בסוף מכתבם הם פונים במפגיע לפרנסי אמסטרדם, "במטותא לשאול מעמכם להבא מלפגוע אותנו בדברים כאלה, ואם נהי' הדבר עוד פעם, כאשר לא נקוה, תהיה תשובתנו נשאת מעל...".

כאשר הצליח המדפיס מזולצבך להשיג פסק זה שאין למחות בידו להמשיך בהדפסת הש"ס שלו, עד שיעמדו האחים פרופס לדין-תורה, הריץ מיד מכתב לאחד מפרנסי, "ועד ארבע ארצות", ובו העתק מהפסק וכן מכתב התנצלות ארוך בן י"א סעיפים, אשר בו הוא מפרט כל טענותיו נגד מדפיסי אמסטרדם. המכתב מתחיל במלים: "מי יוכל למלל הרעש והמהומה, כי כאשר ידאה הנשר, באים החרמות והגזירות בפתע פתאום". להלן הוא כותב: "חס ליה לזרעיה דאבא והחרמות יחולו עלי, באם היה לי שום ידיעה או רמז ורמיזא שבעולם, שיש להם [למדפיסי אמסטרדם] שום חרם על הש"ס שלהם, אפילו מן זעירא דחבריא, יהיה מי שיהיה, וכ"ש מרבני גאוני ארץ".

אחת מטענותיו נגד מדפיסי אמסטרדם היתה, כי בשנת תצ"ז הדפיס הוא נ"ך עם הסכמות שלא להדפיסו עד משך זמן בלעדו, וקרוב לאותו זמן התחילו להדפיס את הנ"ך באמסטרדם, וכאשר פנו בנידון להג"ר אלעזר רוקח, שהיה בעת ההיא אב"ד באמסטרדם, השיב שיש באמסטרדם תקנת הקהלה שלא להשגיח על חרמות הניתנים על הדפסת ספרים ישנים. כנראה שהאחים פרופס לא רצו להתדיין עם המדפיס מזולצבך, והעדיפו לוותר על תביעותיהם. וכיון שכן, המשיך ר' זלמן בהדפסת הש"ס שלו בלי מפריע, עד שהשלים אותו בשנת תקכ"ג, ומשך שנים אלה שקטה הארץ, עד שנת תקכ"ד.

* *

*

מיד כאשר גמר ר' זלמן את הדפסת הש"ס שלו, החל להדפיסו מחדש, אם כי האחים פרופס טרם גמרו את ההדפסה שלהם, בה התחילו עוד בשנת תקי"ב. מובן עד כמה חרה הדבר למדפיסי אמסטרדם, ואז התלקח המאבק במלואו. גם רבינו נכנס כעת בעובי הקורה, ועמד לימינם בתוקף ועוז. האחים פרופס הפיצו בכל העולם את החרמות והנידויים נגד ר' זלמן, שהשיגו נגדו עוד בשנות תקט"ו—ט"ז. ר' זלמן פנה שוב לפיורדא לעזרה, אלא שבינתיים נפטר הג"ר דוד שטרויז, רבה של פיורדא, פרנסי הקהלה נחלצו לעזרתו וערכו מכתב, למלכי ארץ ורוזנים קצינים דק"ק אמשטרדם, ועל גביהם הגאון הגדול בדורו מוהר"ר שאול". — ובו הם טוענים: „חרה לנו כי מוסרי הרים ירגזו ויתגעשו", הם מוסיפים לספר כי מסרו את הדבר לבית דינם אשר „הסכימו פה אחד לתת ארכה להני מדפיסים, שלשה או ארבעה חדשים, להיות עתידים בתוך אותם הימים לציית דין. אכן אם בזאת לא ישמעו ויעברו הזמן הזה, אז נשימה עינינו להתאמץ בכח ועוצם ידינו להפך בזכות ר' זלמן", ומסתמכים על פסק הדין שניתן בזמנו ע"י הג"ר דוד שטרויז זצ"ל.

הגאון הישיש רבי יהושע העשל, רבה של שוואבך תמך בפסק דינם של פרנסי פיורדא שעל האחים פרופס לבא לדין תורה, וביום ו' חשון תקכ"ד ערך מכתב מפורט אל „שלומי אמוני בני ישראל, סגנים וחורים מאמשטרדם, ועליהם ועל גביהם עטרת תפארת ישראל כמוהר"ר שאול": במכתבו הוא כותב „האמת אגיד שבער"ח חשון בא אלי ר' איציק ב"ר

הסערה סביב הדפסת הש"ס

מז

ליב מדפיס בפירודא, חתנו של כהר"ז, ובקש הסכמה ממני על ההדפסה, ולנעול דלת מפני משיגי גבולו בחרם, וספרו לי כל המאורע משנת תקט"ז והראו לי כל הכתבים". ולאחר שהוא מפרט בארוכה את כל טענות המדפיס מזולצבך, הוא מסיים, "אך בזאת יאות שהמדפיסים בני פרופס כ"ץ יבואו או ישלחו אחד תוך ארבעה חדשים מהיום וימסרו כל גוף ההסכמות והחרמות ליד המורשה שלהם, ויעמדו לדין", והוא מסיים בתקיפות, "אכן אם יסרבו, אזי בל אמנע מלשים עיני ולבי על הדברים הנ"ל, ואתן כתוב וחתום לבעל המדפיס ר' זלמן וסייעתו את אשר אמצא על פי הדבר ועל פי התורה, וממני יראו וכן יעשו שארי הרבנים גדולי ישראל".

פרנסי אמשטרדם השיבו להגאון הישיש במכתב ארוך בו הם מפרטים את כל הטענות הנגדיות של האחים פרופס. ובסופו הוסיף רבינו בזה הלשון:

"ואני אמלא את דברי ה"ה נאמני הקהלה יצ"ו, שלפע"ד כל הכתוב למעלה מעבר לעבר הכל באמת וישר, ומובטחני בשא"ב הגאון הישיש נר"ו שיתאזר בתסידותו להודות על האמת, והיא תהילתו, לתפוס אומנתו של הקב"ה שמנוצח מבריותיו ושמח", ורבינו מסיים, "ואני תמיד אייחל להשתעשע עמו בהרצת דברי חיבה יתרה, כדרכי עם כל קרובינו אשר מעולם אנשי שם, ארצה בם ואתכבד במעשה ידיהם, ולפי שאני באמצע הפרק איני פוסק אלא מפני הכבוד כדי שאילת שלום למר ולתורתו, וכסא כבודו יגדל באריכת ימים.

שא"ב הדש"ת כ"ד הק' שאול חונה בק"ק אמשטרדם יע"א".

בעוד שלשאר בשרו הגאון הישיש משוואבך, לא השיב רבינו משלו לעצם הענין, אלא הסתמך על אגרת פרנסי הקהלה, הרי שלפרנסי פירודא השיב מכתב ארוך ומפורט. ב) במכתבו הוא מספר שמיד כשקבל את פסק דינם, "קראתי את האחים הקצינים פרופס יצ"ו, והרציתי את כל הדברים לפנייהם. וישיבו אותי דבר, ויאמרו היכול נוכל דבר מאומה

ב) בנדון זה פנה רבינו גם אל הג"ר יוסף משטיינהארט, שכעבור זמן נתקבל לרבה של פירודא. בספרו "זכרון יוסף" חלק חו"מ סי' ב' אנו מוצאים תשובה קצרה מרבינו בנדון, אולם מי שלא ראה את דברי רבינו כאן לא יבין משם למה הדברים מכוונים.

בטרם נשמע מה המה אלו הדין ודברים' שיש לר' זלמן מזולצבך אתנו, כי מעולם אין לו עסק עמנו בשום משא ומתן, לא נשה בנו ולא נשינו בו, ואם על ההסכמות עצמן בא לדון עמנו בפני בית דין שיכריעו אם יפה עשו הרבנים בעלי ההסכמות אם לא, מילתא לאו בדין תליא, כי לא עמדנו בסוד המסכימים, ולא עלן רמיא למידע טעמייהו דרבנן ולהשיב חורפיהם דבר, ואף אם תמצא ידינו די השב מדעתינו נגד המערער, לא נכון להיות יהודה ועוד לקרא, ולפני מי שרוצה להכריע את הרבנים הגאונים, ובמלאכי עליון ישים תהלה, מה יצדק אנוש כמוני. ועוד כמה דברים הרצו לפני שיש בהם בנותן טעם על מניעת רגלם מנתיבות משפט, אין להאריך בהם. —

ונראה לפי עניות דעתי דדינא קאמרי במה שאין רוצים לירד לדין עד שיודיעם ר' זלמן טענתיה במאי, שכך הכריע רבינו בעל הש"ך חו"מ סי' י"א ואחריו החזיק זקני הגאון הגדול חכם צבי זצ"ל. ובאמת למדנו סתום מן המפורש, באגרת ארוכה והבאה לידינו משא"ב הגאון אב"ד שוואבך והמדינה, משם נראה שדעת ר' זלמן לעקור את ההסכמות למפרע, ולהוכיח שהגדולים בעלי ההסכמות לא עשו כשורה ח"ו, ונגד זה ודאי השיבו האחים תשובה ניצחת הכתובה למעלה, דאמירה דידהו בענין זה לית בה ממש, לא לזכות ולא לחובה, ולמה יענו על ריב לא להם, כי המשפט על הרבנים המסכימים".

ועל הסתמכם על פסק דינו של הג"ר דוד שטרויז זצ"ל, עונה להם רבינו:

„לפי משמעות לשון הגאון זצ"ל לא מוכח מילתא שהתיר לר' זלמן להדפיס אם לא יבואו האחים, אלא שלא מיחה בידו, כי אין הקולר תלוי בצואר בית דין לכוף את האדם אם שכנגדו קובל עליו. ועוד שר' זלמן אמר בעת ההיא שלא ידע מאומה מן החרם בעת שהחל להדפיס, אעפ"י שהאחים [פרופס] מכחישים אותו, ורוצים לברר, מכל מקום באותה שעה לא שמע הגאון אלא דברי ר' זלמן, ולא התיצב איש לנגדו להכחישם, א"כ לא היה כח ביד הגאון למחות בידו, ואפ"ה לא התיר לו לכתחילה, דהכי דייק לישניה, ועל אחת כמה וכמה עכשיו, שכבר נתפרסם לעין כל תוקף החרמות מגאוני עולם דאין להתיר לכתחילה שיפרוץ גדר אפילו לא יצאו האחים לדון עמו חוץ למקומו".

ורבינו מסיים דבריו בדברי נועם:

„לתשובתם הרמה אצפה כי תורה היא, ואם יתנו טעם מספיק, אודה ולא אבוש. ואם ייטיבו דברי בעיניהם, בודאי לא יעשו סגורין, כדתניא מניין לדיין כו', ומרגלא בפומא דאינש, אפילו באומות, אהוב אפלטון כו' והאמת אהוב מהכל. כל שכן אנחנו בני תורה דכתיב בה אמת, ומי שחותמו אמת ינתנו בדרך אמת".

גם להגאון הגדול בעל „נודע ביהודה" פנו המדפיסים. כדרכו ניסה תחילה לפשר בין הצדדים על ידי שיביא את שניהם למשפט, אמנם כאשר התקרב הדבר להגמר, הכשיל ר' זלמן את ההצעה על ידי שסירב לבוא למשפט, ואז יצא הנודע ביהודה נגדיהם בפסק דין חריף, כדלהלן: „קול שועת המדפיסים בני המדפיס המפורסם הר"ר שלמה פרוס כ"ץ מאמשטרדם בא אלי ממרחק, לאמר, הושיעה על דבר הש"ס שהעלו על מזבח הדפוס המדפיסים הג"ל בהדרת קדש בכל מיני הידור ויופי, אשר מיום שנודע מלאכת הדפוס בעולם עדיין לא נדפס תלמוד בבלי בשלימות ההידור כזה, וכבר נגמר בידם שלשה סדרים זמ"ן [זרעים מועד נשים], וגם סדר גזיקין קרוב לרובו, ובעת שעלה בדעתם להדפיס לקחו הסכמות מרוב גאוני פולין ומחכמי גאוני איטליא וגזרו גזירת נידוי על כל מי שיעלה בדעתו למעול מעל ולהעלות על מזבח הדפוס תלמוד בבלי לזמן שגבלו הגאונים, וכזה נהגו אבותינו בכל דור ודור בעת הדפסת ש"ס או שאר ספרים הנחוצים, לגדור גדר שלא להשיג גבולם. וזה כמה שנים קם המדפיס ר' זלמן זולצבך למעול מעל ועבר על גזירות הגאונים. ולא באנו עתה לדון על שעבר, כי כבר נחרץ דינו מרוב גאוני פולין. אך עתה רוצה להיות שונה באולתו לשוב אל קיאו, ורוצה להדפיס ש"ס עוד הפעם. וזה כמה ירחים עוררנו בקול הגאון המפורסם אב"ד ק' אמסטרדם לגזור על ר' זלמן ולמחות בידו, אך נסוגתי אחר מפני כבודו של קציני פרנסי ומנהיגי ק' פיורדא, אשר העידו על ר' זלמן שרוצה לעמוד בדין תורה, ואם כי לדין יש תשובה, אחרי שידי ר' זלמן כבר אסורים באיסור קולל על פי חכמי הדור שגזרו בגזירת חרם שלא להדפיס, אם כן אסור לו למעול מעל, ואם יש לו דין ומשפט עם הכהנים המדפיסים, החובע ילך אחר הנתבעים לאמשטרדם וידבר אתם משפט שם, ודי אם נכוף את מדפיסי אמשטרדם שיצייתו עמו דין בעירם, אחרי שיש שם רב גדול ומומחה הגאון מוהר"ר שאול אב"ד ק' אמשטרדם, אך מפני כבודו של הקהלה חשתי.

וגם הגאון מפירדא זצ"ל היה יודע בנפשו שאין היחיד מכריע, ולכן לא כתב רק לבני קהלתו שלא ימחו ביד ר' זלמן, ואין כאן בגזירת הגאון היתר על חרמי הגאונים, ואף על פי כן מפני כבודו לא גזרתי גם אני על הש"ס שכבר נדפס, רק להסיר מכשול שלא יעברו על החרם, ומוטל עלי למנוע את בני קהלתנו שלא יכשלו גם בשגגה, לכן צויתי, בצירוף בית דיני הגדול הרבנים, להכריז בכל בתי כנסיות בקהלתנו להודיע שגאוני הזמן גזרו שלא לקנות הש"ס שכבר נדפס בזולצבך, ואחר כך בא אלי מכתב מר' זלמן זולצבך, שבו כותב ומבקש שרוצה לציית לדין תורה עם מדפיסי אמשטרדם, ויען כי האמת והשלום אהבו, כתבתי להגאון מאמשטרדם שיעשה ג"כ לפנים משורת הדין וידבר עם הכהנים שיתנו מקום לדון פה קהלתנו, כי כבר כתבתי שעל פי הדין מחויב ר' זלמן להתדיין באמשטרדם.

והנה המדפיסים הנ"ל נתנו מקום לדברי, והשיבני הגאון מאמשטרדם שהמה מרוצים בדבר. וכתבתי לר"ז זולצבאך שישלח לכאן כתוב וחתום בהתחייבות לציית לדין תורה, ולא השיב מאומה, רק חתנו מפירדא השיב תשובה מקולקלת. ומעתה הוכיח סופו על תחילתו, שגם מתחילה כיחש וכיזב והטעה את קפ"ו [קציני פרנסי ומנהיגי] פיירדא, ואת הגאון המנוח מוהרר"ד זצ"ל באמרו כזב, ואילו היה הגאון מוהר"ר דוד זצ"ל חי אתנו הוא היה שולח יד בו תחילה. ומעתה תנוח דעת קפ"ו ק' פיירדא וגם קצת גדולי הדור שהמליצו עבור ר' זלמן, כי כולם טעו בו וסברו שרוצה לציית דין, ועתה איגלאי בהתחיה".

וכיון שכן, מכריז ה"גודע ביהודה" — „ולמען לא יהי עלמא כהפקירא באתי בגזירת עירין, והגני גוזר על ר' זלמן ומסייעיו בכל תוקף הגזירה שגזר יהושע על יריחו, שלא ישלחו יד להדפיס הש"ס תלמוד בבלי בכלל או אף סדר אחד, כולו או רובו חוץ מסכתות אחדים, המה אינם בכלל הגזירה, אבל סדר שלם מהש"ס או רובו אסור להם להדפיס, הן ע"י עצמם או גירייהו. אמנם כל גזירה זו בתנאי שלא יתעצלו הכהנים המדפיסים באמשטרדם במלאכתם, ויגמרו כל הש"ס.

וגם גזרתי שיזהרו המדפיסים באמשטרדם שלא ימצא במלאכתם דבר המגנה לאומות שאנחנו חוסים בצלם, כי האומות הללו שבימינו.

מאמינים בכורא עולם, וראוי לאומה הישראלית בכל מקומות שהם
לאהוב אותם ולהתפלל בשלום המלכויות כולן.

היום יום הששי, טו"ב טבת תקכ"ד.

הק' יחזקאל סגל לנדא."

גם לצדו של ר' זלמן עמדו אחדים ממיוחדי גדולי הדור שהסכימו
שיכול להדפיס הש"ס, ביניהם הג"ר נתנאל ווייל אבד"ק קארלסרוה
(בעל קרבן נתנאל) והג"ר מאיר פוזנר אבד"ק מעזריטש (בעל „בית
מאיר"), אבל רבינו שיצא לישע מדפיסי אמשטרדם לא שקט בזה,
וערך מכתבים אל גדולי הדור לבאר את צדקת האחים פרופס.

* *

*

סוף דבר. אחרי פסקי הדין החריפים לא הרהיב ר' זלמן עוז בנפשו
להמשיך בהוצאת הש"ס, ושנה שלמה שבתה המלאכה. משך זמן זה השקיע
ר' זלמן מאמצים רבים להגיע לידי הסכם עם האחים פרופס שירשוהו
להמשיך בהדפסת הש"ס. בתמוז תקכ"ה הוכתרו מאמציו בהצלחה הודות
לגדיב לבו של עשיר אחד בשם ר' ליפמן זולצבאך מפירדא, שהריק
מכיסו סכום גדול לכסות את ההיזק שייגרם למדפיסי אמשטרדם על ידי
שר' זלמן ימשיך בהדפסת הש"ס הזול. האחים פרופס התנו עוד כמה
תנאים בטרם שנתנו הסכמתם, ביניהם, שבמשך שבע וחצי שנים יגמור
ר' זלמן הדפסת כל הש"ס, ושההדפסה תבוצע דווקא בזולצבאך או
בפירדא ולא במקום אחר. הזכות נמסרה לר' זלמן באופן בלעדי ואינו
יכול להעבירה או למכרה לאחר.

רבינו, הג"ר יוסף שטיינהארט אב"ד פירדא והג"ר יחזקאל לנדא,
חתמו עוד באותו קיץ על כתב הנותן תוקף להסכם שנעשה בין המדפיסים
והתירו לר' זלמן להדפיס את הש"ס. ומשנת תקכ"ו עד שנת תק"ל נדפס
בזולצבך מחדש הש"ס כולו.

רבין של ישראל

כמלך בגדודו, כנשיא בתוך עמו, שכן גאון ישראל וקדושו, רבינו שאול (לעווענשטם) זצ"ל בקרב ערתו, ערת האשכנזים שבאמסטרדם המעטירה, שנחשבה בתקופה ההיא לאחת הקהילות הגדולות החשובות והמפוארות ביותר.

חמש רשלושים שנה ישב רבינו על כסא הרבנות באמסטרדם, ומצודתו היתה פרושה על פני כל רחבי הגולה, גדולי הדור מכל קצוי ארץ משכימים לפתחו בדבר הלכה, וחורדים לקראת הדר גאון, ומעמדו הוכר כרבן של בני הגולה.

„זכיתי לקבל פני השכינה“, מספר החיד"א ברטט על פגישתו עם רבינו, ומוסיף „וזכיתי להתבסס מתורתו ענוותנותו ושלמותו“ (א). הג"ר יששכר בער זצ"ל אחי הגר"א מווילנא, מחותנו של רבינו, מפליג אף הוא בשבחיו לאמר: „אשרי הדור שבתוכם שורה, המפורסם בכל קצוי ארץ, גודר גדר ועומד בפרץ, שם תפארתו יקום לדור דורים“ (ב) — והגאון בעל „נודע ביהודה“ זצ"ל גותן ביטוי לרגשי הערצתו כלפי רבינו בלשון הזה: „ואני עומד ומצפה מתי יצאו דברי מעלתו לאור הדפוס ויגיעו לידי, ואעשה אותם תפארת לראשי, לחבבם בעיני כל נכבדי הדור“ (ג).

(א) בספרו „שם הגדולים“, מערכת ספרים, ערך „בנין אריאל“. גם ביומנו של החיד"א זצ"ל שנדפס בשם „מעגל טוב“, מספר הוא בהתפעלות רבה על התרשמותו מרבינו וביתו.

(ב) „כתבי הגאונים“ מכתב ראשון. למכתב זה הוסיף אחיו הגר"א זצ"ל בעצם כתי"ק דרישת שלום חמה לרבינו בזה הלשון: „גם אני אומר שלום רב, לכבוד אהוי מחוי הרב הגאון הגדול, שמו נודע בשערים, שער בת רבים, לתפארת ולתהילה, כבוד שמו מפארים כמוהר"ר שאול נ"י. ואחר שהוסיף ד"ש לשאר משפחתו, וביתוד לדודו של רבינו היעב"ץ זצ"ל, חתם „הכ"ד מחוי הדוש"ת אלי' במהרש"י: זלה"ה“.

(ג) שו"ת „נודע ביהודה“ תנינא, סוף סי' ק"א.

שלשלת זהב

„שושילתא דבי נשיאה“, מכונה רבינו בפי החיד"א (ד), כשהוא מזכיר את שמו ביראת הכבוד. ואמנם קשורה ושזורה משפחת בית רבינו בנימי זהב לגדולי הדור מנהיגי ישראל. שרשי משפחת בית רבינו מגיעים עד מרומי חכמי צרפת הקדומים, כבעלי התוספות ודומיהם. וענפיה מסתעפים למשפחות המיוחסות בישראל. תיאור מפורט לאילן היחס של בית רבינו מחייב קונטרס מיוחד, נסתפק איפוא בהזכרת ארבעה דורות משלשלת זהב זו, שרבינו שיבץ אותה בחוליה מפוארה נוספת. נצר למטעי נאמנים, ארזי לבנון אדירי התורה, היה רבינו. דור רביעי לאביר הרועים, רבן של כל בני הגולה, הג"ר יהושע העשל זצ"ל (ה), הידוע בעולם בשם „הרבי ר' העשיל מקראקא“, אשר הרביץ תורה לאלפים ורבבות וזכה להעמיד תלמידים גאוני ארץ, שכל בית ישראל נשען עליהם מאז ועד היום הזה.

בנו של הרבי ר' העשיל היה הג"ר שאול זצ"ל, זקינו של רבינו, הידוע בשם „ר' שאול הראשון“ (ו). בימי עלומיו שימש ר' שאול בכתר הרבנות בעיר לאקטש, ומשם נתקבל לכהן פאר ברבנות בעיר תהילה

(ד) ב„מעגל טוב“ השלם, שנת תקל"ח כ"ג אדר.
(ה) הג"ר אפרים זלמן מרגליות זצ"ל בספרו „טיב גיטין“ (שמות אנשים אות ה') מביא ששמע ששם הרבי ר' העשל רמוז בפסוק: ה'נני ע'ומד ע'ים ל'פניך, ומלים על הצור הם בגימטריא „קראקא“ עם הכולל, עירו של הרבי ר' העשל. נפטר כ' תשרי שנת תכ"ד.
(ו) אמו של הג"ר שאול הראשון היתה בתו של הג"ר יהודה וואהל מבריסק, שהיה בנו של הג"ר שאול וואהל הנודע, שהיה שר במדינת פולין, והוא היה בן להג"ר שמואל יהודה קצנלנבויגן אב"ד פאדווה, בנו של הג"ר מאיר בהג"ר יצחק קצנלנבויגן, בעל „מהר"ם פאדווה“. שהיה חתן להג"ר אברהם מינץ, שהוא בנו של הג"ר יהודה מינץ, בעל שו"ת „מהר"י מינץ“. והג"ר יצחק הנ"ל היה חתן להג"ר יחיאל לוריא אב"ד בריסק, בהג"ר אהרן לוריא אב"ד היילברון, בהג"ר נתנאל לוריא בהג"ר יחיאל לוריא אב"ד ערינפורט, בהג"ר שמשון לוריא מוירמייזא, ראש ישיבת ערינפורט, והוא היה בן להרבנית מרת מרים ע"ה, שהיתה מפורסמת בדורה כידועת ספר, עד שהגידה שיעור לבני תורה, והיתה יושבת בחדר קטן ולפניה וילון, ומאחורי הוילון בחדר גדול ישבו בחורים מופלגים ושמעו דבריה. היא היתה בת הג"ר שלמה שפירא אב"ד לונדון והיילברון, בן הג"ר שמואל שפירא, שהיה חתן הג"ר מתתיהו טריביש

מלאה חכמים וסופרים, בריסק דליטא, ובסוף ימיו זכה ונתקבל לאבי בית-דין בעיר ואם בישראל אמסטרדם המהוללה. אולם לא איסתייע מילתא לכהן שם בפועל ברבנות, כי בהיותו בעיר גלוגא, בדרכו לאמסטרדם, חלה פתאום, וביום י"ז אייר תס"ז, השיב נשמתו הטהורה ליוצרה, ובמקומו נתקבל כאב"ד מחותנו, גאון הדור ה"חכם צבי" זצ"ל.

בית אבא

הגאון המפורסם רבי אריה לייב זצ"ל, הוא בנו של הג"ר שאול הראשון הנזכר. בהיותו צעיר לימים התבלט כבר בגדלותו וגאונותו, עד שגאון הדור ה"חכם צבי" שם עיניו עליו, והשיא לו את בתו הבכירה, הרבנית מרת מרים לאשה ז).

אב"ד פריז ורב הכולל דצרפת, בהג"ר יוסף טריביש אב"ד מארסיניא, בהג"ר יוחנן אשכנזי נכד לרבינו יהודה מפר"ז, מבעלי התוספת בהג"ר יום טוב, בהג"ר יהודה בן גתן (ריב"ן), חתנו של רבינו שלמה יצחקי (רש"י), שהיה מגזע ר' יוחנן הסנדלר, שהוא דור רביעי לרבן גמליאל הזקן בן רבן שמעון בן הלל הזקן מורע שפטיה בן דוד מלך ישראל. ("בית צדיק", וראה במכתב היחוס שנדפס בראש היש"ש).

בסוף תשובת רמ"א נמצאת תשובה מהג"ר שאול הראשון. גם רבינו בפרשת משפטים מביא פירוש ששמע משמו.

ז) בסוף הספר הנוכחי הדפסנו קונטרס "שאגת ארי" והוא הספד מר שנשא הגאון יעב"ץ על הג"ה ארי לייב גיסו. אמו של הג"ר אריה לייב זצ"ל היתה בתו של הג"ר לייב אב"ד קראקא, הידוע בשם ר' לייב הויכער, שהיה בנו של הג"ר זכריה מענדל קלויזנר מקראקא, בהג"ר בנימין בינוש מפוזנא בהג"ר זכריה מענדל מפוזנא, שהיה חתן הג"ר בצלאל אבי המהר"ל מפראג, שהיה בנו של הג"ר חיים מווירמייזא, בן בנו של הג"ר יהודה ליוואי הזקן מפראג שנפטר שם י"ג חשון שנת ר', ומקובל יחוסו איש מפי איש עד רבינו האי גאון, ולמעלה בקודש עד מלכות בית דוד. (קונטרס "רועי ישראל" שבראש ספר "בר ליוואי", הערה אות ז).

כנראה שמהג"ר אריה לייב אבי רבינו, נשארו חידושים בכתב יד ורבינו אף מביא קטעים שלמים מהם. בפרשת בלק כותב רבנו: "ראיתי בכתבי הקודש של אמ"ו הגאון זצ"ל". ובפרשת תרומה מביא דרוש שלם מכתב ידו, וכן בחלק שני "בית תלמוד" על שו"ע אות ט"ו, מביא מה שמצא בכתבי אביו. אולם גם מפי השמועה מביא רבינו מה ששמע משם אביו. לדוגמא בפרשת ויגש.

וכה מספר בנו של ה"חכם צבי" הג"ר יעקב עמדין (היעב"ץ), בקשר לאירועי אחותו המהוללה מרת מרים עם הג"ר ארי' ליב זצ"ל: "דמים יקרים מאד, שבעה עשר מאות ר"ט [רייכס-טאלר], נתן לו [החכם צבי] לנדוניא, אעפ"י שהיה יכול לשדכה אל כמה עשירים מופלגים מארץ אשכנז, שהיו להם בחורי חמד, שרדפו אחריו לקחת בתו הג"ל בחנם, ואפילו לתת לכיסו, לא פנה אל רהבים ושטי כסף, ונתן לבתו הרבה יותר מיכלתו, כדי להדבק ביחסי משפחה, מלבד הוצאות גדולות ומזונות כמה שנים —. והחתן נשאר ברשות אבי מורי הגאון ז"ל, אשר לא נח ולא שקט עד דשויה גברא רבא, וכל עינו ומעינו היה עליו, לגדלו לחכמו ולהצליחו בכל ענין". (מגילת ספר" להיעב"ץ).

בשנת ת"ק, כשעלה הג"ר אלעזר רוקח זצ"ל, בעל "מעשה רוקח", מאמסטרדם לארץ-ישראל, והקהילה האשכנזית הגדולה נשארה ללא רב, החליטו ראשי הקהל לבחור בהג"ר אריה ליב, לרב ואב"ד של קהלתם. מנהיגי ופרנסי הקהלה פנו אליו בבקשה לעלות על כסא הרבנות בעירם. והוא נעתר לבקשתם, וברוב פאר והדר הוכתר לרבה של אמסטרדם, מקום שהיה מיועד בשעתו גם לאביו הג"ר שאול הראשון זצ"ל, אלא שלא הספיקה שעתו לשבת עליו כמסופר לעיל. ועיר, שישב בה חותנו, הגאון ה"חכם צבי".

חמש עשרה שנה ישב הג"ר אריה ליב שם על כסא הרבנות. במשך שנים אלו עלתה בידו לעשות גדולות ונצורות לחיזוק וביצור הקהלה הגדולה אשר הופקד עליה, הרחיב והגדיל את הישיבה הגדולה והמפורסמת שבעיר, הקים בית מדרש גדול ואצר לתוכו ספרים רבים, מהם נדירים ביותר יקרי המציאות. בבית זה הרביץ תורה לרבים, וממנו יצאה הוראה לכל הסביבה. כן דאג לייסוד חברות צדקה וחסד שונות, ועד יומו האחרון עמד על משמרתו, משמרת הקודש, ואזר כגבור חלציו להגן על ערכיה הרוחניים של הקהילה הוא הגבר אשר עמד בפרץ בפני דורשי חדשות שהחלו כבר אז להיראות בערי הולנד וגלילותיה, והוא האיש שביצר את תומת הדת, ולא נתן לשועלים מחבלים לנגוע בבבת עין היהדות, מסורת ישראל המקובלת מדור דור.

בנעוריו כיהן הג"ר אריה ליב כאב"ד בעיירת "רישא". ובעיירה זו נולדו לו בנותיו ובניו. שלוש בנות היו לו, וכולם נשאו לגדולי הדור חכמי ישראל.

הבכירה, הרבנית מרת נחמה ע"ה, היתה נשואה להג"ר משה מזאלקווא, והיא היתה אם הגאון המקובל ר' מרדכי זאב, זצ"ל, אב"ד לבוב והגליל, אבי הג"ר יעקב משולם אורנשטיין זצ"ל בעל „ישועות יעקב" והג"ר משה יהושע העשל זצ"ל בעל „ים התלמוד".

בתו השניה הרבנית מרת דינה ע"ה, נתפרסמה כאשה חכמה וצדקנית שידיעותיה היו מרובים בכל חכמה ומדע, וכן היה לה יד ושם בלשון קדשינו (ח). היא נישאה להג"ר שאול הלוי זצ"ל אב"ד האג בירת הולנד, שערך כעין הקדמה בראש ספרו הנוכחי של גיסו, הוא רבינו. הבת השלישית הרבנית מרת לאה שרה ע"ה, נישאה להג"ר יצחק הלוי זצ"ל, שכיהן בסוף ימיו כאב"ד בעיר קראקא.

רבינו

בשנת תע"ז, עוד בהיותו בעיר רישא נולד להג"ר אריה לייב זצ"ל בן, ויקרא שמו בישראל שא"ל (על שם אבי-אביו הג"ר שאול הראשון), הוא רבינו, אשר לשמו חרדו בכל קצוי ארץ, וזכרו חרות לגאון ולתפארת בתולדות גדולי ישראל אדירי התורה, לדורות עולם.

בהיות רבינו כבן ארבע, בשנת תפ"א, נולד להוריו בן שני, ויקרא שמו צבי הירש (על שם אבי-אמו בעל „חכם צבי"). גם לו ניבאו כבר מילדותו גדולות ונצורות, ואכן נתעלה גם הוא לגאון ולתפארת, אשר שמו נישא למרחקים כאחד מגאוני וצדיקי הדור, הוא כיהן כאב"ד בהלברשטט, ואח"כ כרבה של ברלין והמדינה,

משחר ילדותו של רבינו הפליאה חכמתו העמוקה ותבונתו הרחבה גדולי דורו. אמרותיו השנונות נישאו בפי הבריות (ט), וכבר אז ניתן היה לראות עתיד מזהיר לילד פיקח וחרף זה, ושבזמן לא כביר יהפך לאחד מגדולי ומנהיגי ישראל.

עם כשרונותיו המזהירים בלטו ברבינו מדותיו התרומיות. רכותו

(ח) בספר „צבא רב", בהקדמת הג"ר צבי יחזקאל מיכלזון מסופר, שפעם בשלחה שיר אל אחיה רבינו זצ"ל, טעתה בכתיב, במקום אות כ' כתבה אות ח'. משהעיר לה רבינו על כך, המליצה על עצמה מקרא שכתוב „וקוי ה' יחליפו כח", כלומר אות כ' באות ח'...
(ט) גם בספרו הנוכחי מביא רבינו מפירושו שחידש בילדותו, ראה לדוגמא בפרשת יתרו על הפסוק „מדוע אתה יושב לבדך".

ועדינותו, אפיו האציל וענותנותו היתרה, הקנו לו מעמד מיוחד, עד שבגיל רך התייחסו אליו בכבוד והערצה. ורבינו עצמו מספר: „בילדותי, משהגעתי לפרקי, עד שלא הגעתי לכלל שנים, חלקו לי בריבים כבוד והדר“, אלא שכדרכו תלה רבינו את הסיבה „משום כבוד בית אבותי“. (י)

בקשר האירוסין

בשנת תפ"ד, נתלווה רבינו, ילד בן שבע, אל אביו הגאון, שהיה אז אב"ד בעיר רישא, בנסיעתו ליריד יערוסלב, מקום שגדולי הדור היו מתאספים מדי שנה בשנה לישיבות של „ועד ארבע ארצות“, שהתקיימו בעיר זו בכל קיץ.

כאשר הגיע האב"ד מרישא עם בנו הצעיר ל„יריד“, הכירו מיד גדולי הדור בילד הרך כי עדין לגאון ולתפארת. אחד מהאריות שבחבורה, הוא הג"ר אברהם כהנא זצ"ל, ששימש אח"כ כאב"ד בדובנא רבתי, בחר בו להיות חתנו. והוא אז בן שבע. ביערוסלב נערך קשר התנאים כדת וכדין. אבי הכלה התחייב בנדון של ששת אלפים זהובים פוליש, שעליו לסלק עוד קודם החתונה, וכן מזונות לזוג, לתקופה של שש שנים אחר החתונה. מאידך, התחייב אבי החתן לסלק אלף זהובים ושלוש שנים מזונות, אחר כלות ששת השנים בהם יהיה הזוג סמוך על שלחן אבי הכלה. זמן החתונה נקבע לשנת ת"ץ, במלאות להחתן שלוש עשרה שנה יב).

ובתורה עמל

יש, ודוקא החריפות השנונה היא לפוקה ולמכשול בלימודים, שכן דוקא מתוך שהענינים נקלטים לחדיהשכל ומהירי-התפיסה בסקירה אחת, הם עלולים להתפס להבנה שטחית שנקלטה בהשקפה ראשונה, מבלי להעמיק חדור. למקור ושורש הדברים. אך לא כן רבינו, על אף סגולותיו הנדירות, שכלו החד והשנון, תפיסתו המהירה והמזהירה, עמל בכל גפשו ומאודו לחתור לעומק

(י) רבינו בהקדמתו לספר זה.

(יב) ראה להלן בסוף תולדות רבינו גוסס שטר-האירוסין במלואו.

כל ענין וענין עד שיגיע למקורו ושרשו, לברר וללבן את הדברים ביסודיות.

עדות לדרך לימודו מצויה בדבריו של הגאון בעל „גודע ביהודה” המעיד על רבינו, „ואני מכירו מנעוריו, שדרכו לחקור את שורש הדבר, ולא להשען על קיצורים” (יג).

בתשובה אחת שערך רבינו, הוא מתאונן על בני דורו לאמור: „מועטים המה בני עליה שיטריחו את עצמם לחפש ולבדוק יפה בכל הספרים כשבא פסק דין לפניהם, וכל שכן בזמנינו, וקל וחומר במדינתנו — הכל יודעים שאותה מדינה משובשת זה זמן רב, ונתעוותו הדינים בעונותנו הרבים” (יד).

הרבנות הראשונה

הרבה שקד רבינו על התורה אחרי נשואיו כשהיה סמוך על שלחן חמיו ושלחן אביו. וגם אחר כך, כשמקור מחייתו היחידי היה הנדן הגדול שקיבל, לא פסק פומי מגירסא. שקידתו בתורה היתה למעלה מכחות אנוש, מחשבותיו ורעיונותיו היו שטים ימים ולילות במרחבי ים התלמוד, וכל מהותו וישות היה שקוע תמיד בעבודת השם, בלי לתת לגשת אליו שום הטרדה צדדית, ואף לעול הרבנות לא אבה להטות שכמו, שלא יופרע על ידה משקידתו ועבודתו.

אולם רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. ההשגחה העליונה הסיבה שגאון עצום זה, בכשרונותיו העילויים ותכונותיו העדינות, ישפיע גם לזולת מאוצרותיו הרוחניים, ויאציל גם לאחרים מרוממות הוד תפארתו.

לאחר שכספו הרב של רבינו נאבד ממנו בנסיבות בלתי ידועות לנו, ניענה רבינו להפצרת ידידיו ואוהביו, חכמי הדור, לקבל לידיה את הגה הרבנות והוא עודנו צעיר לימים.

וכה מספר רבינו טו):

„כל הון יקר נמצא אתי, ואחר כך ברדת צל הכסף, אוהבי ורעי

(יג) „גודע ביהודה” מהדורה תנינא סי' ק"א.

(יד) תשובתו זאת נדפסה בספרו של הגר"ח רפפורט „מים רבים” תאה"ע סי' ל"ו.

(טו) רבינו בהקדמתו לספרו הנוכחי.

חברו עלי יחדיו לאמר, קצין תהיה לנו, צא לך בעקבות אבותיך, אשר מעולם רועי צאן קדשים, ותפוס אומנותם". רבינו מגלה לנו גם על לבטיו והיסוסיו: „דברתי אני אל לבי, צעיר אנכי לימים, על כן זחלתי ואירא, אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, ובטחתי בחסד עליון, ילבישני בגדי ישע, ומעיל צדקה יעטני, לכן אבחר דרכם, ואשב ראש במקומות אשר נתנו עיניהם בי".

העיירה הקטנה לאקטש, אשר זקינו של רבינו, הג"ר שאול הראשון, ישב שם על כסא הרבנות, זכתה לקבל את רבינו לרב ואב"ד עליהם בראשונה. ביראת הכבוד ובהערצה מרובה התיחסו תושביה אל רבם הצעיר, ורבינו מספר על ימי כהונתו בעיר זו: „והיתה לי שם קורת רוח, כי חיבה יתירה נודעת לי מכל אנשי העיר, אנשי מדות תרומיות, מופלגים בתורה ובעושר". (טז)

בדובנא רבתי

בשנת תק"ט בערך, נתמנה רבינו כרב ואב"ד בעיר הגדולה דובנא. לפניו שימש בה ברבנות גיסו הג"ר יצחק משה, אשר מילא את מקום אביו הג"ר אברהם כהנא, חותנו של רבינו. גיסו זה נפטר בשנת תק"ו, וכעבור שנים מספר נקרא רבינו לכהן פאר במקומו.

דובנא רבתי היתה אז עיר ואם בישראל, כעדות רבינו: „דובנא רבתי בדעות, מלאה חכמים וסופרים". (יז) שם הקים לו רבינו ישיבה גדולה כאוות נפשו, ותושבי העיר הספיקו לבני הישיבה את כל הצטרכותם, ורבינו מספר על המקום ההוא (יח): „שם החזיקו לי בחורי חמד המיוחדים לישיבה ללמוד בהמון, והספיקו להם איש איש בביתו ונתנו לפניהם מזונות כמשאת ידם, וכפי הברכה שהיתה מצויה, בתים מלאים כל טוב". אמנם לא רק לישיבתו בלבד התמסר רבינו, עינו החדה והחודרת היתה פקוחה על כל ענפי חייה הרוחניים של העיר, וברוח בינתו, התקין בה תקנות ומנהגים רבים לחיוק וביסוס התורה בקהילתו המפוארה (יט). בשנת תקי"א אף נבחר רבינו לוועדת ארבע ארצות בין נציגי רבני וואלין.

טז, יז, יח) רבינו בהקדמתו לספרו הנוכחי.

יט) תקנה אחת שהתקין רבינו בדובנא נשארה בידינו, וזה לשונה: „להיות כי המכשלה הזאת רבים נכשלים בחילול שבת ושאר

אך לא ארכו ימי שלותו של רבינו ובשנה הרביעית לבואו, בשנת תקי"ג, פרצה שריפה גדולה בעיר, ורוב בתי העיר עלו באש, ובכללם בית רבינו ובית מדרשו הגדול, שנשרפו עד היסוד. שריפה נוראה זו רוששה את תושבי דובנא, וכדברי רבינו, „לא היה סיפק ביד הציבור לבנות ביתי כבתחילה, אלא דירת ארעי, קטן מהכיל את אנשי ביתי, ודוחק לתלמידים, לכן בני חילי נפוצו מעלי, ופסקה הישיבה". (כ)

בעטיה של השריפה

בעקבות השריפה בעיר נתעוררו כמה בעיות שדרשו פתרון. לדוגמא, בעלי חנויות שהקימו מחדש את חנויותיהם, הרחיבו כל אחד את מקומו במקצת, כך שהמקום שעליו היתה בנויה חנותו של יתום אחד, לפני השריפה, נעלם כליל. ביום י"ט טבת תקי"ג התאספו „אלופי רוזני נגידי מנהיגי הקהילה" והחליטו למסור לשלשה אנשים הבקיאים בחכמת המדידה, שהם ימדדו את מקומם של כל החנויות, „וכל מי שהרחיב את מקום חנותו ישלם לפי המדה ולפי הדמים, כאשר יעריכו אלופי הקהל, בלי שום דחיה בעולם, בשיעבוד ההכנסות ביריד הסמוך וכל השנה, עד שישלם ערכו". על החלטה זו חתם גם „כבוד אדוננו מורנו ורבינו הרב המאה"ג המפורסם נ"י אב"ד ור"מ" (כא). בסוף החלטה

מכשולים הבאים מחמת גשואין הנעשים בערב שבת, היות החופה בערב שבת, למגדר מילתא קמנו למנין, ונמנו ורבו לבל יעשה עוד במקומותינו כי יצא הדבר באיסור לעשות עוד להכניס כלה לחופה בערב שבת, משום מעשה שהיה נאסר באיסור גמור, ועשינו חיזוק לדברינו כשל תורה, ועלינו ועל הבאים אחרינו הדבר להשגיח ולעשות משמרת למשמרת לבל יעבור איסור הנ"ל, הוא הדבר שנאסר במנין ולא יועיל מנין אחר להתיר. כ"ד רוזני נגידי מנהיגי בצירוף כבוד מ"ו הרב המאה"ג אב"ד ור"מ נ"י.

היום כ"ו טבת תקי"ד בית.

הק' שאול חו' בקי דובנא רבתי יע"א.

תקנה זו נדפסה ב„עיר דובנא" דף 64.

(כ) רבינו בהקדמתו.

(כא) „עיר דובנא" דף 65.

זו נמצא רשום משפט קצר, שכנראה ניתוסף כעבור זמן, בזה הלשון: „סילקו אלופי הקהל להיתום הנ"ל עד פרוטה אחרונה" (כב).

תקנה קדומה היתה קיימת בדובנא ששום יהודי לא יקנה בית מגוי. אמנם בעקבות השריפה הוציא רבינו היתר מיוחד לאיש מסויים בשם „מוהר"ר מנשה בהר"ר יוסף" לקנות בית מנכרי, ורבינו מציין בהיתרו: „היות שאחרי השריפה בעונותינו הרבים פה קהלחנו, נתמעטו הדיורין, וכל העם נפוצים זה בכה וזה בכה, ואין שרוין על אדמתן כו', לכן הוראת שעה היתה הוראה להיתר".

על-אף המצוקה שקד רבינו לחדש את התקנות הישנות, גם אם זה היה קשור בהוצאות כספיות. תקנה עתיקה היתה נהוגה בדובנא להושיב משמרת של „עשרה בטלנים" בעיר להתפלל על שלום העיר. בעטיה של השריפה, כשתושבי המקום נשארו ללא מטה לחם ומקור מחיה, נתבטלה המשמרת. בחול המועד פסח תקי"ד חזר רבינו והתקין תקנה זו (כג).

(כב) שם דף 66, ומציין שכנראה שורה זו היא כתב ידו של רבינו. (כג) „בפנקס הקהל רשום:

„וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות מה שקבלנו על עצמינו משנים קדמוניות ככתוב בפנקס הקהל. להחזיק בקהלחנו עשרה בטלנים מגידי תהלים להיותם מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, שיהיו מצויים עשרה מגידי תהלים, ובעו"ה אחרי שריפת בתי כנסיות ובתי מדרשות נתבטלה התקנה ובעלי טקסי מו"מ משנה שעברה לא סלקו המגיע מהם סך מאה וחמשים זהובים על סיפוק מגידי תהלים, ובכן אחר בנין בית הכנסת קבלנו אנפשינו לקיים להחזיק עשרה בטלנים, ועל בעלי טקסות משנה העברה לסלק, ומוזה יותן שכרם, ומותר הכנסתם שהיה שייד לשכירות מגידי תהלים מקודם, כן ינתן להם בלי שום שינוי להחזיקו. כ"ז קבלנו אנפשינו ויהי נועם ה' עלינו ויכונונו מעשה ידידנו. כ"ד אלופי ראשי רווני נגידי מנהיגי הקהלה, בצירוף כבוד אמ"ו המאה"ג המפורסם נ"י ע"ה פ"ה אב"ד ור"מ נ"י. היום יום ה' חהמ"פ תקי"ד ל'. נא' שאול חו' פ"ק דובנא רבתי יע"א.

ספר תורה בצער

ימים קשים עברו אז על רבינו. תושבי מקומו התרוששו, ביתו נחרב, וישיבתו, קנינו החביב ביותר בעולמו, נפוצה. ולא עוד, — מספר רבינו בצער, — אלא ש„באותם הימים מצאנו צרות סמוכות, כי בשנת תקי"ג בתמוז דההיא שתא, קרא עלי מועד, עת האסף מרים, אמי הרבנית הצדקנית הכבודה מרת מרים ז"ל, בת רבינו הגדול בדורו ה„חכם צבי" זצ"ל כד).

גם מצב בריאותו של אביו הג"ר אריה ליב זצ"ל אב"ד אמסטרדם, נתרופף. בשנה שלאחריה, בקיץ תקי"ד, נסע לעיר האג לעסוק שם ברפואות, ושם שהה בבית ביתו הג"ר שאול הלוי רבה של העיר, אולם כנראה לא עלתה לו ארוכה, ובשביעי של פסח תקט"ו החזיר את נשמתו לגנוי מרומים.

פטירת אביו הגאון היתה אבידה כבדה לרבינו, והוא כותב בדמע: „ובשנה שלאחריה [אחרי פטירת אמו הרבנית] נפלה עטרת ראשינו, ראש גולת אריאל, רכב ישראל, אבי מורי הגאון הגדול בדורו — נשברתי קדרתי, כי נפלה תפארת, ואני כמעט נטיו רגלי, כאין שופכו אשורי" כה).

על במתי אמסטרדם

עם פטירת רבם ומנהיגם הנערץ, נתנו תושבי אמסטרדם את עיניהם ברבינו למלאות מקום אביו. משהחליטו על כך הגישו ראשי ונשיאי העדה כתב רבנות לרבינו, ושחרו פניו שיאות לשבת על מקום אבותיו בעירם.

קטעים אחדים מתוך כתב רבנות זה מוסר לנו רבינו עצמו, בהבלעה, כדלהלן: „מגילת ספר שלוחה אלי מאת נשיאי העדה דפה אמסטרדם קהלתנו יצ"ו לאמר, עוד אביך חי, שהנחת בן למלאות אחריך ולכהן פאר תחת אביו, כי כל העדה וכל העם מקצה בחרו בך, ועתה אזור נא כגבור חלציק, ועלית אל המקום הזה, ואתה תהיה על ביתו, ועל פיד ישק כל העם, ושמעו לקולך כאשר שמעו לאביך" כו).

כד) רבינו בהקדמתו.

כה) שם.

כו) שם, וראה להלן בסוף תולדות רבינו תנאי כתב הרבנות.

על אף המצב הכלכלי הקשה בו היה רבינו שרוי בדובנא אחרי השריפה, לא מיהר לקבל את עול הרבנות באמסטרדם. בראשונה נסע שמה כדי להתחקות על הנעשה בעיר, ונענה לבקשתם כאשר מצא בה „ספרים וסופרים, חכמים מחוכמים ונבונים, אנשי חיל גבורי כח, עושי מלחמתה של תורה, ומנעימים זה לזה בהלכה, ומחבבים זה את זה בחיבת קדש, אז לעשות רצונם חפצתי, והטתי שכמי לסבול עול משמרת משאם לכל צבא עבודתם" (כז).

קהלת דובנא הצטערה מאד על שרבם החביב עומד לעזוב אותם, על אף שהבינו לרוחו, כי בנסיבות הקיימות לא היתה לפני רבם דרך אחרת. כאות הוקרה לרבם הגדול החליטו באסיפה כללית שהתקיימה ביום י"ט מנ"א תקט"ו „במוסכם כולנו פה אחד דברים אחדים, להקדים את כבוד הרב המאה"ג, אחיו של מורינו הרב המאה"ג המפורסם, היוצא מזה, ונתננו את עינינו באחיו המאה"ג מהר"ר צבי הירש" (כח).

אמסטרדם

„עיר תהילה אמסטרדם, כלילת יופי, משוש כל הארץ", כך מונה רבינו את שבח עירו בחתימתו להקדמת ספרו זה. ואמנם היתה אמסטרדם אז אחת הקהלות המפוארות ביותר של יהדות מערב אירופה, ומהמרכזים הגדולים והחשובים שבכל הגולה, הקהלה האשכנזית בלבד מנתה בעת ההיא יותר מחמשים אלף נפשות מישראל.

הישוב הספרדי בעיר התחיל להתפתח במחצית המאה השלישית לאלף הנוכחי, עת מצאו בה אנוסי ספרד מפלט מהגזירות הנוראות אשר ניתכו עלי ראשיהם בארצות מגוריהם. בשנת שע"ח, עם התחלת המלחמה המחרידה בארצות אשכנז וסביבותיה, הנודעת בשם „מלחמת השלושים שנה", החלו לנהור אמסטרדמה יהודים רבים גם מארצות אלה שהמלחמה עשתה בהם שמות.

זרם הפליטים מיהדות אשכנז גבר משנה לשנה, והגיע לשיאו בשנות הזעם ת"ח—ת"ט. בימים ההם כבר עלתה הקהלה האשכנזית

(כז) שם.

(כח) ב„עיר דובנא" מפנקס הקהלה דף ע' ע"א.

במספר, על הקהלה הספרדית הותיקה. פליטים אלה שלחו במסחר ידיהם ועשו חיל, ותוך תקופה קצרה נהיתה הקהלה האשכנזית לאחת הקהלות המפוארות והעשירות בגולה.

ולא רק בעושר חמרי הצטיינה העיר, אמסטרדם הפכה בימים ההם לעיר ואם בישראל, מקום מושבם של גדולי הדור שהגנו באברתם על כל הגולה. משם ניהלו מנהיגי האומה את מלחמתם נגד המחבלים בכרם ה' צבאות. גאוני ישראל ה', חכם צבי" והג"ר משה חגיז זצ"ל ערכו שם את מלחמת העזה נגד השבתאים וגרוריהם למיניהם. (כט).

כן יצאה שמה של אמסטרדם כמרכז להדפסת ספרי קדש. מכל תפוצות ישראל פנו גדולי הדור אמסטרדמה להדפיס שם את ספריהם, כי מדפיסי אמסטרדם נתפרסמו כאומנים בקיאים במלאכתם, וספרי אמסטרדם הצטיינו ביותר בהדורם, יפים ודיוקם. בשנת שפ"ו, יסד רבי מנשה בן ישראל בית דפוס עברי ראשון באמסטרדם, ומאז שוכלל והורחב מקצוע הדפוס בעיר, עד שבמשך הזמן נדפסו שם ספרים לאלפים בכל מקצועות התורה.

מדרבנא דאומתיה

בתמוז שנת תקט"ו הגיע רבינו אמסטרדמה, והוא אז טרם הגיע לארבעים. תוך זמן מועט הוכר מעמדו על ידי כל החוגים והעדות כרבן ומנהיגם של ישראל.

אישיותו הנעלה ותכונותיו המופלאות שהתמזגו בו, מצד אחד הכנעה וענוה יתרה, ומאידך תקיפות וגבורה איתנה נגד כל סטיה קלה מקדשי עמנו, הקנו לו אופי של מנהיג בעל שיעור קומה, אשר משכמו ומעלה מורם הוא מעם, וכולם מקטנם ועד גדלם חרדו לקראתו ביראת הכבוד. חותמו של רבינו היה מוטבע על כל חייה של הקהלה היהודית בעיר. ואף חותמה של העיר על רבינו, שנקרא על שמה. „ר' שאול אמסטרדמער“.

שיעורין כפרין

הרבצת התורה היתה משאת נפשו של רבינו, ואמנם כאשר הגיע

(כט) ראה במבוא שערכתי בע"ה ל„שומר אמונים“ להג"ר יוסף אירגאס זצ"ל, ירושלים תשכ"ד.

אמסטרדמה היתה ראשית ממלכתו לסדר שיעורין כסדרן שהקיפו את כל שדרות הציבור, לרבות אלו שאין תורתם אמונתם, משיעורים אלו לא הרפה רבינו, וכאשר מוסר בעצמו:

„הטתי שכמי — — לספק הוראות ודינים, ולדרוש דרושים לכל חפציהם. בזמניהם — — והעולה על כולנה, קביעות לימוד ספר הטורים ובית יוסף בכל יום בחברת חכמי בית המדרש ושאר חכמים שלמים, עוברים ושבים ממדינות אשכנז ופולין — — לפי שהוא כרכא דכולא ביה, שממנו יוצא הוראה. ועסקנו תחילה במלון עומקה של הלכה, כנהוג, ואחר כך קבענו שיעורים בספר הטורים בעיון ובשקידה. ושאר לימודים, בגמרא ופוסקים, קבעתי עם חברים מקשיבים לקולי כל ימי השבוע, זולתי בערב שבת קודש עסקנו בפירוש רש"י ומדרשות בסדר הפרשה — — ומדי שבת בשבתי יבואו כמה בני תורה וחכמים ותלמידים להגיד להם חדשות במקרא ופרש"י ומדרשים" ורבינו מסיים „זה דרכנו מיום בואי הגה עד היום הוה" (ל).

ספרי רבינו

דרשות אלו וחדודי תורה שהיה נוהג רבינו להשמיע בפני שומעי לקחו בשיעורי תורה, ומדי שבת בשבתו העלה רבינו על הכתב, ובמשך הזמן היה בהם כדי ספרים שלמים בכל מקצועות התורה, בהלכה ואגדה, בפילפול ודרוש, כאשר עמד רבינו להדפיס חידושי הכריעה ענוותנותו היתירה את הכף לטובת חידושי על התורה, וכאשר מדגיש רבינו „שכן איני כדאי לסמוך על הוראתי", ורבינו ממשיך „ולכן גמרתי בלבי להביא לבית הדפוס חיבור כולל דברים הרבה, אגדות והלכות, ועשיתי אותם שתים מערכות, האחת אהובה לכל רואיה, ביאורים על סדר הפרשיות, ולמועדים ורגלים ועל חמש מגילות, בדברים קלים נוחים להבינם, שוים לכל נפש אדם. ומערכה שניה של — — הלכות גדולות וקטנות, כל אלה אבנם יקרות — —" (לא).

שני ספרים אלו הדפיס רבינו בחייו, והם הספרים שלפנינו אשר קרא אותם רבינו בשם כללי אחד „בנין אריאל". ספרו זה של רבינו נתקבל

(ל) בהקדמתו לספרו הנוכחי.
(לא) שם.

לרצון בתפוצות ישראל ומשמש כאבן פנה לדרשנים ומגידים עד היום הזה.

אברהם

בספר שלפנינו מוזכר רבינו את ספר דרשותיו, שכנראה היה כבר ערוך ומסודר לדפוס, אלא שלא נדפס, וכך נאבד מאתנו.

1234567

שרידי תשובותיו

כאמור מנע רבינו עצמו מלהדפיס דבריו להלכה, משום שלא רצה שיסמכו עליו למעשה, אולם בכל זאת נשארו שרידים מתשובותיו להלכה לדורות עולם. גדולי זמנו שפנו אליו, כאחד מגאוני הדור, וביקשוהו שיחווה דעתו, דעת-תורה, בשאלות שעלו על הפרק בשעתם, עטרו את ספריהם בתשובותיו המזהירות של רבינו שהשיב להם הלכה למעשה, וכך נשארו בידינו אחדים מתשובותיו. כן נדפסו מרבינו פירושים אחדים על התורה ב„חומשי אמסטרדם“ שנדפסו בחיי רבינו, הגהות על משניות, שנדפסו בתוך ה„תוספות חדשים“ שבמשניות עם מפרשים, והגהות אחדות על ש”ס שנדפסו בזמנו בש”ס האמסטרדמי המפורסם. אבל זהו רק חלק זעיר ומצער מאוצרותיו הרוחניים שהשאיר רבינו, מרביתם נאבדו מאתנו, וחבל על דאבדיו.

על תשובה אחת

תשובה מעניינת מרבינו נדפסה בספר „מים חיים“ להגר”ח הכהן רמפורט. תשובה זו נכתבה לבנו בכורו של היעב”ץ הג”ר מאיר אב”ד קאסניטין, בענין ירושת אביו היעב”ץ.

אלמנת היעב”ץ, (האשה מרת בתיה צביה, היעב”ץ לקח אותה לאשה אחר שמתה אשתו השניה — היא היתה בת אחיו הצעיר, הג”ר אפרים מלבוב), תבעה תחילה מהאפטרופסים שנתמנו על נכסי בעלה, שיסלקו „כסף כתובתה“ ואינה צריכה „מזונות“ מנכסי בעלה. אולם אח”כ חזרה בה ולא רצתה כתובתה רק מזונות. לפי ההלכה מגיע להאלמנה מזונות מנכסי בעלה עד עולם, אולם בתקופה שהיא נזונית מנכסי בעלה אינה יכולה לגבות כתובתה, וכאשר תובעת כתובתה לא מגיע לה שוב מזונות. משחזרה בה אלמנת היעב”ץ ממה שתבעה תחילה כתובתה ודרשה במפגיע שרוצה רק מזונות, יצא נגדה בנו בכורו של היעב”ץ מאשתו הראשונה הג”ר מאיר הנזכר, ובדברים חדים כותב שכוונתה לכלות גחלת יעקב

אביהם, ולא ישאר על ידה כלום לשאר היורשים מאשתו הראשונה. ולהלכה הוא אף כותב שכיון שתבעה מהאפטרופסים מזונות אינה יכולה לחזור.

רבינו התייצב בתוקף לימין צדקת האלמנה, תחילה הוא מבקש עבודה מצד היושר והרחמים, והוא כותב: „אהובי בן דודי ידידי, מדי דברי המו מעי בקראי את המגלה עפה — — — כי הגיף את ידו בעים רוחו על בת דודי הרבנית מרת צביה תחי', אשת אביו הגאון — — — שעתה ניטל צביונה והדר גאונה, ונכרת מעונה, ואף גם זאת מילתה על לשונה, מנהמת כיונה, אשר עלה זית טרף בפיה, יהא מזונותיה מרורים כזית מנכסי בעלי כדין הגמרא והפוסקים, כי אם תטול כתובתה לא תוכל לחיות מן הפירות עד שיכלה גם הקרן, ומה תעשה באחריתה, יען מקיר העיר וחוצה לא תוכל לזון, מחמת חולשת כחה שנתמעט בצרותיה, ובמקומה דמי הפרוצנט [ריבית] מועטים, חמשה למאה, לא יותר כידוע, — — — ואפילו ללחם צר ומים לחץ לא יספיקו פירות דמי כתובתה. לכן חשבה לשאול ולבקש רצון, שיקיימו בה דינא דגמרא, דמסתמא יהיו לרצון היורשים, ובפרט רום מעלת כבוד תורתו העושה משפט וצדקה לעמו, הוא ימצא מקום לבקשתה, כאשר כתב בראשונה במכתבו אל האפטרופסים שיכנסו עמה לפנים משורת הדין בכל דבר. אמנם הלום ראיתי חדשים באו דבריו כגחלי אש בוערת, עלה עשן באפו ובחמתו על האלמנה הרבנית תחי' לכתוב עליה מרורות ושטנה כאילו עלה בלבה טינא ומבקשת תואנה לגרוע את נחלת היורשים עד דמכליא קרנא, חלילה לא תהי' כזאת, כי היא לא באה לכלל תביעה זו אלא מפני הלחץ והדחק כמפורש למעלה."

לאחר שהוא תובע עבודה לפנים משורת הדין, עובר רבינו לצד השני להוכיח שעל פי הדין מגיע לה וכותב: „נתחי עיני על דברי טענות רוכ"ת אשר ערך במערכה גדולה כנגדה, ולפי דעתי אינם עולים יפה — — — ונוראות נפלאות על רוכ"ת שאני מכירו לשעבר שבקי בחדרי תורה הוא, ויש לו בית מלא ספרים, למה טמן ידו בצלחת ולא טרח לעיין בספרים ושאלות ותשובות מהגדולים שבידו, כי אז היה מוצא דעת קדושים גאוני עולם, שכולם מתאימים כאחד עונים ואומרים — — — ומה שכתב כבוד תורתו שראה מעשה דכמה אלמנות טענו כן ולית דמשגח בהו — — — יש לומר דהנך רבנן לא הוי מעייני שפיר

משום טירחא — — — ומועטים הם בני עליה שיטריחו את עצמם לחפש ולבדוק יפה בכל הספרים כשבא פסק דין לפניו, וכל שכן בזמנינו וקל וחומר במדינתנו אשר היינו שם יחדיו — — ונתעוותו הדינים בעוונותינו הרבים, הן מחמת הבעלי דינים, דאיכא טובא דתקיפי ואלימי ולא צייתי דינא, הן מחמת הרבנים, דאיכא טובא דלא גמירי, וכמה וכמה שלא כלו לו חדשיו בעוונותינו הרבים, חלילה להאריך בזה מפני כבודן של ישראל — — — וכל הרוצה לדון דין אמת לאמיתו מוטל עליו לעיין בספרים טרם יצא דבר משפט מלפניו, יודע אני שגם רום כבוד תורתו עושה כן בשבתו על כסא דין והוראה, אך בנידון זה שנה את מדתו, להחליף שיטתו מרוב שיחו וכעסו על האלמנה, והשנאה מקלקלת השורה, אבל באמת אין בה עוון — — — ואל יטה אזנו לקול מלחשי לחישת שרף להגדיל המדורה על אשת אביו הרבנית".

הג"ר מאיר השיב לרבינו תשובה לדבריו וכהתנצלות והצטדקות על תלונת רבינו למה לא עיין די צרכו בספרים על אף שרבינו ראה אצלו ספריה עשירה, הוא מספר לרבינו את אשר קרה עם הספריה שלו: „כי בשנת פרישת הוד כבוד תורתו ממדינה זו, יצאה הבערה ללהב גדול, ואכלה לחים ויבשים, ויותר ממאה נפשות מישראל היו כליל לאישים, וכל ספריי מחמדיי וגם לרבות רכושי בערה בם אש עד לאין מכבה, וגם מלבושי אשר עלי אחרוכי אחרוך, ותהילה לקל חיתה נפשי ונפשות ביתי", והוא מוסיף, „וזאת אגיד בפה מלא כי תהילה לקל אין ידינו משוכות מלבדוק עד מקום שיד שכלנו מגעת — — — ואם היה מהלך יום ביננו הייתי מקדם לקראת אפי רברבא לפרש שיחי" (לב).

בבית השם

בתקופת רבינו גדלה הקהלה האשכנזית שבאמסטרדם, וכעשר שנים לאחר שרבינו התיישב בעיר, בשנת תקכ"ה היו כותלי בית הכנסת צרים מהכיל את הקהל הרב, ובכך הוחלט לבנות מחדש בית כנסת גדולה ברחוב איילנברג, ועד שיעמוד בית הכנסת החדש על תילו הפריש רבינו „המובחר שבחדריו, לייתד מקום לתפילה". וכדי שלא להכביד על בית רבינו יתר על המדה, צוו פרנסי הקהל שלא להביא ילדים לחדר התפלה שבבית רבינו בתפלת מגחה.

(לב) שו"ת „מים חיים" חלק אה"ע סי' ל"ו, ל"ז.

ביום ו' כ"ד אלול תקכ"ו נגמר המקדש־מעט, ובהמון חוגג נתחנך, ורבינו תיקן סדר מיוחד של מזמורי תהילים לחנוכת בית הכנסת, ושיר מיוחד לכבוד מאורע. סדר זה נדפס בשעתו באמסטרדם.

פורים בבית רבינו

החיד"א שביקר בביתם של מרבית הרבנים המפורסמים באירופה, רושם ביומנו „מעגל טוב השלם" דברי התפעלות מיוחדים על ביקורו בבית רבינו. כן הוא מספר דבר מענין מה שראה בבית רבינו בליל פורים, על השלחן היה „בנין כשתי אמות, דמות חצר המלך [אחשורוש], ומרדכי יושב בשער המלך בלבוש פרסי, וכילה ובירה ובה אסתר על המטה, ואחשורוש [נכנס] והמן נופל. וחץ לבירה זו, מצד אחר ברחוב, והמן תלוי, ומסביב כל הבנין בעלי מלחמות מקיפים, וכמה ציורים נאים למראה בגוונים שונים, וכל זה עשוי מסוקר לבד, בחכמה גדולה, וכמדומה שזהו דורון ששלחו להרב איזה קצינים, וכל השלחן מלא ממגדים, פירות כבריתן וגבינה וכתוב בה כשר לפסח ודוגמת קישואין בחומץ, הכל מסוקר, באופן שהיה שלחן מלכים, והתחילו לבא למדנים וחשובים, והיה הרב מדבר דברי תורה".

בערוב ימיו

כחמש ושלשים שנה עמד רבינו על משמרתו משמרת הקודש. בשנת תק"ן, בהגיע רבינו לגיל שבעים ושלוש גברה עליו חולשתו, עד שביום עש"ק ו' תמוז דההיא שתא נפל למשכב. בפקודת ראשי וטובי הקהל התאספו מיד כל מלמדי הת"ת עם תלמידיהם, בבית הכנסת הגדולה לאמירת תהלים, והתחלפו משמורות משמורות. כמו כן התאספו לומדי העיר יחידי סגולה להתפלל כל היום ההוא ויום המחרת. בליל שבת קדש אף שינו את שם רבינו ונדרו הרבה לצדקה.

נכבדי העיר, אשכנזים וספרדים, לא משו מבית רבינו כל היום ההוא, עד כי גברו אראלים ונשבה ארון האלקים, ונשמתו הטהורה עלתה למרום בקדושה וטהרה. כל העם, למאות ואלפים, שצבאו סביב בית רבינו, געו כולם בבכי וברכו במורא ברכת דיין האמת. אחרי צאת הכוכבים חפשו ומצאו בין כתבי רבינו את צוואתו,

בה גזר אומר לעסוק אתו אחרי פטירתו, כפי שציווה הג"ר יחזקאל זצ"ל הגאב"ד אה"ו בעל „כנסת יחזקאל". כל אנשי הח"ק שעסקו בטהרה היו טובלי יום. שומר מיוחד הפקד על הפתח להזהיר את העם לבל יקרב אל הקדש מי שלא בא במים וטהר. וכרוז יצא בכל רחובות היהודים וחוצותיהם, להזהיר על בטול מלאכה וסגירת החנויות ביום המחרת.

בבוקר, אחרי תפילת שחרית החל מסע הלוייה המזעזע. סדר נושאי הארון, כולם טבולי יום, נקבע מראש ע"י גבאי החברא קדישא. לראשונה שבעה פרנסי ומנהיגי עדת האשכנזים, ושבעה פרנסי ומנהיגי עדת הספרדים, אחריהם הפרנסים ישנים, לומדי בית המדרש ושאר הלומדים ואנשי השם, כולם נקבו בשמות ע"י ראשי החברא קדישא.

שנים שנים עברו לפני המטה יתומים של חברא קדישא „מגדלי יתומים", בלוי רבי, שמש ו„באהלפער", אחריהם י"ד הגבאים, החוננים והשמשים, שנים עשר מנהיגי החברא קדישא, זקני הח"ק „עטרת זקנים" וענו וקוננו מספד כבד, וכל העם גועים אחריהם בבכי מר.

מכל קצה העיר גהרו אנשים נשים וטף לחלוק לרבינו את כבודו האחרון, מסלול הלוייה נקבע מראש, שוטרים ושומרים מיוחדים הופקדו על שמירת הסדר.

בהתאם לצואת רבינו לא הספידו בבית החיים רק ספדן אחד. לתפקיד זה נבחר הרב ר' ליפמן במו"ה מרדכי זצ"ל הרב דחברא קדישא „גומלי חסדים", אשר נתלהב מאד בהספדו ועורר לקינה ונהי.

עוד באותו יום יצא הכרוז בכל בתי הכנסיות, שפתח במלים אלה: „היום מרי שיחנו, כי נפלה עטרת ראשינו, ונלקח ארון האלקים, הוא אדמו"ר הרב מוהר"ר שאול זצ"ל..." — הכרוז מזהיר לבל יהין אף אחד לנגן בכלי זמר עכ"פ תוך השבעה, ולבל יופיעו בדחנים בתחנונות שיתקיימו במשך השבעה, וכל העובר ייענש כראוי בלי משוא פנים.

בכל יום מימי השבעה והשלושים נערכו הספדים ברוב עם בבית הכנסת הגדול ע"י רבני העיר. מדי יום ביומו התאספו לומדי בית המדרש ללימוד שיעור קבוע במשך השלושים, ועשרה לומדים אחרים נקבעו ללמוד יום יום בבית רבינו עד כלות שנת האבל.

והרי קטעים אחרים מפנקם הקהל שבאמפטרדם שנרשמו בשעתן אחר פטירת רבינו. (הועתקו באורך בספר „צבא רב" מדף י"א והלאה). „קול ברמה נשמע במחנה העברים, נהי בכי תמרורים, בשבת קודש

ו' תמוז בא השמש בצהרים ביום המנוחה, בשעה ששית בשעת מנחה ערבה כל שמחה, והגיענו יגון ואנחה, אל הלכת ארון אלקים ונתבקש בישיבה של מעלה, רבן של כל בני הגולה, גאון עוזינו אדונינו מורינו ורבינו עטרת ותפארת ראשינו, החסיד והעניו בן איש חי המפורסם, החסיד ועניו כהליל, אין גומרין עליו את ההלל, אב"ד ור"מ מוהר"ר שאול זצוק"ל בחיר ה', קדוש יאמר לו, שלשלת היוחסין, בן לאותו צדיק, אדמ"ו מוהר"ר ארי' ליב זצקל"ה. בן ל"ח שנה שאול במלכו פה קהלתינו יע"א, ובן ע"ג שנה במותו, אשרי ילדותו שלא בייש זקנותו, יציאתו כביאתו, בשלום ובמישור הלך אתנו אוהב שלום ורודף שלום, ורבים השיב מעון ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ד' צבאות הוא...".

„ביום א', ר"ח אב, הלכו פרנסים וקציני הקהלה וצווי כדת לעשות ולהציב ציונים, ולבנות בית על קבר אדמו"ר, הנקרא טומפ, וגם נעשה כמין תיבה בבית הכנסת הגדולה על מקום אב"ד זצוק"ל שלא ישתמשו בו זרים. וגם לעשות מצבת אבן, ובלי להרבות בשבחים ותוארים כנזכר בהצוואה, רק נרשם עליה כזה :

מצבת רבינו

— • —

בנין אריאל

פ"נ

אדמו"ר הרב המפורסם

מוהר"ר שאול זצלה"ה

בן אדמו"ר מוהר"ר ארי' ליב זצלה"ה

בעל המחבר ספר „חדרי תורה“ ו„בית תלמוד“
הנכללים ב„בנין אריאל“.

בן ל"ח שנים היה שאול במלכו על כסא אבותיו נ"ע פה קהלתינו
נפטר בשיבה טובה בן ע"ג שנים, ש"ק לעת מנחה, ונקבר למחרתו
יום ראשון ח' תמוז שנת ו'ת"ש ו'ת"ש על שבמו לפ"ק
תנצב"ה.

— • —

ולאחר שתואר בפנקס כל מהלך הלויה, וסדר השבעה והשלושים
הם מוסיפים :

ואנחנו עשינו את שלנו וכבדנו הרב בחייו וכן לעשות כאשר צוה
ונזכר בצוואתו, וזכותו תגין בעדינו, והוא יהי' למליץ טוב בעד קהלתינו
ואתה ד' השקיפה ממעון קדשך מן השמים, והואל וברך את עמך
ישראל, וימהר לגאלינו, ובנחמות ציון יראינו.
נעשה אמסטרדם, יום א', ז' לחודש אב, שרתי במדינות הי'ת'ה
לימ"ס לפ"ק."

בנו ממלא מקומו

בשנת תקנ"ג, שלוש שנים אחרי פטירת רבינו, שמו ראשי ואלופי
הקהל את עטרת הרבנות על ראש הג"ר יעקב משה זצ"ל בנו של רבינו.
הג"ר יעקב משה נולד ביום ה' טבת תק"ח בדובנא רבתי, עת
כיהן אביו, רבינו, שם כאב"ד. בשנת תקכ"ד, בהיותו בן שש עשרה,
נשא לאשה את רעייתו הרבנית שרה, בת דודו, אחי אביו, הג"ר צבי
הירש זצ"ל אב"ד ברלין, בשנת תקל"ב נתקבל כאבד"ק ווילנה, מחו

פוזנא. ויהי כי זקן אביו ותש כחו ולא היה יכול עוד לצאת ולבוא, בשנת תקמ"ח, עבר הג"ר יעקב משה מוילענה לכהן כרב ואב"ד בקליווא. ואם כי עיר קליווא מצער היא נגד ווילענה בכל זאת אוה למושב לו קהלה קטנה זו, יען כי היא קרובה לאמשטרדם, וחפץ היה להמצא בקרבת אביו לעת זקנותו ולעמוד לימינו.

בכתב הרבנות שהגישו לו ראשי ומנהיגי העיר מתואר הג"ר יעקב משה זצ"ל כ, בוצינא קדישא, רבה דעמיה מדברנא דאומתיה, אביר הרועים, ארז אשר בלבנון, גאון עוזינו, מחמד עינינו, נזר ראשינו, עטרת תפארתינו, הגאון המפורסם, נר ישראל עמוד הימיני, פטיש החזק.

עשרים ושנים שנה ישב הג"ר יעקב משה זצ"ל על כסא אביו כרב ואב"ד ור"מ, ונח נפשיה ביום ט"ו אדר ב' תקע"ה, בשנת הששים ושבע לחייו, והניח בנים ובנות פוסעים בעקבות אבותיהם, זרע ברך ה'.

שאר צאצאי רבינו

הג"ר אריה ליב זצ"ל היה בנו השני של רבינו. הוא לקח לו לאשה את הרבנית חנה, בת דודו הגאון יעב"ץ זצ"ל. רבינו מפליג בשבחו של בנו זה. לאחר שהוא מספר, בדרך אגב, שדודו היעב"ץ השתתף כשנה לפני פטירתו בחתונתו של חתנו הצעיר הזה, הוא כותב עליו, והוא תהילה לאל יתברך ברי' שלימה, וראוי להתכבד ולהתפאר בו, ובזה נראה בעליל כמה יפה כחו של אותו זקן הגאון דודי [היעב"ץ] זצ"ל שזכה לעטרת תפארת שיבת, ואחרי זקנתו ^{הוא} קנה קנין עולם, וניתן לו כלי חמדה שאין לו ערך, ובדמים מועטים, כי חפץ בבת יעקב, ויודע כל שער עמי כי בהיות הצדיק אתנו פה ושמח בו שמחה גדולה במאד מאד, אי הוה בעי מיניה כל חללא דעלמא הוי יהיב ליה כפי השגת ידו, אך אין דרכינו בכך ולא שאלנו אפילו פרוטה אחת יותר על הנעשה בשעת התקשרות כפי התנאים, וברכת הקב"ה היא תעשיר". בספר זה שלפנינו, נדפסו ממנו חידושים על מסכת בבא בתרא.

ואלה הן ארבעה בנות רבינו:

א. הרבנית פריידל ע"ה, נישאת בשנת תקי"ד לבן דודה הג"ר אברהם כהנא זצ"ל אב"ד ברעסטיץ בהיותו בן י"ד שנה, הג"ר אברהם

היה בן הג"ר יצחק משה אב"ד דובנא רבתי, שהיה בנו בכורו של הג"ר אברהם כהנא חותנו של רבינו.

ב. הרבנית שרה ע"ה, נישאת בשנת תקט"ו להרב הגביר הג"ר ישכר שטערין מעיר יארטשוב זצ"ל ובתם מרים ע"ה היתה אשת הג"ר אריה לייביש הלוי איש הורביץ מסטניסלאב.

ג. הרבנית רויזה ע"ה. נישאת בשנת תקט"ו להג"ר אלעזר הלוי אב"ד זלאזיץ בנו השני של הג"ר יצחק הלוי איש הורביץ מהמבורג. והג"ר אריה לייביש זצ"ל. אב"ד סטניסלאב היה בנם.

ד. הרבנית נחמה היא בת הזקונים של רבינו, שנולד לרבינו מאשתו השניה שנשא אחר פטירת אשת נעוריו, היא האשה הרבנית מרת חיה, אלמנת הג"ר יעקב חיים אב"ד לובלין, והיא היתה בת הג"ר יעקב יצחק אב"ד זאמושטש.

בתו זאת מרת נחמה נישאת להג"ר יעקב מאיר סגל הורוביץ בן הפלא"ה.

בשנת תקכ"ד נולד להם בן ויקרא שמו יעקב, הוא הגאון המפורסם מחבר הספר הנפלא „גאון יעקב“ על מסכת עירובין. והוא חתנו של הג"ר ישכר בער מוילנא, אחי הגר"א זצ"ל.

ברכת מחותנו של רבינו הג"ר ישכר בער אחי הגר"א, שכתב לרבינו „שם תפארתו יקום לדור דורים“ נתקיים ברבינו במלואה, שמו של רבינו נשאר לשם ותהילת עולם בקרב עם ישראל, וזכרו וזכרון ספריו המאירים לא ימוש עדי נזכה לבנין אריאל על ידי משיח ה'.

* *

*

„שטר־אירומי רבינו, כפי שנדפס בראש ספר „פנות הבית“.

למזל טוב, מהאל הטוב, יפרה וירבה לרוב טוב, כגון רטוב, בכל מילי דמיטב. המגיד מראשית אחרית, יתן שם טוב ושארית, לאלה דברי התנאים והברית, שנדברו והותנו בין שני הצדדים, מצד אחד הרב הגאון מוהר"ר אריהודא ליב כהגאון מוהר"ר שאול אבד"ק רישא, העומד מצד בנו הבחור החשוב המופלג כ' שאול גר"ו, ומצד השני הרב הגאון מוהר"ר אברהם ביהרר המאה"ג מוהר"ר שמואל כ"ץ העומד מצד בתו הילדה הינדא תחי'.

ר"ד [ראשית דבר], הבחור החשוב כ' שאול ישא למז"ט את הבתולה הינדא הנ"ל בחופה וקידושין כדת משה וישראל, ואל יבריחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה שום הברחת ממון שבעולם, וישלטו בנכסיהם שוה בשוה. הרב הגאון מוהררי"ל אבי החתן התחייב את עצמו להכניס לבנו החתן סך אלף זהובים פוליש עם סבלונות להכלה תחי', ולהלביש את החתן שלש חליפות שמלות לפי רום כבודו. הרב הגאון מוהר"א כ"ץ התחייב את עצמו להכניס נדן בתו הכלה תחי' סך ששה אלפי זהובים פוליש קודם החתונה, וילביש את בתו הכלה לפי רום כבודו. החתונה תהיה למז"ט שבת נחמו, תיו צדיק לפ"ק, על הוצאות הרב הגאון מוהררא"ך בק' אוסטרא, ובתוך הזמן מתי שיתרצו שני הצדדים. מזונות הנ"ל התחייב א"ע הרב הגאון מוהררא"ך ליתן תיכף אחרי החתונה משך ששה שנים רצופים, ואחרי זה יתן הרב הגאון מוהרי"ל מזונות להזוג הנ"ל משך שלש שנים רצופים, וכ"א יתן... קנס ח"ג מצד העובר לצד המקיים, והקנס לא יפטור את החרם, והחרם לא יפטור את הקנס. ערב קבלן. מצד החתן, המאור הגדול הרבנ"י, ה"ה המאה"ג מוהר"ר משה חיים במוהר"ר אליעזר אבד"ק לבוב יצ"ו. והרב המאה"ג מוהר"ר יהושע העשיל בהרבה ה"ה מוהר"ר אלעזר אבד"ק דובנא רבתי. ומצד הכלה, הרב הגאון מוהר"ר יהודא ליב במוהררי"אייזיק אבד"ק קראקא והגליל. והרב הגאון מוהר"ר יהושע במוהר"ר צבי הירש אב"ד דגליל לבוב. והצדדים מחויבים לפצות את הערבים.

מחמת עידור וקטט ח"ו, יתנהגו עפ"י תקנות שו"ם... נגד שח"ו, הוצאות רח"ש על הרב הגאון מוהרי"ל אבי החתן הנ"ל. כל הנ"ל קיימו וקבלו הצדדים עליהם לאשר ולקיים בתקיעת כף וכפמ"ש דש"ג, דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, וקנינו מן הצדדים ומן הע"ק על כל מאי דכתוב ומפורש לעיל, במנא דכשר למקנא ביה, היום יום ג' י"ט מנחם פד"ת, בהתוועדות פה יערוסלאב, הכל שריר וקיים. נאם אברהם בא"א מוהר"ר ישראל... דגליל לבוב יצ"ו. הק' אברהם ספרא דגליל לבוב יצ"ו.

דברי הברית שנכרתו בין רבינו לקהל אמסטרדם

בהקבץ יחדיו ראשי שבטי ישראל, ואנשי חסד נאספו, אלו הן הנצרכים בצירוף כסף מזוקק שבעתיים... המכונות והעמודים העומדים

על הפקידים ועושים לאלפים, עמדו למנין הסכימו כענין, ענו ואמרו נתנה ראש, ונשובה בראש למנות לאב"ד ור"מ איש הבנים, גבוה מכל העם, הנשר הגדול בעל כנפים, כאריה יכסוף לטרוף טרף ומזון, לכו לחמו בלחמו של תורה, בזכותו העולם גדון, נהירין לו שבילי דתלמודא ודנהר דיעה כוכבא דשביט דנהיר עד יום רקיע, חכם הכולל, הגאון המפורסם מוהר"ר שאול גר"ץ לעד יאיר עינינו, נשיא אלקים בתוכינו במבחר נבירינו, חכמתו חכמת סופרים תזרח לנצח במחנינו, אך הוא קבל דעתינו כי תכון עמנו, וזרועו תאמצנו וזכרו המוב לא ימוש מקרבינו עד בוא משיח צדקינו אב"ד.

ואלה דברי הברית, שהוקמו בין הצדדים הנאהבים ונחמדים, בין מ"ו מאיר עיני הגולה, לשם שבוא ואחלמה, ובין מעלת פרנסים וגבאי צדקה מנהיגי הקהל ביד רמה, שנתקשרו בקשר של קיימא, ובעבותות האהבה וחבה, ברוח נדיבה, על פרטי התנאים שלהבא נזכרים, ואלו הן : א. ק"ק אשכנזים פה אמשטרדם יע"א קבלו עליהם הגאון מוהר"ר שאול הנזכר לאב"ד ור"מ לגשיא ראש, משך זמן ששה שנים רצופים שהתחילו אור ליום ב' ג' אייר תקט"ו לפ"ק, ובצלו נחיה להורות לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, הן בהוראת איסור והתר הכשר ופסול, הן בשאר ענינים המצטרפים לבני קהלתנו לישר הדרך ולהרים מכשול.

ב. מ"ו הנ"ל דרוש ידרוש ברבים פעמיים בשנה בבית הכנסת הגדול בשבת תשובה ובשבת הגדול כמנהג קהילות הגולה, ואם יש את גפשו הטוב לדרוש גם בכל ערב ראש חדש ובימי הצום, או באיזה זמן אשר יבחר בו, כפי ענינו של יום, הרשות בידו, ובשבת שדורש ברבים חייבים הקהל לקרותו לתורה לשלישי בשח"י או במנחה, וכן בכל מתנת יד ובי"כ כאשר הסדר מימי קדם ואורחא.

ג. הגאון אב"ד גר"ו ילמוד בכל יום שיעור שתי שעות בחברת בני בית המדרש, בבית המדרש הנקרא חב"א קדישא עץ החיים באיזה זמן ביום שירצה לפניו, וגם סדר הלימוד שיוכשר בעיניו.

ד. מ"ו ישגיח על מלמדי תינוקות בקהלתנו שיהיו יראי ה' ולומדי תורה יודעים גפ"ת ויורדים לעומקא של הלכה ושלא יהיו עושים ח"ו מלאכת ה' ברמיה, וגם שלא ירבו להם תלמידים יותר מן הראוי והערך, והגאון אב"ד גר"ו יסדר להם המסכתות וסדר משנהם ולהורות להם

הדרך, ככה ימחול להשגיח על הנערים התלמידים שיחזרו על תלמודם עושים את אשר מוטל עליהם ויהיו מתמידים, וביתוד ימחול להשגיח על התלמידים מן לומדי תורה שלא יפרקו עול לצאת חפשי. ויחזרו תלמודם לפני הגאון אב"ד נר"ו בכל יום חמישי.

ה. בעת התוועדות הקהל, וצריכים הפרנסים לשאול את פני הגאון על איזה דבר הן דין או עצה שנעלם מהם, מחוייב הגאון למחול על כבודו לבוא בבית הוועד אצלם. וכשהאב"ד נר"ו יש לו דבר עם הקהל על איזה ענין, דבר שצריך מנין, לא יבוא פתאום רק ימחול להודיע ביאתו, למען ידעו לקבל פניו להושיבו לפי כבודו ומעלתו.

ו. הגאון נר"ו תהיה ידו תקיפה על המורדים ועוברים על דת, אפילו על גזירת חרם והסכמת הקהל לעונשם ולכוף כאגמון ראשם, והקהל יתמכו ויאמצו ידי האב"ד נר"ו בכל גזירותיו להנקם באיש שהוא על מעלליו ועונותיו, ומי שיעיז פניו לפגום בכבוד הגאון, הפרנסים מחייבים לתבוע עלבוננו לעשות באיש שהוא משפט כתוב על זדונו ככל אשר תשיג ידם בנפשם ומאודם, ואעפ"כ הגאון אב"ד לא יעשה שום איום או גנישה בעונש גדול וחרם אם לא שיסכימו לכך מנהיגי הקהל אם העניין והזמן גורם.

ז. משכורתו של מ"ו נר"ו יהא סך ארבע מאות וארבעים ר"ט האלענדש, גם ינתן לו שני פאהם עץ וג' מאות מאגדן טארף להסקה ומדורה, ודירה לפי כבודו.

ח. מן התרת קדושין שבקהלתינו ישלם החתן לאב"ד באופן הוה, עד אלף זהובים נדן שנוכר בתנאים ואלף בכלל, א' למאה, שהם עשרה זהובים לאלף, ומן אלף זהובים ומעלה, רביעי' למאה, באופן שתמיד מן אלף זהובים ראשונים ינתן לו א' למאה ומה שיותר על אלף, רביעי' למאה, וישולם מעות הקדושין מהסך היותר גדול, בין שהוא מצד הכלה או מהחתן, ודוקא ממצות מזומנים שנוכר בתנאים ולא מקרקעות.

ט. בעל בית ששידך בנו או בתו מחוץ לעיר ועשו החתונה במקום אחר, אם הזוג יהיו יחידים ובעלי בתים בקהלתינו, מחוייב ליתן לאב"ד נר"ו חצי מעות קדושין שבאופן האמור, ואם הוא בעיר סמוכה וכפופה לקהלתינו שצריכין ליקח התרת קידושין מאב"ד נר"ו, חייב החתן ליתן לאב"ד מעות הקדושין משלם. וכן אם השני הצדדין בעלי בתים דקהלתינו ישלם מעות קדושין משלם, וכנוכר בתקנות הקהל הנדפסים.

י. מן כתיבת התנאים בשעת הקנס מן נדן פחות מחמשה מאות זהובים, ינתן לאב"ד חצי זהב, ומחמשה מאות ומעלה, א' זהב, והכל כפי תקנות הנ"ל. מן גביית עדות יותן למ"ו וב"ד שני זהובים, אמנם כשיש משפט ומתוך הטענות צריכין לגבות עדותם, אינם משלמים בעבור זה, רק נכלל בתוך הפסק מעות.

יא. מן השבעת כתובה של אלף ר"ט, ישלם סך ששה ר"ט. מן שמונה מאות ר"ט עד פחות מאלף ר"ט, ארבע ר"ט. מן ד' מאות ר"ט עד פחות מן שמונה מאות ר"ט, שני ר"ט. מן פחות מן ארבע מאות ר"ט, א' ר"ט. מן קיום שטרות או מעשה ב"ד ינתן לאב"ד וב"ד למדרש ביחד. יב. מן חליצה ינתן לאב"ד שני ר"ט, וכן להדיינים, וחצי ר"ט להשמישים בבית הכנסת הגדולה להכין כל הצריך לחליצה או ע"י בא כח. מן גט, כשיש להמתגרשות כתובה מן סך חמשה מאות זהובים, יהיה לאב"ד וב"ד ארבעה ר"ט, ומכתובה יותר מחמשה מאות, ששה ר"ט. לעדי הגט, שיהיו השמישים נאמני הקהל או בא כחם ישולם א' ר"ט. וגט מצוה, שאין להמגרש ולהמגרשת שום מעות יסודר בחנם וכן עדים. יג. מן סמיכת חברים, דהיינו לסמוך לאחד מקהלתינו בשם חבר, לינתן לאב"ד מזה ששה ר"ט, וכשיסמוך בשם מורנו שנים עשר ר"ט, ולא יכול האב"ד לסמוך בשם חבר או מורנו בלתי הסכמת פרנסים וג"כ מנהיגי הקהלה, ואם לא יסכימו לא יוכל החזן לקרותו בשם חבר או מורנו לס"ת.

יד. מן דיינות ופסק מעות הוא באופן, מן דין של כפרים, והודאה, העולה לסך חמשים עד מאה זהובים, כל צד חצי זהב. וממאה זהובים ומעלה, ישלם מן מאה זהובים ראשונים חצי זהב מכל צד. ומשאר המאות, רביעית זהב לכל מאה, וכשבוררין להגאון אב"ד נר"ו לבד לדיין, אזי כל הפסק מעות שלו, אבל אם יש שני דיינים עמו בדיו, יהי מחצה לו ומחצה לדיינים, וכל הפסק שנפסק צריך שיכתוב בפנקס שלו ויחתום שמו עליו, וכן יחתמו הדיינים כשיושבים עמו.

טו. כשיתן הגאון אב"ד קבלה ורשות לאדם על שחיטות, ינתן לו חצי ר"ט, ואם הוא גם על הבדיקות, א' ר"ט. ושוחט שכבר נסמך אלא שחוזר הדינים בפני אב"ד נר"ו בשחיטות לבד, יתן רביעית ר"ט, ואם גם על הבדיקות חצי ר"ט.

טז. לשונות יבשים שבאים ממקומות אחרים, לא יוכל אדם לקנות

מבלי שיראה אותם הגאון אב"ד גר"ו עם כתב ההכשר ושיסמוך האב"ד גר"ו ידו על כתב ההכשר, וינתן לו מזה רביעי' ר"ט ומסך גדול חצי ר"ט, וכן מגבינות שמביאים לכאן ואב"ד יתן כתב הכשר ישולם רביעי' ר"ט, ומסך שני מאות גבינות או לשונות ינתן לאב"ד מלבד שכר הקצוב גבינה אחת או לשון אחד, והגבינות שעושין יחידי קהלתינו למכור בעירנו, יתנו כל אחד בשביל כתב הכשר חצי ר"ט.

טו"ב. מוכרי יינות, שלהם חנות של יין קבוע בקהלתינו, כל אחד מהמוכרים יתן לאב"ד חמשה זהובים בשביל כל השנה, ואב"ד יתן להם כתב הכשר בכל זמן שיצטרכו לזה, אפילו כמה פעמים, ומי שאינו מוכר יין רק איזה חביות, יתן חצי ר"ט, אורח שמביא יין ממקום אחר לכאן יתן להגאון אב"ד בעד כתב הכשר א' ר"ט, ואם הוא מסך מועט עד חמשה עשר חביות, יתן רק חצי ר"ט.

אלו התנאים בסימן טו"ב, וסימנך טובים השנים, אשר הוטבו בעיני שניהם, מעלת כבוד הגאון אב"ד ור"מ גר"ו ומעלת כבוד הקהל יצ"ו קיימו וקבלו עליהם לאשר ולקיים כל האמור בכל תוקף ועוז, עתה גם ה' יתן הטוב, ולהולכי בתמים לא ימנע טוב.

נכתב בכתב יושר דברי אמת, יום ד' לסדר ולפרט ו'זאת ה'ב'רחה א'ש'ר ב'רך לפ"ק.
פה אמשטרדם קהל אשכנזים יע"א.

יום א' כ"ו אלול תשכ"ו כצאתי את העיר הקודש ירושלם תובב"א

יצחק שטרן

בלאאמרי הגאון המובהק

רבי מנחם זאב שלימ"א

אב"ד גבעת שאול ב'

בע"ה

ספר

בנין אריאל

חלק ראשון נקרא בשם

חרדי תורה

ובו ביאורים נחמדים על חמשה חומשי תורה וחמש מגילות
למעשים ולרגלים כל פרשה נקראת בזמנה

מכנה לדוננו

מדע ודבנו הגאון הגדול המפורסם מאד תגולה

מודר'ר שאול גר'ז

בן סגל לחננו מדע ודבנו הגאון הגדול המפורסם מאד תגולה

מודר'ר ארי' לייב זצ"ל

אב"ד ור"מ פה קהלתנו קהל אשכנזים יצו'

דחי אלדיו עמו להוציא שאר חבריו לאורה

וסמנו תצא תורה

באמשטרדם

בבית וברפוס

בכר' יעקב בן בכר' שלמה פרופס כ"ז זל

מחזקת הספר ער ס' במדבר

ותסס וזילך עד סוף חלק ראשון מדע בבית וברפוס

בכר' אברהם בן בכר' שלמה פרופס כ"ז זל

בשנת ה'תקנ' למען צמחו תהלי' וזיהו ואלו' לע"ק

ז'ה'ל'צ'י'ב'

צילום השער מהמהדורה הראשונה שנדפס בחיי רבנו